

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSC.03/10.12.2019.I.16.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

**qo'lyozma huquqida
UDK: 336.2:6P2.15.7:338(575.1)**

ISMATOV XOLBUTA BEGMATOVICH

**SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQUISH VA AMALGA
OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit

**IQTISODIYOT FANLARI BO'YICHA FALSAFA DOKTORI (PhD)
ilmiy darajasini olish uchun yozilgan**

DISSYERTASIYA

**Ilmiy rahbar:
i.f.d. (DSc), professori. S.K.Xudoyqulov**

Toshkent – 2023-yil

MUNDARIJA

	KIRISH.....	3
I BOB.	SOLIQ SIYOSATI VA UNING STRATEGIYASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	13
1.1-§.	Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy mazmuni va yuzaga kelish iqtisodiy shart-sharoitlari.....	13
1.2-§.	Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi.....	28
	Birinchi bob bo'yicha xulosa.....	43
II BOB.	O'ZBEKISTON SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASI VA TAKTIK YO'NALISHLARINI ISHLAB CHIQISH, AMALGA OSHIRILISH HOLATI TAHLILI.....	46
2.1-§.	O'zbekiston soliq tizimida soliq siyosati strategik maqsadlarning rivojlanish tahlili va joriy vaziyatning holati.....	46
2.2-§.	O'zbekistonda soliq strategiyasi va taktikalarini ishlab chiqish hamda mexanizmlarining tahlili.....	70
2.3-§.	Soliq siyosati strategiyasi va uning taktik yo'nalishlarining samaradorligini baholash.....	89
	Ikkinchi bob bo'yicha xulosa.....	103
III BOB.	SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISH VA AMALGA OSHIRISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	108
3.1-§.	Soliq siyosatini takomillashtirishning asosiy muammolari va nomutanosibliklari.....	108
3.2-§.	Yangi O'zbekiston sharoitida o'rta muddatli soliq siyosati strategiyasining konseptual yo'nalishlari.....	127
	Uchinchi bob bo'yicha xulosa.....	146
	XULOSA.....	149
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	155
	ILOVALAR.....	158

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiya annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati.

Jahon amaliyotida davlat budjeti va soliq to'lovchilarning manfaatlari nuqtayi nazaridan to'g'ri va samarali soliq siyosati strategiyasi ishlab chiqish davlatning fiskal-budjet siyosatining samarasini ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida alohida ahamiyat berib kelinmoqda. "Xalqaro valyuta jamg'armasining hisob-kitoblariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida soliqlardan tushumlar YAIMning 15-25 foizini, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ushbu ko'rsatkich 40 foizni tashkil etadi. Ushbu tashkilotning tavsiyalariga ko'ra, ayrim daromadi past hamda bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan davlatlarda oxirgi yigirma yillar oralig'ida soliq siyosatida islohotlar amalga oshirilishi natijasida soliq tushumlarining keskin o'sishi kuzatilganligi ham samarali soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish muhimligini ko'rsatmoqda"¹. Shunga ko'ra, jahon miqyosida soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga e'tibor qaratilmoqda.

Hozirda jahonda soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Soliq siyosati strategiyasi orqali inklyuziv o'sish sur'atlariga erishish, soliq tizimida daromadlarni oshirish qobiliyatini oshirish hamda davlat xarajatlarining barqarorligini ta'minlash, rivojlanayotgan davlatlarning fiskal siyosatini kuchaytirish, adolatli va inklyuziv soliq tizimini joriy etish, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli platformalardan samarali foydalanish kabilar bu boradagi ilmiy tadqiqot ishlarining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichida yangi mazmundagi strategik maqsadlarni belgilab beruvchi soliq siyosatini shakllantirish va amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Soliq to'lovchilar faoliyatini rag'batlantirish, soliq yukini kamaytirib borish, adolatli soliq tamoyillariga asoslangan soliq tizimini yanada rivojlantirib borish yo'nalishida sezilarli

---

¹ <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2018/03/akitoby>

islohotlar amalga oshirish bu boradagi muhim vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birga bunday soliq siyosatining samaradorligini ta'minlashda, hali o'z yechimini kutayotgan ilmiy-amaliy muammolar ham mavjud. Jumladan, o'rta va uzoq yillarga mo'ljallangan budjet daromadlari, soliq siyosati strategiyasini tasdiqlab borish orqali transparent va barqaror soliq tizimini shakllantirish, soliq tavakkalchiliklarini baholash va ishonchlilik indeksleri mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish, soliq bazasini bozor narxidan kelib chiqqan holda hisoblashga bosqichma-bosqich o'tishga asoslangan soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish, quyi darajadagi vakolatlarni kengaytirish asosida mahalliy budjetlar mustaqilligini yanada oshirish, iqtisodiy faoliyat sohasida xufiyona aylanma hamda nazorat qilinmaydigan daromadlar ko'lamini qisqartirish kabi masalalarning yechimlariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlarini yanada kuchaytirish taqozo etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-iyuldagi PF-5116-son "Soliq ma'muriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'iluvchanligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi, 2020-yil 30-oktyabrdagi PF-6098-son "Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2021-yil 15-sentyabrdagi PF-6314-son "Tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy va soliq yukini yanada kamaytirish, biznesning qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2011-yil 4-apreldagi PF-4296-son "Tadbirkorlik subyektlarini tekshirishlarni yanada qisqartirish va ular faoliyatini nazorat qilishni tashkil etish tizimini takomillashtirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, farmonlari, 2019-yil 10-iyuldagi PQ-4389-son "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2022-yil 13-sentyabrdagi PQ-374-son "Tadbirkorlik subyektlari faoliyatida tekshiruvlar o'tkazishni muvofiqlashtirish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli boshqa

me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Mazkur dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. "Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish" ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Soliq siyosati va uning strategiyasini aniqlash hamda samarali amalga oshirishning nazariy-uslubiy masalalari bo'yicha juda ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Jumladan, Kuznets S., Anikin A.V., Aronov A. V., Kashin V. A., Barulin S.V., Valinurov R., Denisov E., Yedronova V.N., M.Keyns Dj., Kuklina T.V., Kene F., Mill Dj.S., Makkonell K.R., Lukyanova N.G., Smit A., Rikardo D., Perov A., Tolkushkin A., Pezenti A., Petrunin Yu.Yu., Panov M.I., Samuelson P., Rayzberg B. A., Chernik D.G. va shu kabi olimlar tomonidan davlat soliq siyosatining umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan talqin qilingan².

Respublikamiz iqtisodchi olimlaridan E.F.Gadoev, T.S.Malikov, N.H.Xaydarov, B.A.Normatov, S.S.Azimov, S.Elmirzayev, N.B.Ashurova,

---

² Kuznets S. Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure. Cambridge, 1971., A.B. Аникин Юность науки. М., Политиздат. 1971 г. История экономической мысли. М., 1998., Аронов А. В., Кашин В. А. Налоги и налогообложение: учеб. пособие. — М.: Магистр, 2007. — С. 99—100., Барулин С.В., Макрушин А.В., Тимошенко В.А. Налоговая политика России. — Саратов: Сателлит, 2004. — с.24-25., Т.Р. Валинуров. Сущность налоговой политики государства и содержание налогового механизма. Приложение к журналу «Современные наукоемкие технологии» №1 2010, Денисов Э. Исследования различий в темпах экономического роста. М., 1971, Едророва В.Н., Мамыкина Н.Н. Сущность и элементы налоговой политики // Финансы и кредит. — 2005. — №5. — с. 38, Дж.М.Кейнс Общая теория занятости, процента и денег. — М.: 1993., Т.В. Куклина. Государственная налоговая политика и ее роль в социально-экономическом развитии России. Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2016. №2 (34)., Ф.Кенэ Избранные экономические произведения. -М.Соцэкгз. 1960., Дж.С.Милл Основы политической экономии. Пер. с англ. Т.1. — М.: Мысль, 1980., Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. пер. с англ. 11-го изд. Т.1. — М.: Республика. 1992., Лукьянова Н.Г. Управление налоговой системой государства: систематизация понятийного аппарата // Финансовый мир. 2002. Вып. 1., А.Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов.-М.: 1962., Д.Рикардо. Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. Т.1. М.: Госполитиздат, 1956., Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. — М.: "Юрайт", 2012. С. 118., Пезенти А. Очерки политической экономии капитализма. пер. с итал. В 2т. Т.2. — М.: Прогресс, 1976. с. др., Налоговая политика // Экономика. Словарь по обществознанию. — М.: КДУ. Ю. Петрунин, М. И. Панов, Л. Б. Логунова. 1995.,

Самуэльсон П. Экономика Т.1. пер. с англ.- М. Республика, 1993; Курс экономической теории: учебник — 4-с доп. И прераб. Изд.-Киров «АСА», 1999, стр. 557-584., Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Налоговая политика // Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с. 1999., Черник Д.Г. Налоги и налогообложение. М.: ИНФРА-М, 2001. 574 с.

J.J.Urmonov, I.M.Niyazmetov, S.K.Xudoykulov, F.I.Isayev, Z.A.Abdullayev, U.X.Normurzayev, O.Abduraxmonov, Sh.Toshmatov, N.Ashurova, M.Almardonov, A.Jo‘rayev, T.Malikov, B.Toshmurodova, Q.Yahyoyev, N.Xaydarov, A.Islamkulov, F.Mirzayev, B.Azimov, N.Qo‘ziyeva, A.Toshqulov, M.Xaydarov, J.Zaynalov, Yu.Yusupov³larning ilmiy tadqiqotlarida Respublikamiz

---

³ Э.Ф.Гадоев ва б. Билвосита солиқлар: қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи. Тошкент: «NORMA», 2011. 327 б.; Ш.А.Тошматов Қўшилган қиймат солиғи. Монография. Тошкент.: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси», 2004. -160 б.; Т.С.Маликов, Н.Х.Ҳайдаров Молия: умумдавлат молияси. Ўқув қўлланма. Т.: «Iqtisod-moliya», 2009. -556 б.; С.С.Азимов, “Камерал солиқ текширувини ташкил этишда ташки манба маълумотларидан самарали фойдаланиш” мавзусидаги PhD илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси, 2022 йил., Б.А.Норматов, “Ўзбекистон Республикасида солиқ текширувларини ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш” мавзусидаги (PhD) диссертацияси автореферати, Тошкент-2020; И.А.Эргашев, “Солиқ маъмуриятчилиги ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш” мавзусидаги PhD илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси, Корпоратив солиқ менежментида ички солиқ назорати ва таҳлили, “Молия” илмий журнали.-2010.-№3; Ж.Ж.Урмонов, (2018), Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиқ механизми воситасида тартибга солишни такомиллаштириш масалалари. Иқтисодиёт фанлари доктори (DcS) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. 27-38 б. / Urmonov J.J. (2018) Issues of improving the regulation of business entities through the tax mechanism. Dissertation for the degree of Doctor of Economics (DcS), Н.Б.Ашурова Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. и.ф.д. (DS) Диссертацияси. Т: 2018 йил. 247 б.; Ж.Ж.Урмонов Тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш масалалари: Монография/ Т.: “Iqtisod-Moliya”, 2018 й. 240 б.; И.М.Ниязметов “Солиқ юкини оптималлаштириш: назария, услубият ва амалиёт” Монография.-Тошкент: “Молия”, 2016. 192 б.; Худойкулов С.К. Солиқ тушумларини прогноз қилиш методологиясини такомиллаштириш. и.ф.д. дисс. автореферати. Т., 2019. 77 б.; Ф.И.Исаев Солиқ таҳлили методологиясини такомиллаштириш. И.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2022. 242 б.; У.Х.Нормурзаев Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Иқтисодиёт фанлари доктори (Doctor of Science) диссертацияси. 2022. 247 бет., Абдурахманов О.К. Налоговые системы стран с переходной экономикой. Монография. – М.: «Палеотип», 2006. – 375 с.; Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли: Монография – Т.: «Fan va texnologiya», 2008. – 204 б.; Гадоев Э.Ф. Солиққа тортиш тартиб-таомилларини содаллаштириш тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим омили // «Иқтисод ва молия» журнали, 2015, 1-сон. – Б.30-34.; Ашурова Н.Б. Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. –Тошкент, 2018. – 76 б.; Альмардонов М.И. Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга солиқ тизимининг таъсири: Монография. – Т.2003. – 233 б.; Жўраев А.С. Давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг самарали йўллари: Монография. – Т.: «Фан», 2004. – 243 б.; Маликов Т.С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. – Т.: «Академия», 2000. – 276 б.; Тошмuroдова Б.Э. Солиқлар воситасида иқтисодиётни бошқариш механизми: Монография. – Т.: «Янги аср авлоди», 2002. – 127 б.; Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. – Т.: «Фан ва технологиялар маркази», 2003. – 247 б.; Хайдаров Н.Х. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солиқ муносабатларини такомиллаштириш масалалари // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т. 2003. – 34 б.; Исламкулов А.Х. Бюджетлараро мутаносибликни таъминлашда солиқлар тизимини такомиллаштириш // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т. 2020. – 71 б.; Мирзаев Ф.И. Ўзбекистонда солиқ йиғилувчанлиги даражасини ошириш йўллари // и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2012. – 24 б.; Пардаев А.Х., Азимов Б.Ф. Корхоналар фаолиятини солиқлар воситасида бошқариш. – Т.: «Zar qalam», 2005. – 68 б.; Кузиева Н.Р. Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини рағбатлантиришнинг молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўналишлари // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент, 2008. – 293 б.; Тошқулов А. Қишлоқ хўжалиги корхоналари иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантириш масалалари (Сурхондарё вилояти мисолида) // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Т. 2021. – 80 б.; Раджапов У.А. Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида солиқ механизмини такомиллаштириш // и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т. 2006. – 24 б.

soliq siyosatining u yoki bu qirralari tegishli mavzu doirasida tadqiq qilingan, ilmiy xulosalar berilgan va ayrim ilmiy tavsiyalar keltirilgan.

Jumladan, rus olimlaridan klassik iqtisodiyot nazariyasi vakillaridan A.Smit, D. Rikardo, U.Petti, Dj.S.Mill, F.Kenelar davlat soliq siyosatida davlat g'aznasining daromad manbalari va ularni taqsimlash bilan bog'liq nazariyalarni ilgari surgan bo'lsa, keyingi davrning soliq nazariyachilar hisoblangan, M.Keyns Dj., P.Samuelson, B.A.Rayzberg, D.G.Chernik., A.Perov, A.Tolkushkin, A.Pezenti, Yu.Yu.Petrinin, M.I.Panovlar esa soliq siyosatining mazmuni va uning strategik muammolari bilan bog'liq ilmiy tavsiyalar ishlab chiqqan. Mahalliy olimlardan, professorlar A.Jo'rayev, J.Zaynalov, N.Haydarov, Q.Yahyoyevlar va shu kabi ko'plab olimlar tomonidan soliq siyosati, strategiyasi, taktikasi va konsepsiyalari haqida ilmiy yondashuvlar keltirilgan.

Biroq, davlatning soliq siyosati va uning strategik va taktik maqsadlarini ishlab chiqish va uni amalga oshirishga yo'naltirilgan yaxlit ilmiy tadqiqot ishlari juda kam oshirilganki, bugungi Yangi O'zbekiston sharoitida soliq siyosatini amalga oshirish bilan islohotlar samarasini ta'minlash bilan ilmiy tadqiqotlarga ilmiy tadqiqotlarga ehtiyoj saqlanib qolinmoqda.

Dissertatsiya mavzusining dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasi ilmiy tadqiqot ishlari rejasi bilan bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy tadqiqot ishlari rejasiga muvofiq "O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning makroiqtisodiy barqarorligi va prognozlashtirilishini ta'minlashning ilmiy-uslubiy asoslari va uslubiyatlarini takomillashtirish" mavzusidagi ilmiy loyiha doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy-tadqiqot ishlari rejasiga muvofiq "O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning makroiqtisodiy barqarorligi va prognozlashtirilishini ta'minlashning ilmiy-uslubiy asoslari va uslubiyatlarini takomillashtirish" mavzusidagi ilmiy-tadqiqot loyihasi doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi: O‘zbekistonda soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish bilan bog‘liq ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

davlat soliq siyosatining ilmiy-nazariy asoslarini ko‘rsatib berish;

davlat soliq siyosati va uning strategiyasiga ta’sir etuvchi omillarni yoritib berish;

soliq siyosati, strategiyasi, taktikasi va konsepsiyasiga oid ilmiy tadqiqotlarni ilmiy tahlil etgan holda ushbu kategoriyalarga mualliflik yondashuvlarni ishlab chiqish;

O‘zbekistonda soliq siyosati va uning taktik yo‘nalishlarining oxirgi o‘ttiz yillik holatini tanqidiy-obyektiv ilmiy jihatdan tahlil qilish;

O‘zbekiston soliq tizimida soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda davlat vakolatli organlarining ishtiroki mexanizmlarini yoritish;

soliq siyosati va strategik maqsadlarini belgilash va amalga oshirishning xorijiy davlatlar tajribalarini qiyosiy tahlil qilish asosida ulardagi ijobiy tajribalarni milliy soliq siyosatini amalga oshirishda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar berish;

Yangi O‘zbekiston sharoitida milliy soliq siyosatining strategik va taktik maqsadlarini aniqlash hamda amalga oshirish amaliyotidagi mavjud muammolarni aniqlash va ularning sabablarini guruhlash;

Yangi O‘zbekiston sharoitida milliy soliq siyosatining strategik va taktik maqsadlarini amalga oshirish jarayonidagi muammolarning yechimlariga qaratilgan hamda mavjud tizimni takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ob’ekti sifatida O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimi va unda soliq siyosatini ishlab chiqishga oid faoliyat olingan.

Tadqiqot predmeti bo‘lib O‘zbekistonda milliy soliq siyosatini ishlab chiqish va uning strategik va taktik maqsadlarini amalga oshirish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar hisoblanadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqotda dialektik yondashuv, tahlil va sintez, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, reyting baholash, statistik guruhlash va boshqa usullardan foydalanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

yillik budjet parametrlarini tasdiqlash orqali har yili ma'murchilikka joriy o'zgarishlar kiritib borish amaliyotini o'rta va uzoq yillarga mo'ljallangan budjet daromadlari, soliq siyosati strategiyasini tasdiqlab borish orqali transparent va barqaror soliq tizimini shakllantirish taklifi asoslangan;

soliq tavakkalchiliklarini baholash va ishonchlilik indeksleri mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish, soliq bazasini bozor narxidan kelib chiqqan holda hisoblashga bosqichma-bosqich o'tishga asoslangan soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasini amalga oshirish orqali ma'muriy tartib-taomillarni soddalashtirish taklifi ishlab chiqilgan;

soliq turlari va mahalliy budjetlarga ajratmalarni yuqoridan pastga belgilab berishdan bosqichma-bosqich voz kechgan holda quyi darajadagi vakolatlarni kengaytirish asosida mahalliy budjetlar mustaqilligini yanada oshirish taklif etilgan;

iqtisodiy faoliyat sohasida xufiyona aylanma hamda nazorat qilinmaydigan daromadlar ko'lamini qisqartirish, soliq qonunchiligi sohasidan tashqarida faoliyatni amalga oshiradigan shaxslarni norasmiy sektordan chiqishiga (qonuniylashishiga) ko'maklashish asosida soliq siyosati strategiyasi takomillashtirilgan.

Tadqiqotning amaliy natijasi quyidagilardan iborat:

soliq siyosati, strategiyasi, taktikasi tushunchalariga oid mualliflik ta'riflari ishlab chiqilgan;

milliy iqtisodiyot doirasida davlatning soliq siyosati va uning strategiyasiga ta'sir etuvchi omillar ko'rsatib berilgan;

O'zbekiston soliq siyosatida soliq ma'murchiligi strategiyasini amalga oshirishda – soliq organlari strukturasi raqamlashtirish natijalari bilan bosqichma-bosqich optimallashtirish (qisqartirish) zarurligi ilmiy asoslab berilgan;

davlat soliq siyosati va uning strategiyasining amalga oshirilishi samaradorligini baholashning yo'llari va uning mezonlari ishlab chiqilgan;

soliq siyosatining samaradorligini ta'minlashda "tadbirkorlik subyektlarining "omon qolish darajasi" –"yashovchanlik" ko'rsatkichlaridan foydalanish zarurligi ko'rsatib berilgan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi. Tadqiqotda qo'llanilgan yondashuv va usullarning maqsadga muvofiqligi, ma'lumotlarning rasmiy manbalardan olinganligi hamda tegishli xulosa va takliflarning O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan amaliyotga joriy qilinganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga oid nazariy-uslubiy va soliq tizimiga oid maxsus ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishda foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalardan O'zbekiston soliq tizimida soliq ma'murchiligini yanada soddalashtirish, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishning samarali usullarini qo'llash orqali samaradorlikka erishishi, shuningdek, bu boradagi davlat siyosatini ishlab chiqishda hamda o'quv adabiyotlarini tayyorlashda, shuningdek, mavzuga oid ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Soliq siyosati va uning strategik yo'nalishlarini ishlab chiqish va amalga oshirish bilan bog'liq ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar asosida:

yillik budjet parametrlarini tasdiqlash va u orqali har yili ma'murchilikka kiritiladigan tez-tez o'zgarishlar o'rniga, o'rta va uzoq yillarga mo'ljallangan budjet daromadlari, soliq siyosati strategiyasini tasdiqlab borish taklifi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi PQ-4389-son "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar

to'g'risida"gi qarorida o'z aksini topdi. (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2023-yil 4-yanvardagi 06/04-32-58-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur taklifning amaliyotga joriy qilinishi budjet-soliq siyosatining o'zaro uyg'unligini ta'minlashga xizmat qilish bilan birgalikda o'rta muddatli budjetni to'g'ri rejalashtirish hamda soliq siyosatining uzoq muddatli strategik yo'nalishlarini ishlab chiqish imkoniyatini yaratdi;

soliq tavakkalchiliklarini baholash va ishonchlilik indeksleri mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish, soliq bazasini bozor narxidan kelib chiqqan holda hisoblashga bosqichma-bosqich o'tishga asoslangan soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasini amalga oshirish orqali ma'muriy tartib-taomillarni soddalashtirish taklifi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi PQ-4389-son "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida o'z aksini topdi. (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2023-yil 4-yanvardagi 06/04-32-58-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur taklifning amaliyotga joriy qilinishi soliq to'lovchilarning faoliyatini rag'batlantirish, soliqqa tortish tizimini soddalashtirish hamda soliq siyosatining adolatlilik tamoyillari asosida ishlab chiqilishini ta'minlashga xizmat qildi;

soliq turlari va mahalliy budjetlarga ajratmalarni yuqoridan pastga belgilab berishdan bosqichma-bosqich voz kechgan holda quyi darajadagi vakolatlarni kengaytirish asosida mahalliy budjetlar mustaqilligini yanada oshirish taklifi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi farmoni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi PQ-4389-son "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida o'z aksini topdi. (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2023-yil 4-yanvardagi 06/04-32-58-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur taklifning amaliyotga joriy qilinishi davlatning mahalliy va respublika budjetlarini soliq tushumlarini barqarorlashgan holda

ta'minlashga qaratilgan soliq siyosatining samaradorligini ta'minlab, mahalliy budjetlarning qo'shimcha daromad bazalariga ega bo'lishiga olib keldi;

iqtisodiy faoliyat sohasida xufiyona aylanma hamda nazorat qilinmaydigan daromadlar ko'lamini qisqartirish, soliq qonunchiligi sohasidan tashqarida faoliyatni amalga oshiradigan shaxslarni norasmiy sektordan chiqishiga (qonuniylashishiga) ko'maklashish asosida soliq siyosati strategiyasi takomillashtirish taklifi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi PQ-4389-son "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida o'z aksini topdi. (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2023-yil 4-yanvardagi 06/04-32-58-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy asoslangan takliflarning amaliyotga joriy qilinishi natijasida milliy soliq siyosatining strategik va taktik yo'nalishlarini milliy manfaatlar va insofli soliq to'lovchilar manfaatlari nuqtayi nazaridan kelib chiqqan holda shakllantirish va amalga oshirish ta'minlangan.

Tadqiqot natijalarining aprobatsiyasi. Mazkur tadqiqot natijalari 4 ta, jumladan 2 ta xalqaro va 2 ta respublika ilmiy-amaliy konferensiyalarida muhokama qilingan va ijobiy xulosalar olingan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Dissertatsiya mavzusi bo'yicha jami 8 ta ilmiy ish, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlarda 4 ta, shundan, nufuzli xorijiy jurnallarda 1 ta ilmiy maqola chop etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya tarkibi kirish, uchta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan iborat. Dissertatsiyaning hajmi 148 betni tashkil etadi.

I-BOB. SOLIQ SIYOSATI VA UNING STRATEGIYASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

1.1. Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy mazmuni va yuzaga kelish iqtisodiy shart-sharoitlari

Bugungi kunda har qanday iqtisodiy tizimda davlatning asosiy vazifasi jamiyatning ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlarida muvozanat va tenglikni ta'minlashdan iborat. Ushbu muvozanatni mohirona boshqarish, shubhasiz, iqtisodiy o'sishni katalizlash va boshqarishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Aynan mana shu murakkab jarayon doirasida moliyaviy va soliq munosabatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni boshqarish vositasi sifatida shakllanadi.

Milliy daromadni ishlab chiqarish doirasida qayta taqsimlashda davlatning rolini o'z ichiga oladi. Bu ishlab chiqaruvchilar va davlat o'rtasida markazlashtirilgan pul mexanizmlari orqali daromadlarni taqsimlashni nazarda tutadi. Ushbu qayta taqsimlashning asosiy maqsadi davlatning muhim funksiyalarini moliyalashtirish va jamiyatni hayotiy ijtimoiy xizmatlar bilan ta'minlashdir. Ushbu harakat turli sohalar o'rtasida muvozanatga erishishga qaratilgan. Bunda soliqlar vositachilikning asosiy vositasi sifatida markaziy o'rinni egallaydi.

Bu jarayonlarni tartibga solish, moslashtirish va aniq chegaralash turli davrlarni qamrab oluvchi rejalarni shakllantirishda yangi imperativlarni keltirib chiqaradi. Davlat tomonidan yuqorida ko'rsatilgan funksiyalarning samarali bajarilishida ijtimoiy hamda iqtisodiy rejalashtirish jarayonlarini tartibga solish bilan shug'ullanadi. Mazkur vazifa davlatning ijtimoiy dinamikaga javob beradigan iqtisodiy "barometr" rolidan kelib chiqadi. Jamiyatda ijtimoiy va ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirishni amalga oshirish orqali real sharoit va voqeliklarga nisbatan qiyosiy tahlil qilinadi. Xususan baholash davlat harakatlarining samaradorligini baholash, uning funksiyalari hamda mas'uliyatidagi tendensiyalarni aniqlashni pirovardida esa uning asosiy maqsadlari bo'yicha muvozanat darajasini baholash uchun mezon bo'lib xizmat qiladi albatta.

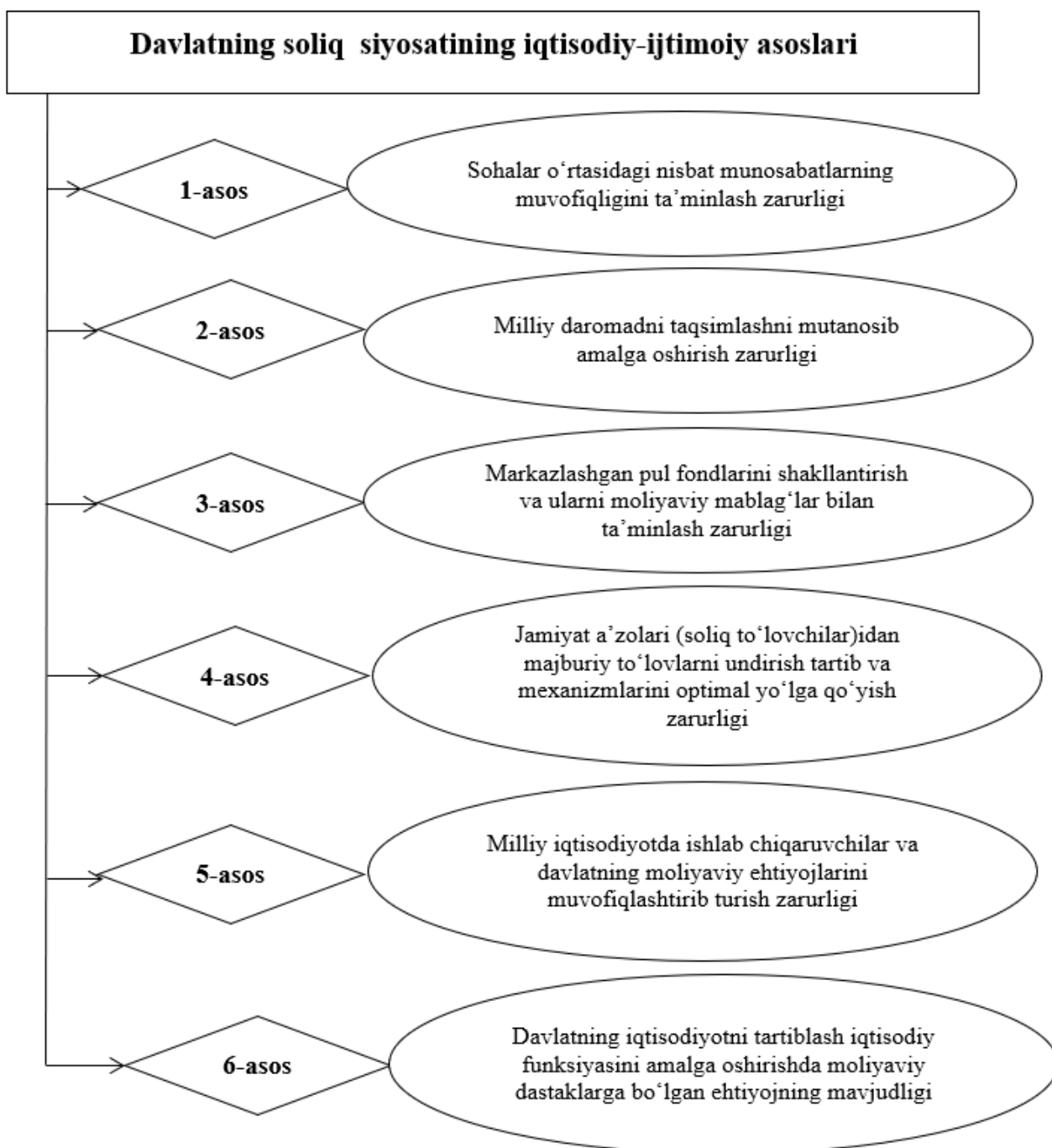
Ushbu maqsadlarga erishish uchun davlat turli sohalarda o'z sa'y-harakatlarini strategik jihatdan muvofiqlashtirib, turli sohalardagi siyosatining asosini tashkil etadi. Davlatning ko'p qirrali siyosat landshafti asosan ikki o'q bo'ylab tuzilgan: ichki va xalqaro.

Shuni ta'kidlash kerakki, markazlashtirilgan pul resurslarini yaratish hamda keyinchalik davlatning ichki siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Mazkur markazlashtirish davlatning umumiy iqtisodiyning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan soliq siyosati bilan murakkab o'zaro bog'liqlikni namoyish etadi. Davlatning har qanday sohadagi faoliyati o'z mohiyatiga ko'ra maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, bu oldindan belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar va harakatlarni birlashtirishni taqozo etadi. Bunday chora-tadbirlar va harakatlarning uyg'unligi davlat siyosatini tashkil etadi.

Shunday qilib, siyosat zamirida ko'pchilikning manfaatlariga asoslangan davlat faoliyati turadi. Davlatning bunday faoliyatining soliq'larga oid qismi esa o'z navbatida soliq siyosatining o'zagini tashkil etadi. Soliq siyosatining o'zagi esa ta'kidlanganidek, taqsimot munosabatlariga borib taqaladi. Milliy daromadni taqsimlash, uning uchun majburiy to'lovlar vositalarini(soliqlarni) joriy etish, uni undirish va bu jarayonning borishini tartibga solib turish hamda uni doim takomillashtirib borish kabi munosabatlarni taqozo qiladi. Ushbu munosabatlar o'rtasidagi aloqani o'rnatish davlat tomonidan soliq siyosati deb ataladigan maqsadli harakat yo'nalishini talab qiladi. Hamma iqtisodiy, ijtimoiy hamda siyosiy jarayonlar, aniq hodisa sifatida amalga oshirsin yoki nazariy konstruksiya bo'lib qolsin, doimo ijtimoiy-iqtisodiy asoslarda o'z asosini topadi. Xuddi shunday, bizning tadqiqotimizda ham asosiy mavzusi soliq siyosati 1.1-rasmda ko'rsatilganidek, iqtisodiy hamda ijtimoiy tamoyillar o'z ichiga olgan holda mustahkam darajada asoslantiriladi.

Soliq siyosatining iqtisodiy hamda ijtimoiy asoslarini ishlab chiqarish yoki noishlab chiqarish tarmoqlari bilan uzviy bog'liq bo'lishidan qat'i nazar, jamiyat tarmoqlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning murakkab tarmog'i doirasida izchillikni o'rnatish zaruratidan kelib chiqadi. Bu hamjihatlikni saqlab qolishning

yana bir asosiy sharti - bu davlat daromadlarini adolatli taqsimlashdir. Bu esa, o'z navbatida, markazlashgan pul mexanizmlarining ko'p qirrali asoslarini yaratishni taqozo etadi. Muayyan davlatning siyosiy va iqtisodiy tuzilishiga qarab turli xil pul fondlari tashkil etilishi mumkin. Xalqaro amaliyotga nazar tashlaydigan bo'lsak, deyarli barcha mamlakatlarda davlat budjeti bunday pul mablag'larining asosiy shakli bo'lib xizmat qilayotganini ko'rish mumkin.

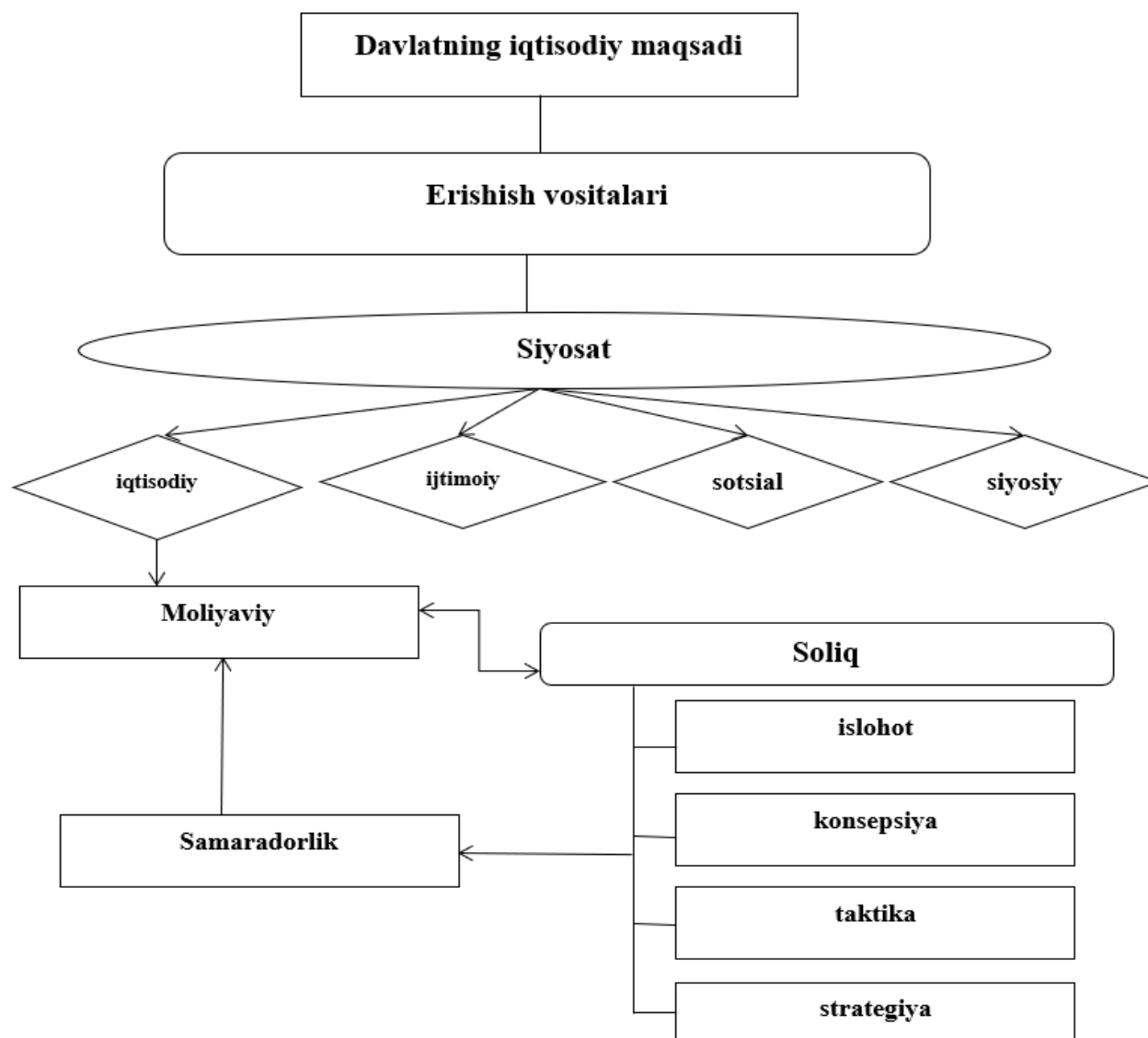

1.1-rasm. Davlatning soliq siyosatining iqtisodiy-ijtimoiy asoslari⁴

⁴ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Qo‘shimcha pul mablag‘larini tashkil etadi hamda ularni moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash davlatning soliq siyosatini to‘ldiruvchi fiskal siyosatni amalga oshiradi.

Markazlashtirilgan fondlar uchun moliyaviy resurslarni xarid qilish zarurati soliqlar va boshqa majburiy yig‘imlarni joriy etish zarurligini ta‘kidlaydi, chunki davlatda buning uchun qulay iqtisodiy alternativalar mavjud emas. Bugungi kunda jamiyat a‘zolaridan soliq to‘lovchilardan ushbu majburiy badalni undirish uchun tegishli tartib hamda kerakli mexanizmlarning yaratilishi kerak. Bu esa o‘z-o‘zidan murakkab hamda keng qamrovli iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishni, soliq siyosati sohasini samarali belgilash vazifasini nazarda tutadi.

1.2-rasm. Davlat iqtisodiy maqsadi va soliq siyosati o‘rtasidagi uzviylik⁵.

⁵ Muallif tomonidan tuzilgan.

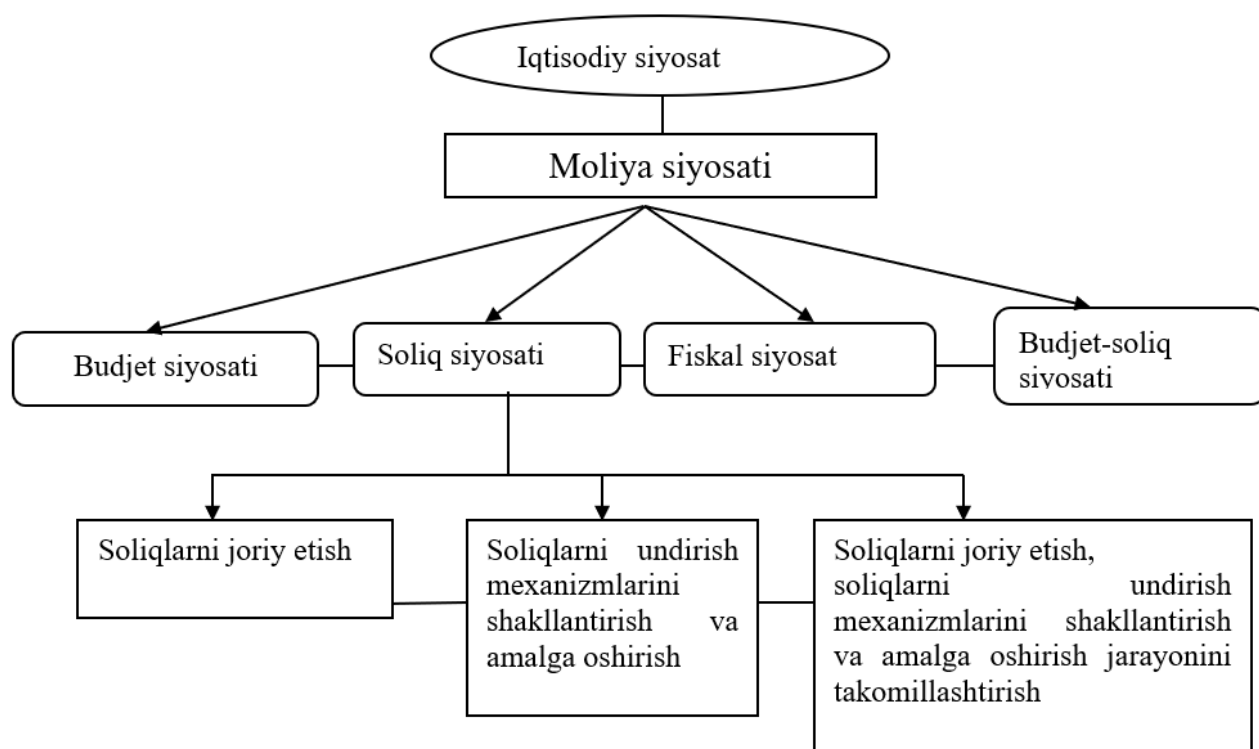
Davlatning asosiy iqtisodiy maqsadi jamiyatning ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashdir. Shubhasiz, ushbu asosiy maqsadga erishish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ba'zan siyosiy jihatlarni ham qamrab oluvchi boshqaruvning keng spektrini o'z ichiga oladi. Ushbu siyosat asosi milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va iqtisodiy muvozanatni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu doirada fiskal va soliq siyosati asosiy, o'ziga xos va imperativ komponent sifatida namoyon bo'ladi.

Siyosatning barcha shakllari, xususan soliq siyosati muqarrar ravishda o'z chegaralariga ega hisoblanadi. Biroq, soliq siyosati ijtimoiy, psixologik, madaniy va xalqaro sohalar kabi kengroq o'lchovlarni o'z ichiga olgan iqtisodiy o'zaro ta'sirlardan ustun turadi. Soliq siyosati bilan ichki va tashqi siyosatning boshqa sohaları o'rtasidagi bu ichki o'zaro bog'liqlik yaqqol ko'zga tashlanadi.

Soliq siyosati va ijtimoiy siyosat o'rtasidagi bog'liqlik alohida ahamiyatga ega bo'lib, sinchkovlik bilan tekshirishni talab qiladi. Masalan, soliq siyosati jamiyatning qashshoq va marginal qatlamlariga qaratilgan ijtimoiy ta'minot tashabbuslariga katta hissa qo'shadi. Soliq imtiyozlari ushbu demografik guruhlarga beriladi, shu bilan birga soliq stavkalari aholi foydalanishi mumkin bo'lgan xizmatlar narxiga bevosita ta'sir qiladi, misol tariqasida qo'shilgan qiymat solig'i uchun nol stavkani qo'llash kiradi.

Soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish davlat moliya organlarining vakolatiga kiradi. Ular Iqtisodiyot va Moliya vazirligi hamda boshqa tuzilmalarning soliq siyosatini rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarini muvofiqlashtiruvchi markaziy organ bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tartibga solish soliq siyosatining bir vaqtning o'zida iqtisodiy va moliyaviy strategiyalarga mos kelishini sinchkovlik bilan ta'minlab, metodik ravishda olib boriladi. Davlat soliq siyosatini shakllantirishda erishilgan muhim bosqichlarni, soliq munosabatlaridagi cheklolarni o'rganish bilan birga diqqat bilan kuzatib boriladi. Soliqlarni hisoblash, to'lovlar va amaldagi soliqlarning turli tarkibiy qismlarini baholash uchun analitik yondashuv qo'llaniladi.

Shuningdek, soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasidagi manfaatlarning uyg'unligini turli sohalardagi mutaxassislardan ma'lumot olish orqali tekshirish va baholash zarur. Soliq siyosatini shakllantiruvchi va uning samarali amalga oshirilishda tashkilotchi va nazoratchi sifatida ikki tomonlama rollarni beqiyosdir. Davlatning soliq siyosatida faol ishtirok etishda bozor iqtisodiyoti munosabatlarning har tomonlama yetukligini ta'kidlaydi.

1.3-rasm. Moliya va soliq siyosatining tarkibiy tuzilishi⁶.

Taqdim etilgan rasmda soliq siyosati, budjet siyosati hamda budjet-soliq siyosati iqtisodiy siyosatning ajralmas tarkibiy qismlari sifatida fiskal siyosatning to'liq tasviri berilgan. Mazkur alohida siyosat sohalari murakkab o'zaro bog'liqliklarni namoyish etadi hamda global miqyosda soliqlar vaqti-vaqti bilan davlatlar o'rtasidagi ikki tomonlama munosabatlarda diplomatik vosita sifatida roli o'ynaydi. Soliq siyosati turli sohalardagi davlat siyosati bilan chambarchas bog'liq bo'lsada, soliq siyosatining mohiyatini ochib berishda ularning farqlarini ajratib ko'rsatish hamda iqtisodiy siyosatning turli sohalari bilan chuqur bog'liqligini

⁶ Muallif tomonidan tuzilgan.

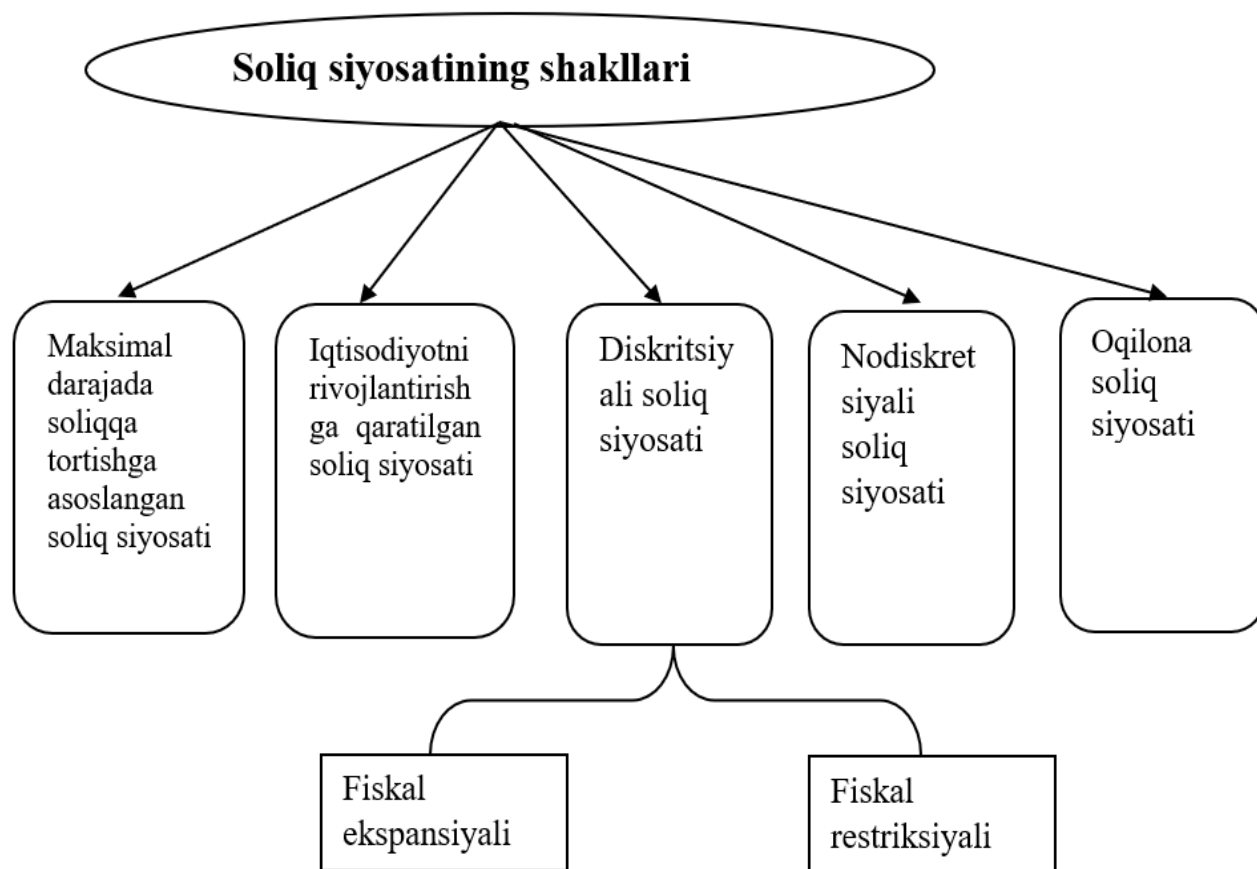
e'tirof etish zarur. Soliq siyosati fiskal siyosatning asosiy qismini tashkil etishini tan olish juda muhim va u umumiy siyosat asosining asosini tashkil qiladi.

Soliq siyosati budjet siyosatining boshqa bir yo'nalishlari bilan uzviy bog'liqligi tufayli aksariyat hollarda budjet-soliq siyosati nomenklaturasi ostida budjet siyosati bilan o'zaro bog'liqdir. Jumladan, soliq siyosati fiskal siyosatning keng spektri bilan yonma-yon kelganda o'zining o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qoladi. Bundan tashqari, soliq siyosati pul-kredit siyosati bilan bevosita bog'liqdir. Soliq siyosatining konturlari doimo inflyatsiyaning hukmron bo'lgan sur'atlari, pul agregatlari dinamikasiga soliq solishning oqibatlarini va korxonalarining investitsiya siyosatini kuchaytirish uchun kredit resurslaridan oqilona foydalanish kabi funksiyalarni o'z ichiga oladi. Bu mulohazalar soliq siyosatini ishlab chiqishni boshqaradigan hisob-kitoblarning ajralmas tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Jamiyatda iqtisodiy ichki mexanizmlari, boshqaruv tuzilmalari hamda ijtimoiy-siyosiy muhitni o'z ichiga olgan ko'plab determinantlarga bog'liq. Aslida u strukturaviy mulohazalar bilan chambarchas bog'langan bo'ladi. Ijtimoiy siyosat bu tenglamada hal qiluvchi rol o'ynaydi va ichki va xorijiy madaniy-ma'rifiy, siyosiy va iqtisodiy siyosatlarni qamrab oluvchi turli o'lchovlarda namoyon bo'ladi. Ulardan iqtisodiy siyosat fiskal, pul-kredit, budjet va soliq siyosatlarining sinergiyasi natijasida shakllanadigan murakkab natija sifatida yuzaga keladi. Ushbu siyosat vektorlarining uzluksiz uyg'unligi makroiqtisodiyot sohasida qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hamda sud hokimiyatlari tomonidan amalga oshirilishi muhim ahamiyatga egadir.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning iqtisodiyotdagi tartibga solish roli yaqqol namoyon bo'ladi. Soliq siyosati davlatning o'zi oldindan belgilab qo'ygan maqsad va maqsadlarini amalga oshirishga intiladigan asosiy vositani o'z ichiga oladi. Amaliy ma'noda esa soliq siyosati davlat boshqaruvining hamma jabhalari, jumladan, pul-kredit siyosati va narx siyosati bilan uyg'unlikda harakat qiladi va mamlakat chegaralaridagi ijtimoiy-iqtisodiy sohalarning butun spektriga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy va moliyaviy siyosatning boshqa sohalari bilan

chambarchas bog‘liq bo‘lgan soliq siyosatida davlat hokimiyati vakolatlarining kengayishi uning murakkabdir.

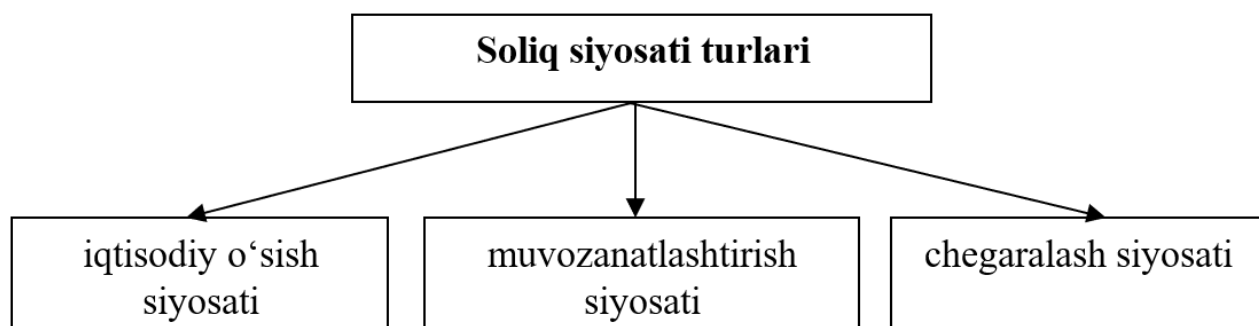
1.4-rasm. Soliq siyosatining shakllari⁷.

Agar davlat milliy daromadning davlat g‘aznasiga tushadigan ulushini ko‘paytirishni tanlasa, uning oqibatlari butun mamlakat iqtisodiy jarayonlarida aks etadi. Bu ishlab chiqarish sektoridagi takror ishlab chiqarish jarayoni dinamikasiga, undagi investitsiya shakllariga, har doim pul-kredit, budjet va budjet siyosatining konturlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Soliq siyosati predmetini o‘rganar ekanmiz, u juda ko‘p qirrali va murakkab ko‘rib chiqish sohasini tashkil etishini alohida ta’kidlashimiz kerak. Bugungi kunga qadar soliq siyosati tushunchasi borasida yagona bir fikr mavjud emas albatta. Misol uchun g‘arb iqtisodchilari “S.Fisher, R.Dornbush va R.Shmalenzilarning fikricha, soliq siyosati mustaqil tushuncha hisoblanmaydi. Ular soliq siyosati tushunchasiga fiskal siyosat

⁷ Ilmiy adabiyotlar tahliliga ko‘ra muallif tomonidan tuzilgan.

tushunchasi orqali yondoshadilar. Fiskal siyosat esa davlatning o‘z daromadlari va xarajatlari bo‘yicha qaror qabul qilishi bo‘lib hisoblanadi”⁸ - deb ta’kidlashadi.

Soliq siyosati haqida fikr yuritganimizda, uning turlariga alohida to‘xtalib o‘tishimiz lozim bo‘ladi. Hozirgi kunda soliq siyosati turlarini quyidagicha guruhlash mumkin:

1.5-rasm. Soliq siyosati turlari⁹.

Yuqorida 1.5-rasmda ko‘rsatilganidek soliq siyosati tasniflari bir qancha asosiy vazifalarni o‘z ichiga oladi, xususan, milliy daromadni ko‘paytirish, aholi o‘rtasida bandlik darajasini oshirish, davlat xarajatlarini boshqarishni nazorat qilish, soliqqa tortish obyektivi orqali iqtisodiyotni tartibga solish va soliq sohasida muvozanatni saqlash. budjet tizimi. Soliq siyosatining asosiy maqsadi davlatni ishonchli daromad manbalari bilan ta’minlashdan iborat bo‘lib, ular birinchi navbatda davlat budjetiga yo‘naltiriladi.

Amalga oshirish nuqtayi nazaridan, soliq siyosatini ikkita asosiy turga bo‘lish mumkin: ixtiyoriy va diskretsiyon bo‘lmagan, ikkinchisi ko‘pincha o‘zini o‘zi ta’minlaydigan soliq siyosati deb ataladi. Diskretsiya soliq siyosati soliq choralari orqali davlatning iqtisodiyotga ta’sirini kuchaytiradi. Soliq siyosatining ushbu shakliga ko‘ra, davlat idoralari iqtisodiyotdagi ishsizlik va inflyatsiyaga ta’sir qilish va potensial ravishda yumshatish vositasi sifatida davlat xarajatlaridagi tuzatishlardan foydalanadilar. Soliq siyosatiga bunday yondashuv ko‘plab mamlakatlarning soliq tizimlarida keng tarqalgan. Bundan tashqari, ixtiyoriy soliq siyosati turli metodologiyalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

⁸ Жўраев А., Сафаров Ф. Солиқ назарияси. Ўқув қўлланма. –Т.: “Иқтисод-мoliya”, 2005. 48-бет.

⁹ Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. –М.: “Юрайт”, 2012. С. 118

Birinchi, bu fiskal ekspansiyaga ("expansio"-lotincha soʻz boʻlib, kengayish, tarqalish degan maʼnoni beradi) asoslangan soliq siyosati shaklida boʻlib, bunda yalpi talab va davlat xarajatlarini oshirish va soliqlarni kamaytirishga urgʻu berilib, unda soliqlarning ragʻbatlantiruvchilik roli oshirilib, iqtisodiyotda iqtisodiy oʻsish sikllarida yuqori tebranishlarning oldi olinadi. Ammo, bunday soliq siyosatini amalga oshirish oqibatida davlat budjeti taqchilligi va inflyatsiya darajasi oshadi. Ikkinchi esa fiskal restriksiyali ("restinctio" lotincha soʻz boʻlib – "cheklash" degan maʼnoni beradi) soliq siyosati boʻlib, bunda davlat xarajatlarini qisqartirish va soliqlarni oshirish orqali ishlab chiqarish surʼatini pasaytirish orali inflyatsiyani kamaytirishga qaratilgan boʻladi. Biroq, bunday soliq siyosati ishsizlikni keltirib chiqaradi va uning oshishiga olib keladi. Ushbu strategiya va taktikalarni shakllantirish, birinchi navbatda, amalga oshirilayotgan faoliyat yoki jarayonning tabiatiga, shuningdek, davlatning tashkiliy asosiga asoslangan boshqaruv mexanizmlarining xususiyatlariga bogʻliq. Muayyan tuzilma qabul qilingan hollarda, uni amalga oshirish va daromadlarni yigʻish bilan bogʻliq soliq siyosatiga mos keladi.

Aksincha, unitar davlatlarda budjet va soliq tizimi bir xil boʻlib qoladi. Soliq siyosati soliq xususiyatlariga ham bogʻliq. Soliqlarning oʻzgaruvchanlik va moslashuvchanlik bilan ishlashi ularning strategiyasi va taktikalarining moslashishiga yanada taʼsir qiladi. Bundan tashqari, soliq strategiyasining ichki tuzilishi va mohiyatidan kelib chiqib, u doimiy va rivojlanuvchi shakllarni olishi mumkin. Xoʻsh, soliq strategiyasi nima?

Strategiya atamasi "grekcha soʻz boʻlib, "στρατηγία — qoʻmondonlik, boshqarish, harbiy sanʼati" degan maʼnoni berib, u dastlab, harbiy sohaga qoʻllanilib, keyinchalik davlat boshqaruvida va uning siyosatida qoʻllanila boshlagan ¹⁰. Siyosatda qoʻllanilishi esa koʻpincha unga davriylik jihatdan yondoshiladi. Shu jihatdan olganda strategiya davlatning maʼlum bir soha(yoʻnalish)dagi faoliyatini tizimli boshqarishning uzoq muddatli davrga

---

¹⁰ Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлашда ушбу терминни доим кўплик маъносида ишлатиш мақсадга мувофиқ, сиёсатда битта тактика бўлиши унинг мазмунини йўқотади.

tegishli jarayonlarini aniqlash va uning yoʻnalishlarini belgilab olinishidir. Bu holat soliqdarga oid siyosatda ham mavjud boʻladi.

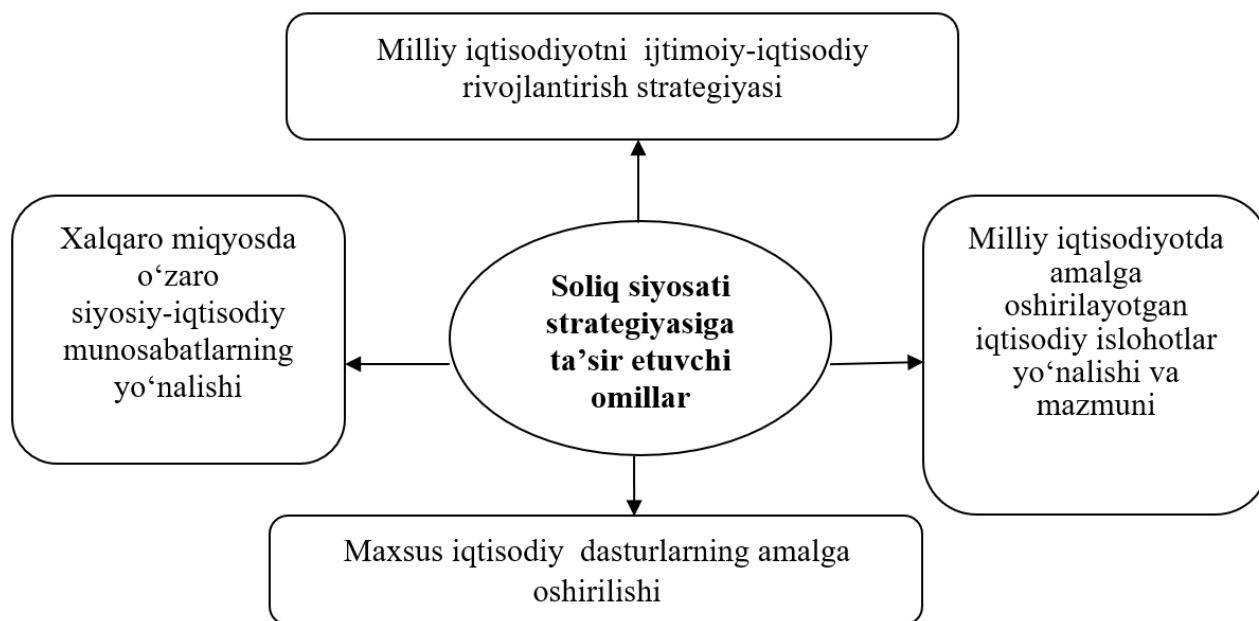
Soliq siyosati strategiyasi davlatning majburiy toʻlovlarga doimiy jihatlarini qamrab oladi. U davlatning soliqlar va fuqarolardan olinadigan boshqa majburiy badallar bilan uzoq muddatli hamkorlik qilishning umumiy yoʻnalishi va xususiyatlarini aks ettiruvchi loyiha boʻlib xizmat qiladi.

Davlat tomonidan oqilona soliq siyosatining samarali ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi, ayniqsa, turli manfaatlar har doim ham bir-biriga toʻgʻri kelmasligi mumkin boʻlgan sharoitda soliq toʻlovchilar oʻrtasida soliq madaniyatini yuksaltirishni taqozo etadi. Soliq siyosati doirasida soliq imtiyozlari va imtiyozlari keng tarqalgan boʻlsa ham, ularning muvaffaqiyati soliq toʻlovchilarning ushbu imtiyozlardan oqilona foydalanishiga bogʻliq; aks holda ular budjet manfaatlariga putur yetkazishi mumkin. Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq toʻlovchilar koʻpincha shaxsiy manfaatlarini saqlab qolish, soliq qarzlari va hatto soliq toʻlashdan boʻyin tovlash bilan kurashadilar - bularning barchasi budjet manfaatlariga zarar yetkazadi.

Demak, soliq toʻlovchilar tashvishini budjet bilan uygʻunlashtirish soliq qarzdorligini deyarli bartaraf etish, soliq toʻlovchilar oʻrtasida soliqqa rioya qilish madaniyatini oshirish va budjetdan subsidiyalar samaradorligini optimallashtirishni nazarda tutadi. Bu oʻzgarish tabiatan uzoq muddatli urinish sifatida namoyon boʻladi. Binobarin, soliq siyosati strategiyalari ushbu dinamik oʻzgarishlarga mos ravishda rivojlanishi kerak. Yuqorida aytib oʻtilganidek, soliq siyosati strategiyasi doimiy asosiy elementlarni va davlatning iqtisodiy siyosati maqsadlariga bogʻliq boʻlgan moslashuvchan tomonlarini oʻz ichiga oladi.

Soliq siyosati strategiyasining evolyutsiyasi, shubhasiz, 1.6-rasmda koʻrsatilganidek, davlatning iqtisodiy siyosati bilan birgalikda turli omillar taʼsirida shakllanadi.

Shubhasiz, har qanday davlatning soliq siyosati strategiyasi nafaqat umumiy omillar bilan, balki uning ichki iqtisodiyotiga xos boʻlgan noyob elementlar majmuasi bilan ham muqarrar ravishda shakllanadi.

1.6-rasm. Solliq siyosati strategiyasiga ta'sir etuvchi omillar¹¹.

Davlatning solliq siyosati strategiyasi o'z mohiyatiga ko'ra dinamik bo'lib, ko'plab rivojlanayotgan omillarga moslashadi. Ushbu dinamik evolyutsiya xalqaro siyosiy-iqtisodiy siljishlar, milliy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning kengroq strategiyasi, iqtisodiy islohotlarning aniq belgilangan yo'nalishi va mazmuni, ichki iqtisodiyot doirasida ixtisoslashtirilgan iqtisodiy dasturlarni samarali amalga oshirish bilan chambarchas bog'liq. Shuni tan olish kerakki, siyosiy mulohazalar solliq siyosati strategiyalaridagi o'zgarishlarga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, hukumat yoki parlamentda ko'pchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan hukmron siyosiy partiya tomonidan qabul qilingan iqtisodiy paradigmalarda ko'pincha solliq siyosati strategiyasini shakllantirish uchun asos bo'ladi.

Solliq siyosatining tuzilishi va yo'nalishi jihatdan muhim tarkibini solliq taktikalari tashkil etadi. "Taktika ham kategoriya sifatida xuddi strategiya kabi grek tilidan olingan bo'lib, "τακτικός-qo'shinning tuzilishi, τάξις-tuzilish va joylashish"¹² degan ma'nolarni berib, harbiy sohaga tegishli termin sifatida, keyinchalik esa davlatning har qanday siyosatining tuzilishi va yo'nalishini

¹¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

¹² Грант Р. М. Современный стратегический анализ. 7-е издание. — Санкт-Петербург: Питер, 2016. — 544 с.

ifodalashda qo‘llanila boshlangan. “Soliq siyosatining taktikasi deganda esa soliq siyosati va uning strategiyasida maqsad qilib belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida o‘zaro bog‘liq holda qo‘llaniladigan usul va vositalarning yig‘indisidir. Sodda qilib aytganda soliq siyosati strategiyasida belgilab qo‘yilgan maqsadga oson va qulay erishishning yo‘llaridir. Bundan ko‘rinadiki soliq siyosatining taktikalari”¹³ usullar yordamida tashkil topganligi har bir soliq siyosatida ularning eng qulay hamda samarali shakllarini qo‘llanilishi davlatning soliq siyosatini amalga oshiruvchi vakolatli organning faoliyatiga bog‘liq bo‘ladi. Soliq siyosati taktikasining amaliy samaradorligi yoki aksincha samarasizligi ularning real hayotga tatbiq etilishi orqali yaqqol namoyon bo‘ladi. Shuni ta’kidlash kerakki, taktik usullar yoki vositalar tuzilish va mazmun jihatidan nazariy jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, ammo ularni amalga oshirishdagi har qanday noto‘g‘ri qadamlar yoki xatolar hatto eng yaxshi o‘ylangan yondashuvlarni ham buzishi mumkin. Bu soliq siyosati taktikasidagi nazariy tuzilmalar va pragmatik ko‘rinishlar o‘rtasidagi dixotomiyani ta’kidlaydi. Bundan tashqari, soliq siyosati taktikasi millat yoki mintaqaning o‘ziga xos xususiyatlariga moslashishni talab qilishini tan olish zarur. Bir joyda samarali bo‘lgan narsa boshqa joylarda o‘xshash natijalarni bermasligi mumkin. Demak, soliq siyosati taktikasini mavjud iqtisodiy sharoitlar va ularni qo‘llashning vaqtinchalik kontekstiga muvofiq sinchkovlik bilan kalibrlash zaruriyatga aylanadi. Alohida milliy iqtisodiyotda islohotlarning dastlabki bosqichlarida qo‘llanilgan taktik yondashuvlar ma’lum muddat davomida o‘z samarasini yo‘qotib qo‘yishi yoki aksincha, ma’lum vaqt oralig‘ida qo‘llanilgan va keyinchalik bekor qilingan usullar o‘z ahamiyatini tiklashi yoki keyingi bosqichlarda yana samarali bo‘lishi mumkin. rivojlanish. Bunday usullardan biri (taktik yondashuv) sifatida progressiv soliqqa tortishdan foydalanish bunga misoldir. Progressiv soliqqa tortish iqtisodiyotda tushkunlik (tanazzul) kuzatilayotgan vaqtda samara berishi jahon amaliyotida (Keynsning soliqqa tortish nazariyasining AQSH iqtisodiyotidagi krizisdan qutulishdagi

---

¹³ Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлашда ушбу терминни доим кўплик маъносида ишлатиш мақсадга мувофиқ, сиёсатда битта тактика бўлиши унинг мазмунини йўқотади.

ahamiyatni eslang) isbotlangan. Shuningdek, iqtisodiyot rivojlanib, unda jamg'arishning kuchayib, investitsiyaga aylanishining sekinlashishi orqali iqtisodiyotga salbiy ta'sirini kamaytirish maqsadida progressiv soliqqa tortish taktikasi yana samara beradi. Shu nuqtayi nazardan, soliq siyosati taktikasining samaradorligi ularni qo'llash chastotasi va mavjud iqtisodiy muhitga bog'liq. Umumiy soliq strategiyasi bilan bir qatorda soliq siyosati taktikasi evolyutsiyasiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi.

1.7-rasm. Soliq siyosati taktikalariga ta'sir etuvchi omillar¹⁴.

Taqdim etilgan rasmda soliq siyosati taktikasi umuminsoniy va milliy qadriyatlarni, jahon bozori konyunkturasidagi tebranishlar va davriy inqirozlarni, milliy qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish va yangi qonunlarni joriy etishni, joriy va kelgusi yil uchun ustuvor vazifalarni belgilashni, soliq siyosatining holatini o'z

¹⁴ Muallif tomonidan tuzilgan.

ichiga olganligini ko'rsatadi. milliy iqtisodiyotning rivojlanishi, ichki bozorda tovarlarning mavjudligi va odatda "fors-major" holatlari deb ataladigan turli xil kutilmagan hodisalar. Shu nuqtayi nazardan, biz umuminsoniy va milliy qadriyatlar haqida gapirganda, keksalar, tug'ma nogironlar, tarixiy obidalar, xalqlar o'rtasidagi madaniy an'analarni asrab-avaylash, voyaga yetmaganlar farovonligi, insonparvarlik g'oyalarini ta'minlash kabi jihatlarni nazarda tutamiz. yordam va boshqalar. Aksincha, ichki bozorda mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish va iste'mol qilishni sinxronlashtirish talabi mavjud. Bundan tashqari, yalpi ichki mahsulot va uning iste'molida aholi salomatligiga zarar yetkazuvchi mahsulotlar (masalan, alkohol va tamaki mahsulotlari) salmog'ining ortishi, ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmining o'zgarishi va iste'mol shakllarining o'zgarishi kabi o'zgaruvchan dinamika soliqqa tuzatishlar kiritishni talab qiladi. siyosat taktikasi. Biz tadqiqot ishimizning ushbu bo'limida olib borilgan nazariy tahlillar va kuzatishlar natijasida olingan soliq siyosati va uning strategiyasi haqidagi ilmiy jihatdan aniqlangan tushunchamizni taqdim etamiz.

Soliq siyosatining mohiyatini tushunishda uni tor va keng ma'noda ko'rish mumkin. Tor doirada soliq siyosati davlat va mulk (daromad) egalari o'rtasidagi soliq munosabatlarini tartibga solishga taalluqlidir.

Soliq siyosati keng ma'noda esa – *milliy daromad shakllanishi, o'sishini rag'batlantirish hamda qayta taqsimlashga xizmat qiladigan iqtisodiyotda teng raqobat sharoitini yaratishga qaratilgan soliqlarni joriy etish va undirish mexanizmlarini qamrab olgan davlat boshqaruv institut shakli tushuniladi.*

Soliq siyosatining bosh(doimiy) strategiyasi-*davlat budjeti hamda soliq to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro manfaatlarning uyg'unlashuvi va muvozanatlashuvini ta'minlashdan iborat bo'lsa, soliq siyosatining o'zgaruvchan soliq strategiyasi* esa budjet daromadlarining bir maromda shakllanishi, teng raqobat sharoitini yaratish soliq to'lovchilarning soliq madaniyatini oshirishga erishish hamda soliqlarning rag'batlantirish ta'sirini yanada oshirishdan iboratdir.

1.2. Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi

Yuqorida aytib o‘tilganidek, soliq siyosati davlat tashkil topgan kundan boshlab davlat faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Davlatlar qisqa muddatli, o‘rta muddatli va uzoq muddatli rejalarni o‘z faoliyatini boshqarish mexanizmlari sifatida shakllantiradilar va ularni ma’lum muddatlarda amalga oshirilishi kerak bo‘lgan strategik maqsadlarga moslashtiradilar.

Ta’kidlash joizki, olimlar davlatning siyosiy va iqtisodiy apparatining tuzilishi va rivojlanish qirralarini o‘rganish bo‘yicha turli tadqiqot ishlarini olib borishgan. Bu tahlillar davlatning yaxlit siyosati va ularning strategik yo‘nalishlariga alohida e’tibor qaratilib, muayyan muddatlar uchun belgilangan maqsadlarni o‘z ichiga oladi. Davlatning soliq siyosati strategiyasini ilmiy tadqiq qilishda ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlardan olingan tushunchalarni birlashtirish va bir vaqtning o‘zida original tahliliy asosni yaratish zarur. Shu munosabat bilan bizning maqsadimiz ushbu mavzu bo‘yicha tanlangan ilmiy tadqiqotlarning mazmunini uslubiy jihatdan tekshirishdir. Yuqorida aytib o‘tilganidek, soliq siyosati davlat tashkil topgan kundan boshlab davlat faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Davlatlar qisqa muddatli, o‘rta muddatli va uzoq muddatli rejalarni o‘z faoliyatini boshqarish mexanizmlari sifatida shakllantiradilar va ularni ma’lum muddatlarda amalga oshirilishi kerak bo‘lgan strategik maqsadlarga moslashtiradilar. Ta’kidlash joizki, olimlar davlatning siyosiy va iqtisodiy apparatining tuzilishi va rivojlanish qirralarini o‘rganish bo‘yicha turli tadqiqot ishlarini olib borishgan. Mazkur sharhlar davlatning har tomonlama qamrab oluvchi siyosati va ularning strategik yo‘nalishlariga alohida e’tibor qaratilib, aniq muddatlar uchun belgilangan maqsadlarni o‘z ichiga oladi. Davlatning soliq siyosati strategiyasini ilmiy ekspertizadan o‘tkazishda ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlar natijasida olingan tushunchalarni birlashtirish va bir vaqtning o‘zida original tahliliy asosni yaratish zarur bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, bizning maqsadimiz ushbu mavzu bo‘yicha tanlangan ilmiy tadqiqotlarning mazmunini muntazam ravishda o‘rganishdir.

Davlatning soliq siyosati va uning strategik maqsadlari qanday belgilanishi va bo‘lishi kerak degan masalaga klassik iqtisodchi olimlar, jumladan, “F.Kene, A.Smit, D.Rikardo, J.B.Sey, nemis iqtisodchilari I.G.Fon Tyunen, ingliz iqtisodchilari S.Djevons, J.M.Keyns, J.S.Mill va amerikalik iqtisodchilar J.B.Klark, A.Toson va boshqalarning ilmiy qarashlarida muhim o‘rin tutib kelgan. Ular davlat iqtisodiyotni tartiblashda soliq siyosatini yuritishning turli xil uslublari va yondashuvlari haqida ko‘plab bahslar yuritgan, soliq siyosatining bosh maqsadi nimadan iborat bo‘lishi lozimligi ko‘rsatib berishda, ko‘proq, soliqlarni undirish masalalariga alohida e‘tibor qaratgan. Amerikalik neokeynschilar vakillari bo‘lgan R.Xarrod va E.Domarlar iqtisodiy o‘shish modelini yaratishda soliq blokiga (bo‘g‘iniga) bag‘ishlangan tadqiqotlarida soliqlar joriy etish va undirishda mamlakatda jamg‘arish, investitsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi aloqalar bog‘liq holda strategiya yuritish lozimligi haqidagi g‘oyalarni ilgari surgan bo‘lsa, hozirgi zamon iqtisodchilaridan P.Samuelson, K.R.Makkonell va S.L.Bryu kabi olimlar davlatning soliq siyosati markazida adolatlilik tamoyili mavjud bo‘lishi va uning strategik maqsadlariga erishishdagi taktik yo‘nalishlar iqtisodiyotning boshqa yo‘nalishlari: monetar, investitsiya jarayonlari bilan chambarchas bog‘lanish kerak degan ilmiy qarashlarni ilgari surishgan”¹⁵.

Ayrim manbalarda ¹⁶ “davlatning soliq siyosati davlatning soliqlar va yig‘imlar sohasidagi chora-tadbirlar tizimi, davlat moliya siyosatining tarkibiy qismidir” ¹⁷ deb ta’riflangan bo‘lsa, “bu soliq turlarini, soliq stavkalarining qiymatlarini, soliq to‘lovchilar va soliq solish obyektlarini tanlashda, soliq

---

¹⁵ Ф.Кенэ Избранные экономические произведения.-М.Соцэкгз. 1960; А.Смит Исследование о природе и причинах богатства народов.-М.: 1962; Д.Рикардо Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. Т.1. М.: Госполиздат, 1956; Дж.М.Кейнс Общая теория занятости, процента и денег. – М.: 1993; Дж.С.Милл Основы политической экономии. Пер. с англ. Т.1. – М.: Мысль, 1980; А.В. Аникин Юность науки. М., Политиздат. 1971 г. История экономической мысли. М., 1998. 21 Қаранг: Менько Г. Макроэкономика. М., 1994; Денисов Э. Исследования различий в темпах экономического роста. М., 1971; Kuznets S. Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure. Cambridge, 1971; Леонтьев В.В. Экономические эссе. М., 1991; Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. пер. с англ. 11-го изд. Т.1. – М: Республика. 1992; Самуэльсон П. Экономика Т.1. пер. с англ.- М. Республика, 1993; Курс экономической теории: учебник – 4-с доп. И прераб. Изд.-Киров «АСА», 1999, стр. 557-584; Пезенти А.Очерки политической экономии капитализма. пер. с итал. В 2т. Т.2. – М.: Прогресс, 1976. с. др.

¹⁶ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

¹⁷ Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристь. А. В. Толкушкин. 2003.

imtiyozlarida ifodalanadi”¹⁸ deyiladi boshqa manbada. Aynan shu manbalarda shuningdek “davlatning soliq siyosati ham mikroiqtisodiy, ham makroiqtisodiy jihatlariga ega bo‘lib, makroiqtisodiy jihatlar iqtisodiy faollik darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan yig‘ilgan soliqlarning umumiy miqdoriga taalluqli bo‘lgan holda fiskal siyosatning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mikroiqtisodiy jihatlar tenglik (kimga soliq to‘lash kerak) va taqsimlash samaradorligi (ya’ni, qanday soliqlar turli xil iqtisodiy faoliyatlar miqdoriga buzuvchi ta’sir ko‘rsatadi) masalalariga taalluqlidir”¹⁹ degan g‘oyalar mazmuni keltiriladi.

“Soliq siyosati” nomli ensiklopedik to‘planning mualliflarining fikricha, “davlatning soliq siyosatini tanlash mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy tizimiga, iqtisodiyot va moliya holatiga bog‘liq. Soliq siyosati chora-tadbirlari turli qonunlarni, xususan, asosiy kapitalning tezlashtirilgan amortizatsiyasini tartibga soluvchi, yer qa’rining kamayishi uchun ajratmalar, ayrim korxonalar va tarmoqlarni soliqdan (to‘liq yoki qisman) ozod qilishni o‘z ichiga olishi mumkin. Soliq siyosati choralari tizimi investitsiyalarni rag‘batlantirish va mintaqaviy siyosatni olib borish uchun ishlatilishi mumkin”²⁰. Yu.Yu.Petrinin, M.I.Panov, L.B.Logunovalar esa, soliq siyosati va uning strategik mazmunini “soliq qonunchiligidagi korxonalarga soliq to‘lashdan qochish imkonini beruvchi bo‘shliqlarni aniqlashdan iborat”²¹ degan fikrni ilgari suradi.

Bulardan farqli ravishda A.V.Aronov, V.A.Kashinlar esa “maksimal soliq siyosatining mazmunini soliq siyosatining asosiy strategiyasi sifatida qaraydi, ya’ni, ularning fikricha, soliqlar sonini oshirish, soliq stavkalarini oshirish, soliq imtiyozlarini kamaytirish soliq siyosatining strategik maqsadlari sifatida qabul qilinishi mumkin”²². Bundan tashqari, ushbu mualliflar, soliq siyosatining ikki

---

¹⁸ Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Налоговая политика // Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с. 1999.

¹⁹ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

²⁰ Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристъ. А. В. Толкушкин. 2003.

²¹ Налоговая политика // Экономика. Словарь по обществознанию. — М.: КДУ. Ю. Ю. Петрунин, М. И. Панов, Л. Б. Логунова . 1995.

²² Аронov А. В., Кашин В. А. Налоги и налогообложение: учеб. пособие. — М.: Магистр, 2007. — С. 99—100.

turini: “liberal-cheklangan va ijtimoiy yuklangan modellarini alohida ko‘rsatib o‘tib, birinchi model (liberal-cheklangan model) tovarlar ishlab chiqarishni ko‘paytirish, yangi tashqi bozorlarga chiqish va ularni kengaytirish, xususiy tashabbus orqali aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan bo‘lib, ushbu model soliq imtiyozlarining maksimal darajasiga qat‘iy rioya qilish, investitsiyalarni keng rag‘batlantirish, iqtisodiy faoliyatga davlat aralashuvini cheklash bilan tavsiflanadi, shu bilan birga, bunday soliq siyosatini amalga oshirish ijtimoiy imtiyozlar va kafolatlarning qisqarishiga olib keladi”²³ . Ushbu mualliflar tomonidan ta’kidlanganidek, soliq siyosati amaliy jihatdan hozirgi kunda Braziliya davlatida, Meksika davlatida, Osiyo mamlakatlari, Xitoy va Hindiston mamlakatlarning soliq siyosati strategiyasida qo‘llanilib kelinmoqdaki, unda ustuvor yo‘nalishlar sifatida “iste‘mol talabini ta‘minlash, eksportning yuqori ulushini ta‘minlash, moliyaviy kapitalni kengaytirish, aholi bandligini ta‘minlash va daromadlarni taqsimlashda tengsizlikni kamaytirish, tarkibiy siyosatni amalga oshirish” kabi taktikalarga asoslangandir.

N.M.Dementyeva va I.A.Mayburolarning soliq siyosatidagi fikrlari anchayin bir biriga o‘xshash hisoblanadi. Ushbu mualliflar soliq siyosatini mazmunini milliy boyliklardan samarali foydalanishga qaratilgan soliq tizimini yaratilishi sifatida baholaydi. Ya’ni, ularning fikricha, “soliq siyosati davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ajralmas qismi bo‘lib, mamlakat milliy boyliklarini jamg‘arish va undan oqilona foydalanishni rag‘batlantirish, iqtisodiyot va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtirishga ko‘maklashuvchi soliq tizimini yaratishga qaratilgan va shu orqali jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta‘minlanadi”²⁴. Shuningdek, N.M.Dementyeva “soliq siyosatini davlat iqtisodiy siyosatining in‘ikosi ekanligini va soliqlarning ilmiy nazariyasiga asoslanishi lozimligini ta’kidlagan. Amalga oshirilayotgan soliq siyosatining natijalari ko‘p

---

²³ O‘sha manba.

²⁴ Н.М.Дементьева. налоговая политика государства.
https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689., Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит», «Мировая экономика»/ [И.А.Майбуров и др.]; под ред. И.А.Майбурова.-М.: ЮНИТИ-ДАНА,2007.-655с.)

jihattan davlat o'z iqtisodiy siyosatiga qanday tuzatishlar kiritishga majbur ekanligini, soliq tizimini qanday qurish kerakligini belgilaydi"²⁵.

Soliq siyosati va uning strategik yo'nalishlari haqidagi akademik nutqda soliq siyosati ikki nuqtayi nazardan tavsiflanadi. U davlatning ataylab aralashuvini, shuningdek, davlat tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy choralarni o'z ichiga olgan ko'p qirrali tizim sifatida qabul qilinadi. Keyinchalik aniq maqsadlarni amalga oshirish uchun ishlab chiqilgan tizimli chora-tadbirlar qatori sifatida talqin etiladi. Keyingi ro'yxat soliq siyosatining asosiy maqsadlarini qamrab oladi: "ma'lum bir mamlakatning o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga mos keladigan soliq tizimini shakllantirish, davlatning moliyaviy ehtiyojlarini ta'minlash, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta'minlash"²⁶ kabi vazifalarni keltirib o'tadiki, yuqoridagi "ikkita ilmiy qarashlar B.Aliyev tomonidan bildiriladi.

Ilmiy adabiyotlarda soliq siyosati fiskal siyosatning tarkibiy qismi sifatida qaraladiki, bunda soliq siyosatining moliyaviy siyosatning elementi hisoblanadi, davlatning moliyaviy siyosatini amalga oshirish davlatdagi moliyaviy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik bazasiga(turli darajadagi budjetlar, soliq kodeksi," fuqarolik kodeksi va boshqalar, shuningdek moliya siyosatini shakllantiradigan va amalga oshiradigan ijro etuvchi hokimiyat tizimi tomonidan ifodalanadigan institutsional asosga ega bo'lgan)²⁷ asoslanadi.

Shuni ham ta'kidlash keraki, ayrim rasmiy vakolatli organlar tomonidan soliq siyosati strategiyasi asosiy yo'nalishlari rasmiy jihatdan belgilab qo'yilgan holatlar ham bor. Masalan, Rossiya "Moliya vazirligining rasmiy saytida soliq siyosati tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish va sarmoyaviy jozibador muhitni yaratishning muhim omilidir. Soliq tizimining raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy mezon tadbirkorlik subyektlarining nominal soliq yuki hamda soliq to'lovchilarning soliqlar va yig'imlarni to'lash majburiyatini bajarish bilan bog'liq

---

²⁵ Н.М.Дементьева. налоговая политика государства.
https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689.

²⁶ Алиев Басыр Хабибович. Налоговая политика и её роль в регулировании экономики государства. Вопросы структуризации экономики. №3, 2012 Материалы IV Международной НПК по СТО в Махачкале.

²⁷ Т.В. Куклина. государственная налоговая политика и ее роль в социально-экономическом развитии России. Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2016. №2 (34).

xarajatlaridan iborat jami soliq yukidir”²⁸ degan mazmunda soliq siyosatining strategik chegaralarini qamrab oladi, soliq siyosati doirasida tadbirkorlik subyektlarini tartibga solish hamda rag‘batlantirishga qaratilgan. "Laffer egri chizig‘i" deb nomlanuvchi soliq nazariyasi bilan solishtirganda, soliq siyosatining asosiy strategik maqsadi soliq to‘lovchilarning xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatish va rag‘batlarning uyg‘unligini kafolatlash ekanligi ayon bo‘ladi. Shu munosabat bilan aytish mumkinki, mazkur strategik yo‘nalish ilmiy tamoyillarga mustahkam asoslanib, uning amaliy ahamiyatini bildiradi. Shuningdek, ko‘pgina ilmiy va nazariy nuqtayi nazardan soliq siyosati strategiyasiga oid aniq ilmiy yondashuvlar yoki aniq ta’riflar kamdan-kam hollarda taqdim etiladi. Shunga qaramay, ularning mazmunini ilmiy va mantiqiy talqin qilish orqali strategik va taktik yo‘nalishlarning mohiyatini aniqlash mumkin. Buni yuqorida keltirilgan ilmiy qarashlarda ham quyida keltirilayotgan yondashuvlarda ham ko‘rish mumkin. Jumladan, N.G.Lukyanovanning “yondashuvda soliq tizimini takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar majmui soliq siyosatining muhim strategiyasi konsepsiyasi sifatida tavsiflanadi”²⁹, Rossiyalik soliq nazariyasi bo‘yicha yirik olimlardan biri bo‘lgan D.N.Chernik esa, “soliq siyosatining strategik yo‘nalishi “mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan holda davlat va soliq to‘lovchilarning iqtisodiy manfaatlarini uyg‘unlashtirishga ko‘maklashuvchi soliq tizimini shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi lozim deb hisoblaydiki, muallifning fikricha, siyosati iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydigan, mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan bo‘lishi lozim. Professor D.Chernikning soliq siyosati strategiyasini belgilashga oid ilmiy yondashuvining ahamiyatliligi shundaki, muallif”³⁰ strategik maqsadda soliq to‘lovchining iqtisodiy manfaatlarini uyg‘unlashtirish masalasining qo‘yilishi ikki jihatdan, ya’ni soliq to‘lovchining manfaatlari va davlat budjetining manfaatlari jihatdan yondoshilganligini ko‘rish mumkinki, fikrimizcha, bu to‘g‘ri yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

---

²⁸ https://minfin.gov.ru/ru/performance/tax_relations/.

²⁹ Lukyanova N.G. Upravleniye nalogovoy sistemoy gosudarstva: sistematizatsiya ponyatiynogo apparata // Finansovyy mir. 2002. Vyp. 1.

³⁰ Chernik D.G. Nalogi i nalogooblojeniyе. M.: INFRA-M, 2001. 574 s.

Soliq siyosatining mohiyati va uning strategik-taktik jihatlari haqidagi ilmiy nuqtayi nazarlarni o'rganish jarayonida turli qarashlar yuzaga chiqmoqda. Ushbu qarashlar soliq siyosatini aniqlashning turli usullarini taklif etadi. Ba'zilar soliq siyosatini fiskal siyosat bilan bog'lash orqali kompleks yondashuvni qo'llashadi. Aksincha, muqobil istiqbollar soliq siyosati va soliqlarning asosiy funksiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rnatsa, boshqalari soliq mexanizmi va uning xarakterini shakllantiruvchi asosiy belgilovchilar sifatida soliq tizimidagi ma'muriy jarayonlarning hal qiluvchi ta'sirini ta'kidlaydi. Bu turlicha istiqbollar birgalikda soliq siyosati strategiyasini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, professor M.V.Karp "soliq siyosati davlatning o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi umumiy moliyaviy siyosatining tarkibiy qismi bo'lib, soliq sohasidagi davlat faoliyati konsepsiyasi, soliq mexanizmi, soliq tizimini boshqarish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi"³¹ deb ta'kidlasa, S.V.Barulin "va boshqalar soliq siyosati - umumiy iqtisodiy siyosatning bir qismi sifatida davlat tomonidan amalga oshiriladigan va soliqlarning fiskal, tartibga solish va nazorat funksiyalarini belgilangan tartibda maksimal darajada amalga oshirishga qaratilgan soliq jarayonlarini boshqarish sohasidagi strategik va taktik chora-tadbirlar majmui"³² dir hisoblaydi, o'z navbatida V.N.Yedronova, N.N.Mamykinalar esa, "soliq siyosati - soliq siyosati subyektining soliq munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy tadbirlari majmuidir mazmunidagi ilmiy yondashuvlarni o'z ilmiy tadqiqotlarida keltirib o'tganlar"³³.

Shu bilan birgalikda ayrim, masalan, T.R.Valinurov esa soliq siyosatining strategik yo'nalishini "soliqqa tortish masalalarini har tomonlama hal qilishni nazarda tutadigan chora-tadbirlar tizimi sifatida baholaydiki, bunda muayyan davlatning tarixan shakllangan manfaatlari va maqsadlariga mos holda davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining imperativ-dispozitiv

---

³¹ Карп М.В. Налоговый менеджмент: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 39 с.

³² Барулин С.В., Макрушин А.В., Тимошенко В.А. Налоговая политика России. – Саратов: Сателлит, 2004. – с.24-25.

³³ Едророва В.Н., Мамыкина Н.Н. Сущность и элементы налоговой политики // Финансы и кредит. – 2005. – №5. – с. 38

xususiyatga ega bo'lgan, davlatning umumiy iqtisodiy strategiyasining bir qismi"³⁴ sifatida qaraydi.

Aslida soliq siyosati mamlakat miqyosida umumiy xarakterga ega bo'lsada, ammo, ayrim davlatlarda (masalan, AQSH) uning ishlab chiqilishi mahalliy (munitsipal) darajada o'ziga xos tarzda ishlab chiqilishi va amal qilinishi mumkin.

1-jadval.

Soliq siyosati va uning strategik yo'nalishlari oid mualliflik yondashuvlar³⁵

Mazmun	Muallif (lar)	Manbasi
“Soliq siyosati iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan, mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan holda davlat va soliq to'lovchilarning iqtisodiy manfaatlarini uyg'unlashtirishga ko'maklashuvchi soliq tizimini shakllantirishga qaratilgan iqtisodiy siyosatning tarkibiy qismidir” ³⁶	Chernik D.G.	Naloga i nalogoblojenije. M.: INFRA-M, 2001. 574 s
“Soliq siyosati davlatning o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi umumiy moliyaviy siyosatining tarkibiy qismi bo'lib, soliq sohasidagi davlat faoliyati konsepsiyasi, soliq mexanizmi, soliq tizimini boshqarish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi” ³⁷ .	Karp M.V.	Nалоговый менеджмент: Учебник для вузов. – М.: YUNITI-DANA, 2001. – 39 s
“Soliq siyosati - umumiy iqtisodiy siyosatning bir qismi sifatida davlat tomonidan amalga oshiriladigan va soliqlarning fiskal, tartibga solish va nazorat funksiyalarini belgilangan tartibda maksimal darajada amalga oshirishga qaratilgan soliq jarayonlarini boshqarish sohasidagi strategik va taktik chora-tadbirlar majmui” ³⁸ .	Barulin S.V., Makrushin A.V., Timoshenko V.A.	Nалоговая политика России. – Саратов: Satellit, 2004. – s.24-25
“Soliq siyosati - soliq siyosati subyekting soliq munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy tadbirlari majmuidir” ³⁹ .	Yedronova V.N., Mamыkina N.N.	Сущность и элементы налоговой политики // Финансы и кредит. – 2005. – №5. – с. 38
“Davlatning soliq siyosati - davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining imperativ-dispozitiv xususiyatga ega bo'lgan, davlatning umumiy iqtisodiy strategiyasining bir qismi bo'lgan, soliqqa tortish masalalarini har tomonlama hal qilishni nazarda tutadigan chora-tadbirlar tizimi” ⁴⁰ .	T.R. Valinurov.	Сущность налоговой политики государства и содержание налогового механизма. Приложение к журналу «Современные наукоемкие технологии» №1 2010.
“Soliq siyosati - bu iqtisodiy siyosatning ajralmas bir qismi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir” ⁴¹ .	Jo'rayev A.S., Safarov G'.A., Meyliyev O.R. – T.:	S o l i q n a z a r i y a s i : O'quv qo'llanma. Toshkent Moliya instituti, 2017. – 181 b.

³⁴ Т.Р. Валинуров. Сущность налоговой политики государства и содержание налогового механизма. Приложение к журналу «Современные наукоемкие технологии» №1 2010.

³⁵ Ўқув ва илмий адабиётлар тахлили асосида муаллиф томонидан тузилган.

³⁶ Черник Д.Г. Налоги и налогообложение. М.: ИНФРА-М, 2001. 574 с

³⁷ Карп М.В. Налоговый менеджмент: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 39 с

³⁸ Барулин С.В., Макрушин А.В., Тимошенко В.А. Налоговая политика России. – Саратов: Сателлит, 2004. – с.24-25

³⁹ Едронova В.Н., Мамыкина Н.Н. Сущность и элементы налоговой политики // Финансы и кредит. – 2005. – №5. – с. 38

⁴⁰ Т.Р. Валинуров. Сущность налоговой политики государства и содержание налогового механизма. Приложение к журналу «Современные наукоемкие технологии» №1 2010.

⁴¹ Жўраев А.С., Сафаров Ғ.А., Мейлиев О. – Солиқ назарияси: Ўқув қўлланма. Тошкент Молия институти, 2017. – 181 б.

“Soliq siyosati strategiyasida muayyan uzoqroq muddatga mo‘ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo‘nalishlari va chora-tadbirlari ifodalanadi. Bu esa o‘z navbatida ilmiy asoslangan soliq konsepsiyasi bilan bevosita bog‘liqdir” ⁴²	Jo‘rayev A.S., Safarov G‘.A., Meyliyev O.R.	Soliq nazariyasi: O‘quv qo‘llanma. Toshkent Moliya instituti, 2017. – 181 b.
“Soliq siyosati deganda soliq yuki va soliq bazasi orasida ma‘lum muvozanatga erishish chora-tadbirlari tushuniladi” ⁴³ .	Miryoqub Xaydarov.	Soliq siyosatini takomillashtirishda ijtimoiy hamkorlikning ahamiyati. iqtisod va moliya / ekonomika i finansы 2013, 8.
“Soliq islohotining strategiyasi va taktikasini farqlash zarur. Konsepsiya soliq islohotining maqsad va yo‘nalishlarini ko‘rsatuvchi, kelajakdagi soliq tizimining parametrlarini tavsiflovchi sof strategik hujjatdir” ⁴⁴	Yuliy Yusupov.	Strategiya i taktika nalogovoy reformy. http://ced.uz/strategiya-i-taktika-nalogovoy-reformy/ .

Endi bevosita soliq siyosati strategiyasi kategoriyasi, tushunchasi va munosabatlarga oid ilmiy tadqiqotlarni tahlil qiladigan bo‘lsak, bu borada quyidagi ilmiy tahlillarni qilishga imkon bo‘ldi. Bu borada soliq nazariyasi va soliqqa tortish bo‘yicha yirik olimlardan biri professor V.G.Panskovning qarashlari anchayin mohiyatga egadir. Ya’ni, ushbu muallifning fikricha, “soliq strategiyasi - uzoq muddatli istiqbolga mo‘ljallangan va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy strategiyasida belgilab qo‘yilgan, keng ko‘lamli vazifalarni hal etishni nazarda tutuvchi davlat soliq siyosati yo‘nalishidirki, uning ishlab chiqish jarayonida: soliqlar rivojlanishining asosiy tendensiyalari prognoz qilinadi, ulardan foydalanish tushunchalari shakllanadi, soliq munosabatlarini tashkil etish tamoyillarini belgilanadi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlariga moliyaviy resurslarni jamlashning maqsadli dasturlari ishlab chiqiladi”⁴⁵.

Aynan “shunday maqomdagi olimlardan sanalgan I.Mayburov esa, soliq siyosati strategiyasi – ishlab chiqilgan konsepsiyaga muvofiq mamlakat soliq tizimini qurish yoki isloh qilish bilan bog‘liq uzoq muddatli vazifalarni hal etishga qaratilgan soliq siyosatining maqsadlari va asosiy yo‘nalishlari majmuidir”⁴⁶ degan

⁴² Жўраев А.С., Сафаров Ф.А., Мейлиев О. – Солиқ назарияси: Ўқув қўлланма. Тошкент Молия институти, 2017. – 181 б.

⁴³ Мирёқуб Хайдаров. Солиқ сиёсатини такомиллаштиришда ижтимоий ҳамкорликнинг аҳамияти. иқтисод ва молия / экономика и финансы 2013, 8

⁴⁴ Юлий Юсупов Стратегия и тактика налоговой реформы. <http://ced.uz/strategiya-i-taktika-nalogovoy-reformy/>.

⁴⁵ Майбуров И.А. Теория и история налогообложения: Учебник для студентов вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. С. 435.

⁴⁶ Майбуров И.А. Теория и история налогообложения: Учебник для студентов вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. С. 435.

ilmiy yondashuvga ega bo'lsa, o'z navbatida, "Soliq nazariyasi va soliqqa tortish" o'quv qo'llanmasi muallifi S.Sodnomova "o'z ilmiy qarashlarida quyidagicha yondoshadi, ya'ni: kelajakni ko'zlab olib boriladigan soliq siyosati soliq strategiyasi bo'lsa, joriy vaqtdagi maqsadlar ko'zlangan soliq siyosati soliq taktikasi hisoblanadi"⁴⁷.

Davlat, korporativ va xususiy iqtisodiy manfaatlarni uyg'unlashtirishga intilishda taktika va strategiya o'zaro bog'liq bo'lib qolishi zarur. Hozirgi vaqtda soliq solishni muvofiqlashtirish uchun hukumat tomonidan qo'llaniladigan taktik manevrlar cheklangan iqtisodiy samara beradi. Bu nafaqat soliq strategiyasini amalga oshirishga to'sqinlik qiladi, balki davlatning umumiy iqtisodiy traektoriyasini ham buzadi. Demak, davlatning soliq strategiyasi iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari, obyektiv voqeliklar, jamiyat kayfiyatiga oid prognozlarni hisobga olgan holda puxta ishlab chiqilishi va quyidagi maqsadlarga erishishga qaratilgan bo'lishi kerak. Xususan:

- iqtisodiy – "iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ishlab chiqarishning siklik xususiyatini zaiflashtirish, rivojlanishdagi nomutanosiblikni bartaraf etish, inflyatsiya jarayonlarini bartaraf etish;

- daromad o'sishini rag'batlantirish hamda aholi daromadlarining pasayishiga yo'l qo'ymaslik orqali ijtimoiy guruhlar manfaatlariga ko'ra milliy daromadlarni qayta taqsimlanishi;

- fiskal - davlat daromadlarining oshishi;

- xalqaro - boshqa davlatlar bilan iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash, to'lov balansi uchun noqulay sharoitlarni bartaraf etish"⁴⁸ mazmunidagi ilmiy qarashlarni ilgari suradi.

Xalqaro valyuta fondi ekspertlari K.Silvani va K.Bayerlarning bu boradagi ilmiy qarashlari quyidagicha: "soliq ma'murchiligi strategiyasi – uzoq muddatli soliq ma'murchiligi operatsiyalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan

---

⁴⁷ Содномова С.К. Теория и история налогообложения: Учебное пособие. М.; Берлин: Директ-Медиа, 2019 – 179 с.

⁴⁸ Содномова С.К. Теория и история налогообложения: Учебное пособие. М.; Берлин: Директ-Медиа, 2019 – 179 с.

tadbirlar sifatida baholanib, mamlakatda soliq uzilishi (to‘lanishi kerak bo‘lgan va kelib tushgan tushumlar o‘rtasidagi farq) hajmi va uni kamaytirish uchun qo‘llaniladigan choralar keskinligi asosida tayyorlanishi kerak”⁴⁹ deya ta’kidlashgan.

V.Rostovsev tomonidan “soliq siyosatini budjet siyosati bilan bog‘liq holda ilmiy tadqiqotlar olib borgan tadqiqotlarida fiskal siyosatning nazariy va uslubiy muammolari, soliq-budjet siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy yo‘nalishi, budjet va budjetlararo munosabatlarni moliyaviy tartibga solishning fiskal siyosatini hamda fiskal tizimning dinamik muvozanatini ta‘minlash, davlatning ijtimoiy yo‘nalishini amalga oshirish vositasi sifatida soliq-budjet siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy determinantlarini soliq siyosatiga bog‘liq holda tadqiq qilgan”⁵⁰.

O‘z navbatida P. Kovalev esa soliq siyosati bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlari natijasida “soliqqa tortishning turli yondashuv va nazariyalarini qiyoslash asosida iqtisodiy munosabatlarni aks ettirish shakli sifatida soliqning mohiyatini va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida davlatning rolini ochib bergan, Rossiya Federatsiyasida soliq islohotini joriy soliq siyosati bilan birgalikda rivojlantirish muammolari va istiqbollarni ko‘rib chiqqan, tadqiqot bosqichda soliq ma‘muriyatchiligi jarayonlarini o‘rgangan, soliq organlarini modernizatsiya qilish doirasida soliq ma‘muriyatchiligi tizimini isloh qilish yo‘nalishlarini belgilab bergan, yuridik shaxslarning mulk solig‘i, qimor o‘yinlari solig‘i misolida hududiy soliq tizimlarining soliq ma‘muriyatchiligini tahlil qilgan, soliq siyosati va soliq ma‘muriyatchiligini takomillashtirishning mumkin bo‘lgan asosiy yo‘nalishlarini aniqlab bergan”⁵¹.

Tadqiqot ishimizning hajmi va paragraflarning hajmining reglamentidan kelib chiqqan holda soliq siyosati va strategiyasiga oid ilmiy qarashlarning xorijiy

---

⁴⁹ Carlos Silvani and Katherine Baer. Designing a Tax Administration Reform Strategy: Experiences and Guidelines, IMF – 1997. 36 pages.

⁵⁰ Ростовцев Вячеслав Вячеславович. Бюджетно-налоговая политика Российской Федерации 08 00 10 - Финансы, денежное обращение и кредит Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Орел -2008.

⁵¹ Ковалев Петр Иванович. Экономические и административные формы реализации налоговой политики. Специальности: 08.00.05 - экономика и управление народным хозяйством (макрэкономика) 08.00.10 - финансы, денежное обращение и кредит. Автореферат. Диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук..Ростов-на-Дону—2006.

olimlar bo'yicha tahlilini umumlashtirgan holda bu boradagi mahalliy olimlarning yondashuvlarimizni keltirib o'tishni lozim deb hisoblaymiz. Bu muammo doirasida ilmiy tadqiqotlar olib borgan yana bir olim "Yu.Lapinning fikricha"⁵², "soliq tizimini rivojlantirishning hozirgi bosqichida siyosat hali moliyaviy inqirozning salbiy oqibatlariga va soliq to'lovchilarning majburiy soliq to'lovlarini to'lashdan bo'yin tovlashining o'sishiga qarshi turishga qodir emas, insofsiz soliq to'lovchilarning soliq to'lashdan bo'yin tovlashiga qarshi kurashish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirish soliq siyosatining dolzarb masalalaridan biri bo'lishi kerak"⁵³. Ushbu tadqiqotchi o'zlarining ilmiy izlanishlari davomida davlat boshqaruvi sohasidagi soliq siyosatining konseptual asoslari, maqsadlari va alohida funksiyalarini o'z ichiga olgan chuqur nazariy tahlil qildi. Ular soliq siyosatini shakllantirish, uni shakllantirish va amalga oshirishga yordam beruvchi instrumental mexanizmlarni yanada mustahkamlash va turkumlashtirish uchun zarur bo'lgan tashkiliy va uslubiy asoslarni sinchkovlik bilan belgilab berdilar. Bundan tashqari, ularning keng qamrovli izlanishlari soliq siyosatini amalga oshirishning asosini tashkil etuvchi murakkab mexanizmni ochib berdi va uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni har tomonlama tushunish imkonini berdi. Keyinchalik ular soliq siyosatining eng muhim yo'nalishlarini aniqlashning asosiy tamoyillarini o'rganib, soliq yukini murakkab baholashni chuqur o'rgandilar.

Ta'kidlash lozimki, bu boradagi tahlillarimiz shuni ko'rsatadiki, aynan bu boradagi yaxlit yondashuvlar professor A.Jo'rayev boshchiligida tayyorlangan "Soliq nazariyasi" nomli o'quv qo'llanma mualliflari tomonidan keltirilgan. Ushbu mualliflarning ilmiy qarashlariga ko'ra, "soliq siyosati - bu iqtisodiy siyosatning ajralmas bir qismi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy

---

⁵² ЛАПИН Юрий Владимирович. Формирование и реализация налоговой политики в России. Специальность: 08.00.10 - "Финансы, денежное обращение и кредит". Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Саратов – 2013. С.5.

⁵³ ЛАПИН Юрий Владимирович. Формирование и реализация налоговой политики в России. Специальность: 08.00.10 - "Финансы, денежное обращение и кредит". Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Саратов – 2013. С.3.

baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir”⁵⁴. Bundan tashqari, ushbu mualliflar soliq siyosatidagi konsepsiya haqida fikr bildirishgan va uni “soliq konsepsiyasi - bu soliqlarni yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarning yaxlitligidir, soliq siyosati strategiyasi-muayyan uzoqroq muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlari bo'lib, o'z navbatida ilmiy asoslangan soliq konsepsiyasi bilan bevosita bog'liqdir, soliq siyosati taktikasi esa belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sayi-harakatlarni bildiradi, ya'ni qisqa muddatli va kichik masshtabli moliyaviy chora-tadbirlarni hal qilishga qaratilgan yo'nalishlar majmuasi - soliq siyosati taktikasi sifatida qaraladi”⁵⁵.

Respublikamiz iqtisodchi olimlaridan yana biri professor Q.Yahyoyev soliq siyosatiga ta'rif berar ekan, quyidagi fikrlarni aytib o'tadi: “Soliq siyosati davlatning soliq sohasidagi barcha tadbirlarini rejalashtirish, qonun, farmon va qarorlar ijrosini ta'minlash hamda uni tashkil qilishdagi ishlab chiqilgan chora-tadbirlar yig'indisidir”⁵⁶. Professor J.Zaynalovning fikricha, “Soliq siyosati davlatning soliq munosabatlari doirasidagi farmon, qonun va qarorlari ijrosini ta'minlash hamda uni tashkil qilish uchun ishlab chiqilgan chora-tadbirlar, faoliyatlarining tub yig'indisidir”⁵⁷.

Dotsent M.Haydarov esa, soliq siyosatiga oid ilmiy qarashlarini, “davlatning soliq siyosati bir-biriga qarama-qarshi va raqobatdosh bo'lgan masalalarni hal qilishga qaratiladi. Ya'ni, bir tomondan, iqtisodiyotni rivojlantirish, davlat tomonidan ijtimoiy boshqaruv va infratuzilmaviy loyihalar amalga oshirilishi uchun davlat budjetiga soliqlar yig'iladi, boshqa tomondan, haddan tashqari katta miqdorda soliq stavkalarini o'rnatish, ya'ni soliq yukining o'sishi erkin iqtisodiy

---

⁵⁴ Жўраев А.С., Сафаров Ф.А., Мейлиев О.Р. Солиқ назарияси: Ўқув қўлланма. Тошкент Молия институти, 2017. – 181 б.

⁵⁵ O'sha manba. 184 b.

⁵⁶ Яҳёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т. 2003. 28-бет

⁵⁷ Зайналов Ж. Солиқлар ва солиққа тортиш. Самарқанд. 2002. 32-бет

taraqqiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi"⁵⁸ deb ifodalash bilan bir qatorda "soliq siyosati deganda soliq yuki va soliq bazasi orasida ma'lum muvozanatga erishish chora-tadbirlari tushuniladi. Soliq yukining eng oddiy tushunchasi uni soliq stavkalariga tenglashtirish hisoblanadi. Vaholanki, ba'zi hollarda soliq ma'murchiligi ham soliq yuki sifatida baholanadi"⁵⁹ degan ilmiy ta'rifni keltiradi. Muallif, shuningdek, soliq siyosatining to'g'ri yo'li (taktikasi) soliqqa tortish orqali jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni egallashni nazarda tutadi. Shu bilan birga, haddan tashqari og'ir soliq yukining oldini olish choralari ko'rish zarur. Soliqlarning imtiyozlari va og'irligini miqdoriy jihatdan baholash juda qiyin ish. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, optimal soliq turlari va ularning miqdorini belgilash global miqyosdagi eng murakkab muammolardan biri hisoblanadi. Amaliyotchi iqtisodchi olim Yu.Yusupov esa, o'z ilmiy maqolalarida "soliq islohotining strategiyasi va taktikasini farqlash zarur. Konsepsiya soliq islohotining maqsad va yo'nalishlarini ko'rsatuvchi, kelajakdagi soliq tizimining parametrlarini tavsiflovchi sof strategik hujjatdir. Unda soliq islohotining bosqichlari va muddatlari ko'rsatilmagan"⁶⁰ degan ilmiy g'oyani bildirgan holda, uning qarashlarida soliq siyosatini islohot sifatida qaraydi va strategiyani kelajak hujjati sifatida baholaydi. Soliq siyosati strategiyasida muhim taktik yo'nalishlar belgilab berilgan bo'lsada, soliq islohotlarini soliq siyosatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida baholash uslubiy jihatdan asossizdir. Aksincha, bu islohotlar soliq siyosatini amalga oshirish doirasida amalga oshiriladigan oraliq taktik harakatlar sifatida qaralishi kerak. Ular soliq siyosatida belgilangan strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi va muayyan muddat va bosqichlarga moslashtiriladi. Bu shuni ta'kidlaydiki, soliq siyosati bo'yicha ko'plab akademik istiqbollar umumiy ma'noda mavjud bo'lsada, soliq siyosati strategiyasiga alohida e'tibor qaratilayotgan nisbatan kam. Bu kamchilik qisman soliq siyosati strategiyalarini

---

⁵⁸ Мирёкуб Хайдаров. Солиқ сиёсатини такомиллаштиришда ижтимоий ҳамкорликнинг аҳамияти. иқтисод ва молия / экономика и финансы 2013, 8.

⁵⁹ O'sha manba..

⁶⁰ Юлий Юсупов. Стратегия и тактика налоговой реформы. <http://ced.uz/strategiya-i-taktika-nalogovoj-reformy/>.

ishlab chiqishning murakkabligi bilan bog'liq. Bundan tashqari, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyalari bilan yaqindan uyg'unlikni taqozo etadi, bu esa keng qamrovli tadqiqot ishlari bilan izchil va mazmunli bog'lanishni talab qiladi. Oxir oqibat, soliq siyosati strategiyasini mustaqil ishlab chiqish to'liq emasligicha qolmoqda, bu esa samaradorlikni oshirish va maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan taktik yo'nalishlarni aniq va har tomonlama qabul qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Shu jihatdan alohida strategiyani belgilashdan ko'ra ancha murakkab hisoblanadi.

Soliq siyosati hamda uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi bo'yicha mulohazalarimizni yakunlar ekanmiz bir qator ilmiy xulosalarni chiqarish mumkin:

birinchidan, davlatning soliq siyosati nimani o'z ichiga olishi va uning asosiy mohiyatini o'rganish soliqqa tortish paydo bo'lganidan beri ilmiy tadqiqot mavzusi bo'lib kelgan. Bu so'rov o'rta asrlarda sezilarli sur'atga ega bo'ldi;

ikkinchidan, soliq siyosatiga malum bir ilmiy qarashlarda u moliyaviy siyosat hamda strategiyaning asosi sifatida talqin etiladi. Uning asosiy yo'nalishlaridan biri bu moliyaviy siyosat konturlariga muvofiq shakllantiriladi.

uchinchidan, soliq siyosati aksariyat davlatlar tomonidan tartibga solishning aniq vositasi sifatida baholanadi.

to'rtinchidan, ma'lum ilmiy tadqiqotlar soliq siyosati va uning strategiyasini soliq to'lovchilar, xususan, tadbirkorlar o'rtasida jamiyatda simbiotik o'zaro munosabatlarni rivojlantiruvchi iqtisodiy vositalar sifatida ko'rib chiqdi.

beshinchidan, soliq siyosati strategiyasini davlatning iqtisodiy siyosati doirasidagi eng muhim vazifalarni amalga oshirishning ajralmas moliyaviy tayanchi sifatida qaraladi.

oltinchidan, soliq siyosatining samaradorligi uning taktikasi, konsepsiyasi va oraliq islohotlarni tizimli ravishda amalga oshirishga bog'liqligi tavsiflangan.

1-bob bo'yicha xulosa

Har bir hodisa, xoh u iqtisodiy, ijtimoiy yoki siyosiy sohalarga taalluqli bo'lsin, asosan ijtimoiy-iqtisodiy asoslardan kelib chiqadi. Xuddi shunday, tadqiqotimizning asosiy nuqtasi bo'lgan soliq siyosati ham o'zining chuqur ildizlarini turli ijtimoiy-iqtisodiy asoslarda topadi. Davlat soliq siyosatining iqtisodiy va ijtimoiy asoslari jamiyatning turli qatlamlari, xususan, ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasida muvozanatni saqlash imperatividan kelib chiqadi. Muvozanatga intilish yana bir asosiy shartni - milliy daromadni teng taqsimlash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Binobarin, turli markazlashgan pul mexanizmlarini o'rnatish zaruratga aylanadi.

Moliyaviy resurslarni ushbu markazlashtirilgan pul zaxiralariga yo'naltirishning hal qiluvchi zarurati soliqlar va boshqa majburiy yig'implarni amalga oshirishni taqozo etadi, chunki davlatning iqtisodiy o'rnini bosuvchisi yo'q. Ushbu majburiy badallarni undirish soliq to'lovchi sifatida faoliyat yurituvchi jamiyat a'zolaridan ularni undirish tartibi va mexanizmlarini tartibga solishni talab qiladi. Iqtisodiy o'zaro munosabatlarning ushbu murakkab va keng tarmog'i "soliq siyosati" atamasi bilan qisqacha ifodasidir.

Bundan tashqari, milliy iqtisodiyotda ishlab chiqaruvchilar va davlatning moliyaviy rekvizitlarini sinxronlashtirish imperativi kabi ichki jarayonlar kuchga kiradi. Qolaversa, davlat zimmasiga yuklangan iqtisodiy vazifalarni bajarish uchun moliyaviy mexanizmlar zarur. Ushbu jamoaviy o'lchovlar davlatning soliq siyosatining bajarilishini nazorat qiladi, strategik maqsadlarni belgilash va ularni keyinchalik amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Obyektiv iqtisodiy jarayon sifatida tavsiflangan ushbu kontekstda taktik yo'nalishlarni ifodalash muhim ahamiyatga ega.

Soliq siyosatining kelib chiqishi moliyaviy munosabatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ushbu moliyaviy dinamikaning markaziy elementini tashkil qiladi. Bundan tashqari, soliq siyosati iqtisodiyotning barqarorlashuvi va o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy siyosatning kengroq doirasida joylashgan

moliya siyosati soliq siyosati, budjet siyosati, soliq-budjet siyosati va soliq-budjet siyosatini o'z ichiga oladi va siyosat vositalarining ko'p qirrali tarmog'ini tashkil etadi. Soliq siyosati fiskal siyosat bilan uzviy bog'liqlikni saqlasada, uni ajratib turadigan o'ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi. Bundan tashqari, soliq siyosati pul-kredit siyosati bilan simbiotik aloqada bo'lib, inflyatsiya darajasi, soliqlarning pul agregatlarining kattaligi va dinamikasiga ta'siri va korxonalarining investitsiya siyosatini kuchaytirish uchun kredit resurslarini safarbar qilish kabi fikrlarga ta'sir qiladi. Bu omillar soliq siyosatini ishlab chiqishda izchillik bilan o'zaro bog'langan.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat xo'jalik faoliyatini tartibga solishda hal qiluvchi rol o'ynaydi hamda soliq siyosati o'zining oldindan belgilangan maqsadlariga erishishning asosiy vositasi sifatida maydonga chiqadi. Amalda soliq siyosati davlat boshqaruvining pul-kredit siyosati hamda narx siyosati kabi boshqa yo'nalishlari bilan birgalikda mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy manzarasining barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Davlat soliq siyosatining turli iqtisodiy va moliyaviy siyosatlar bilan murakkab o'zaro bog'liqligi uning murakkab jarayonlardagi ajralmas rolini ta'kidlaydi. Soliq siyosati bo'yicha ko'plab istiqbollarga qaramay, yuqorida aytib o'tilganidek, soliq siyosati strategiyasiga nisbatan yondashuvlar kam. Bu bo'shliqni qisman soliq siyosati strategiyasining murakkab tabiati bilan bog'lash mumkin, bu esa amaliy amalga oshirishda ham, nazariy tushuntirishda ham qiyinchiliklar tug'diradi. Shuningdek, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyalari bilan puxta muvofiqlashtirishni, mazmunli aloqalarni o'rnatish uchun chuqur tadqiqotlarni talab qiladi. Bundan tashqari, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish o'z-o'zidan yakuniy nuqta emas; samaradorlikni oshirish va oldindan belgilangan maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan taktik kurslarning aniq va har tomonlama belgilanishi bilan to'ldirilishi kerak. Bu jarayon strategiyani shakllantirish bilan bog'liq murakkabliklardan ustundir.

Bizningcha, soliq siyosatining mohiyatini anglashda uni tor hamda keng ma'noda tushunish mumkin. Tor ma'noda *soliq siyosati deganda soliqlar joriy*

etish va uni undirishga qaratilgan davlatning faoliyati tushuniladi. Chunki, siyosatning o'zi davlatning faoliyatini bildiradi.

Kompleks nuqtayi nazardan, soliq siyosati davlat faoliyatini o'z ichiga oladi, o'zida izchil chora-tadbirlar majmuasini o'z ichiga oladi. Ushbu chora-tadbirlar soliqlarni joriy etish, ularni undirish mexanizmlarini yaratish va soliq yig'ish jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, ularning barchasi milliy daromadni qayta taqsimlashdan iborat.

Soliq siyosati strategiyasining birlamchi, o'zgarmas jihati davlat budjeti va soliq to'lovchilar manfaatlarini uyg'unlashtirish va uyg'unlashtirishdan iborat. Aksincha, soliq siyosati doirasidagi soliq strategiyasining moslashuvchan jihati soliq to'lovchilarda soliqqa rioya etish madaniyatini yuksaltirish bilan birga, budjet daromadlarining adolatli shakllantirilishini ta'minlash, tadbirkorlik subyektlariga soliq imtiyozlari va imtiyozlar berish, ularning samaradorligini oshirishga taalluqlidir. Ushbu strategiya soliqlarning ishlab chiqarish jarayonini jonlantirishga ta'sirini oshirish va doimiy ravishda kuchaytirishga qaratilgan.

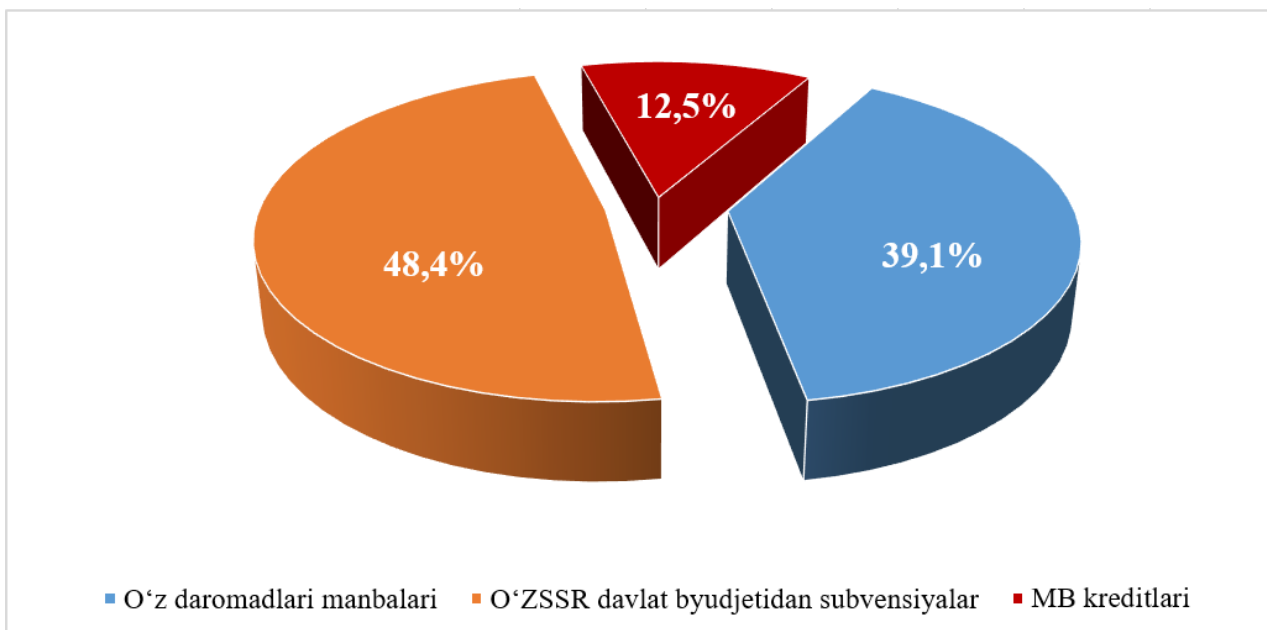
Soliq siyosatining taktik jihati *soliq siyosatida va uning umumiy strategiyasida belgilangan maqsadlarni amalga oshirishda o'zaro bog'liq holda qo'llaniladigan usullar va vositalarning assortimentini o'z ichiga oladi. Qisqacha aytganda, bu taktikalar soliq siyosati strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirishning amaliy va qulay vositalarini ifodalaydi.*

II-BOB. O‘ZBEKISTON SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASI VA TAKTIK YO‘NALISHLARINI ISHLAB CHIQUISH, AMALGA OSHIRILISH HOLATI TAHLILI

2.1. O‘zbekiston soliq tizimida soliq siyosati strategik maqsadlarning rivojlanish tahlili va joriy vaziyatning holati

Har qanday iqtisodiy tizimda davlatning fiskal maqsadlari soliq siyosati doirasida strategik maqsadlarni shakllantirish, qisqa, o‘rta va uzoq muddatli istiqbolga mo‘ljallangan aniq maqsadlarni belgilashga asos bo‘ladi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng soliq tizimining ayrim elementlari saqlanib qolgan bo‘lsada, soliq siyosatining strategik vazifalari shakllandi. O‘zbekiston milliy soliq siyosatining bu evolyutsiyasi ilmiy, amaliy va uslubiy taraqqiyot bilan belgilangan yo‘lni bosib o‘tdi.

Maqsadimiz O‘zbekistonning soliq siyosati doirasidagi strategik maqsadlarni takomillashtirish va ularni amalga oshirishda qo‘llaniladigan taktik metodologiyaga oid ilmiy izlanishlar yo‘nalishini sinchiklab o‘rganib, ilmiy fikrlarga ega bo‘lishdan iborat. Mustaqillikning dastlabki yillarida O‘zbekiston keskin inflyatsiya bilan tavsiflangan og‘ir iqtisodiy muhit bilan kurashdi. Shu nuqtayi nazardan, soliq siyosati muhim vazifalarni o‘z ichiga olgan markaziy o‘rinni egalladi. Bu vazifalar budget taqchilligini bartaraf etish, ijtimoiy moliyalashtirish, iqtisodiyotni modernizatsiyaga ko‘maklashish hamda ishlab chiqarish infratuzilmasini jonlantirish kabi ustuvor vazifalarni hal etish uchun resurslarni aniqlash edi. SSSR parchalanishidan oldin respublikamizning davlat budjeti 20 foizdan 50 foizgacha kreditlar va ittifoq ajratmalari hisobidan shakllantirilgan va tashqaridan mablag‘ yo‘naltirishlarning keskin to‘xtatilishi o‘ziga xos moliyaviy shokni keltirib chiqarmasligi mumkin emas edi. Shu bilan birga, to‘qsoninchi yillarda O‘zbekiston SSR davlat budjeti daromadlarining ishlab chiqarilgan milliy daromaddagi ulushi qariyb 49 foizni tashkil etgan. Bir kechada ittifoqdan mablag‘lar yo‘naltirishning yo‘qolishi, albatta, davlat moliyasining holatiga va umumiy makroiqtisodiy vaziyatga ta’sir ko‘rsatdi.

2.1-rasm. 1991-yil O‘zbekiston SSR davlat budjetining daromadlari tuzilmasi⁶¹

Inqirozli inflyatsiya, SSSR parchalanishi va shunga mos ravishda bir vaqtlar yagona moliyaviy, pul-kredit tizimlarining qulashi, mavjud iqtisodiy aloqalarning uzilishi, ishlab chiqarishning pasayishi, davlat budjeti taqchilligining o‘sishi, aholining turmush darajasining sezilarli darajada pasayishi natijasida O‘zbekiston iqtisodiyoti juda og‘ir iqtisodiy ahvolga tushib qoldi. Bunday sharoitda iqtisodiy vaziyatni barqarorlashtirish, mamlakatning moliyaviy ahvolini yaxshilash masalalari muhim ahamiyat kasb etdi. Shu munosabat bilan 1992-yilda respublikada bozor munosabatlari shakllanishi sharoitida suveren davlat budjetiga tushumlarni ta’minlash uchun mo‘ljallangan soliq tizimini shakllantirish boshlandi.

Soliq sohasidagi islohotlarning strategik yo‘nalishlari O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti - davlat va ijro etuvchi hokimiyati rahbari farmonlari bilan boshlangan. Farmonlarda qabul qilingan qarorlarning maqsadli yo‘nalishi va ularni amalga oshirish usullari belgilangan. Shu munosabat bilan, mustaqillikka erishgandan so‘ng (1991-2001-yillar) milliy soliq tizimini qurish va rivojlantirishning dastlabki bosqichi mamlakatda mavjud ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda amalga oshirildi. Bu davr fiskal yo‘naltirilgan soliqlarning katta to‘plami bilan tavsiflanadi.

⁶¹ Rasmiy statistik ma’lumotlar asosida muallifning hisob-kitoblari.

Ushbu muammolarni hal qilish zarurati dastlabki bosqichdagi soliq siyosatining asosiy xususiyatlarini belgilab berdi, uning asosiy vazifalari o'ta yuqori inflyatsiya va budget taqchilligi sharoitida torroq qisqa muddatli muammolarni hal qilishga qaratilgan soliqlarning fiskal va qayta taqsimlash funksiyalari edi. Soliq tizimini shakllantirishda 1991-yil 12-avgustda Moliya vazirligi huzuridagi Bosh davlat moliya-soliq boshqarmasi negizida tashkil etilgan Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Bosh davlat boshqarmasi muhim rol o'ynadi. 1992-yilda soliq organlarini tashkiliy-kadrlar bilan mustahkamlash uchun Markaziy apparat tarkibida Vazirlar Mahkamasi huzuridagi bosh davlat boshqarmasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat soliq boshqarmalari huzuridagi maxsus nazorat boshqarmasi va maxsus nazorat bo'limlari tashkil etilishi muhim rol o'ynadi.

1993-yilda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri DSBB, DSB tarkibida valyuta tushumlarini nazorat qilish bo'yicha maxsus bo'linma tashkil etilgan. O'sha yili hujjat aylanishini avtomatlashtirish, soliq organlarida yagona kompyuter tizimini joriy etish uchun asoslar yaratildi. 1994-yilda yagona davlat soliq siyosatini amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Bosh davlat boshqarmasi negizida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tashkil etildi. O'sha yili Davlat bojxona qo'mitasi DSQ tarkibida bosh bojxona boshqarmasiga aylantirildi.

Dastlabki bosqichdagi soliq siyosatining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat edi:

- o'tish davriga mos keladigan tubdan yangi soliqlar va to'lovlar tizimini yaratish va ularni iqtisodiy amaliyotga joriy etish;
- yuzaga keladigan iqtisodiy vaziyatga tezkor javob berish, soliq qonunchiligiga tezkor o'zgartirishlar kiritish;
- budgetning daromad qismini uning katta taqchilligi, progressiv inflyatsiya jarayonlari, ishlab chiqarish hajmining pasayishi va foydasiz korxonalar sonining ko'payishi sharoitida ta'minlash;

- soliqlarni va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va to'lash sohasidagi amaldagi qonun hujjatlari talablarining bajarilishini ta'minlashga mo'ljallangan mustaqil tizim sifatida davlat soliq xizmatini shakllantirish va shu kabilar.

Iqtisodiy vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari soliqlar tarkibida ham aks etgan. Unda an'anaviy bo'lmagan soliqlar, masalan, xomashyo resurslarini chetga olib chiqishga soliqlar, amortizatsiyadan ajratmalar, korxonalar daromadlaridan olinadigan soliq mavjud edi. Ushbu davrda soliq tizimiga alohida an'anaviy talablarni amalga oshirish mumkin emas edi: bosqichma-bosqich o'zgarish, barqarorlik, soliq to'lovchilar uchun soddalik va tushunarlilik. Obyektiv shartlar soliq tizimiga barcha masalalarni to'g'ri amaliy o'rganmasdan va normativ-huquqiy bazani tayyorlamasdan, soliq inspektorlari va soliq to'lovchilarni o'qitmasdan tezroq o'zgartirish kiritishni talab qildi.

Islahotlarning dastlabki bosqichida quyidagi soliqlar va mexanizmlar joriy etildi. Jumladan, aylanma va savdo solig'i o'rniga 30% stavka bilan qo'shilgan qiymat solig'i, keyinchalik 1998-yilda uning stavkasi 20% gacha kamaytirilib, bir vaqtning o'zida keng imtiyozlar tizimi taqdim etildi; aroq, likyor-arq mahsulotlari, alkogol, tamaki va boshqa tovarlarga o'rtacha stavka 40% gacha bo'lgan aksiz solig'i, respublikadan tashqariga olib chiqiladigan mahsulotlarga soliq va maksimal stavkasi 60% bo'lgan yetti bosqichli shkala bo'yicha hisoblanadigan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i joriy qilindi; iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha tabaqalashtirilgan stavkalar bilan daromad solig'i 15% dan 35% gacha, yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan asosiy vositalarning balans qiymatining 1% miqdorida soliq stavkasi bilan mol-mulk solig'ini undirish mexanizmi amal qila boshladi; budget taqchilligining yuqori darajasi tufayli soliq tizimiga 1993-yildan boshlab soliqlarning yangi turlari, masalan: 30% amortizatsiya ajratmalaridan olinadigan soliq, 1994-yilda stavka 20% gacha pasaytirildi va 6% moddiy resurslar solig'i, suv to'lovlari va boshqa shu kabilar joriy qilindi. Shu bilan birgalikda 1993-yilda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari va xarajatlarining yangi tasnifi joriy etildi.

Iqtisodiy islohotlarning izchil amalga oshirilishi O‘zbekistonga birinchi bosqichda MDHning boshqa mamlakatlariga nisbatan iqtisodiy sharoitlarning yomonlashishiga yo‘l qo‘ymaslik imkonini berdi. Masalan, 1991-1994-yillarda yalpi ichki mahsulotning real ko‘rinishda qisqarishi sobiq Ittifoq respublikalari orasida eng kam bo‘lgan. YAIMning barqaror o‘shish sur‘ati (1996-yildan beri yiliga o‘rtacha 4%) O‘zbekistonga MDH mamlakatlari orasida birinchi bo‘lib 2000-yilda YAIM ishlab chiqarishning islohotdan oldingi darajasiga erishishga imkoniyat yaratgan bo‘lsa, o‘z navbatida, 1996-yildan boshlab budjet taqchilligi YAIMning 2 foizidan oshmadi.

Soliq siyosatining birinchi strategik bosqichning dolzarb muammolarini muvaffaqiyatli hal etish, ishlab chiqarish birinchi navbatda barqarorlashtirish hamda o‘shishini ta‘minlash, inflyatsiyani jilovlash 90-yillarning ikkinchi yarmida soliq siyosatining quyidagi tegishli bozor tamoyillariga o‘tishga yordam berdi:

- imtiyozlar berish va stavkalarni pasaytirish orqali soliq yukini kamaytirish uchun asos yaratish;
- bozor iqtisodiyoti tamoyillariga javob bermaydigan soliqlarni bekor qilish;
- soliq munosabatlarini tartibga solish, soliq huquqbuzarliklarini aniqlash, bartaraf etish va oldini olish va sh.k.

Shunday qilib, respublikadan tashqariga olib chiqiladigan xom-ashyo resurslariga soliq, 20 foizli amortizatsiya ajratmalari va boshqalar bekor qilindi. Yangi texnologiyalarga sarmoya kiritadigan va ishlab chiqarishni kengaytiradigan korxonalar uchun bir qator imtiyozlarni nazarda tutadigan foyda solig‘i amalga kiritildi. Resurs soliqlari (yer solig‘i, yer osti boyliklaridan olinadigan soliq va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq) bo‘yicha soliq solish tamoyillari o‘zgartirildi. Tovarlarining bir qismi aksiz solig‘idan chiqarildi va import qilingan alkogol mahsulotlari va tamaki mahsulotlari, benzin, neft, tabiiy gaz ushbu soliqqa tortila boshlandi, bu esa davlat budjetiga tushumlarni ko‘paytirishga imkon berdi.

Soliq siyosatining asosiga korxonalariga soliq yukini kamaytirish qo‘yildi. Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida belgilangan soliqlarning yuqori stavkalari mablag‘larni ishlab chiqarishni rivojlantirish va uni texnik qayta

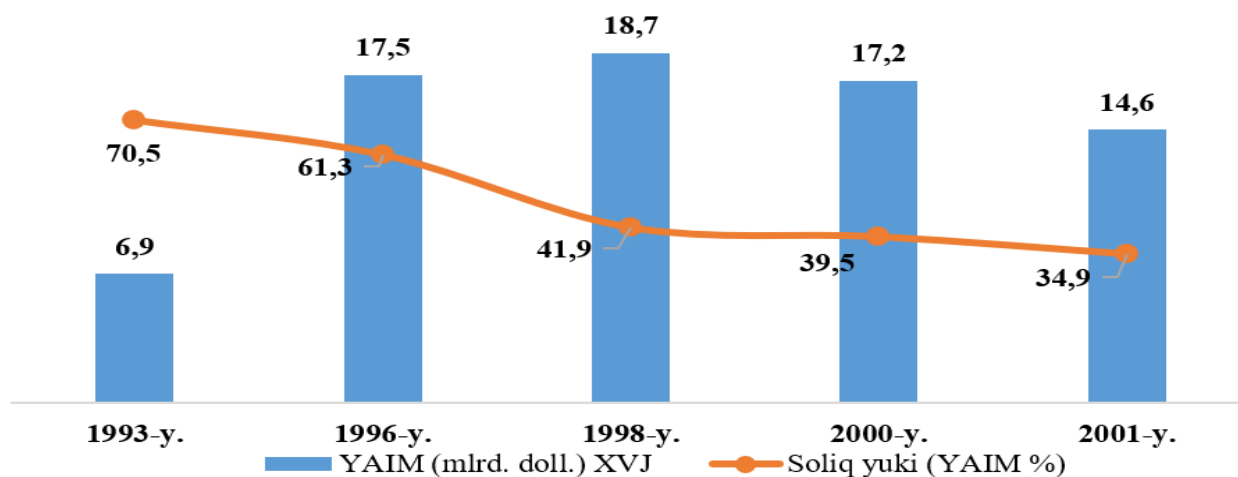
jihozlash, aylanma mablag'larni to'ldirish va xo'jalik yurituvchi subyektlar sonining o'sishini rag'batlantirish uchun yetarli darajada yo'naltirishga imkon bermadi. Shunday qilib, 1996-yilda QQS stavkalari 18% dan 17% gacha, stavkalari eksport qilinadigan mahsulotlar hajmiga va qo'shma korxonalarining ustav fondidagi xorijiy investitsiyalarning ulushiga qarab farqlanadigan daromad solig'i 38% dan 37% gacha pasaytirildi.

1999-yildan boshlab qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkatlar), fermer xo'jaliklari, agrofirmalar, boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari amaldagi barcha umumdavlat (alkogolli mahsulotlarga aksiz solig'i bundan mustasno) va mahalliy soliqlar va yig'imlar to'lash o'rniga yagona yer solig'ini to'lovchilarga aylandilar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yil 5-iyundagi PF-2613-son Farmoni bilan 2000-yil 1-iyuldan boshlab bir qator soliq imtiyozlari va yengilliklari belgilandi, ya'ni, eksport qiluvchi korxonalar daromadlarini daromad solig'i (foyda) to'lashdan ozod qilingan bo'lsa, o'zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportining umumiy realizatsiya hajmidagi ulushiga qarab mol-mulk solig'ini 50% dan 0% gacha bo'lgan stavka bo'yicha to'lash tartibi joriy etildi. Soliq sohasida tarkibiy o'zgarishlar va soliq ma'murchiligi jarayonlarini takomillashtirish davom ettirildi.

1996-yil mart oyida Davlat soliq qo'mitasi tarkibida valyuta va eksport-import operatsiyalarini nazorat qilish bosh boshqarmasi tashkil etildi. 1996-yil avgust oyida nazorat qiluvchi organlar tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlarning tekshiruvlarini muvofiqlashtirish tartibi tasdiqlandi, tekshiruvlarni muvofiqlashtirish bo'yicha maxsus vakolatli organ tashkil etildi, u yerda Davlat soliq qo'mitasi ishchi organ tomonidan belgilanadi. 1997-yil aprel oyida birinchi marta O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi ishlab chiqildi va qabul qilindi, bu esa soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga imkon berdi. Soliq kodeksi to'plangan tajriba va jahon amaliyotini o'z ichiga olgan holda, O'zbekiston soliq qonunchiligini xalqaro darajaga sezilarli darajada yaqinlashtirdi, soliq rejimi, soliq solish tamoyillari va yig'imlarini amalga

oshirish shartlarini tartibga solishni boshladi, soliq ishlab chiqarish sohasida davlat huquq-tartiboti va qonuniyligini ta'minladi.

1997-yil iyul oyida Davlat soliq qo'mitasining soliq va bojxona funksiyalari ajratildi, bojxona organlari soliq organlari tarkibidan Davlat bojxona qo'mitasining mustaqil tuzilmasiga chiqarildi. 1997-yil avgust oyida huquqiy asoslarni belgilash maqsadida "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi, unda soliq organlarining asosiy vazifalari va funksiyalari belgilandi, uchastka soliq inspektorlari lavozimi joriy etildi va shu bilan aholining keng qatlamlari bilan yaqinroq ishlash imkoniyati yaratildi. Nizoli soliq masalalarini amaliy ko'rib chiqish maqsadida Davlat soliq qo'mitasi ekspertlar kengashi tashkil etildi.

2.2-rasm. 1993-2001-yillarda soliq yukining pasayishi va YAIMM o'sishi dinamikasi⁶²

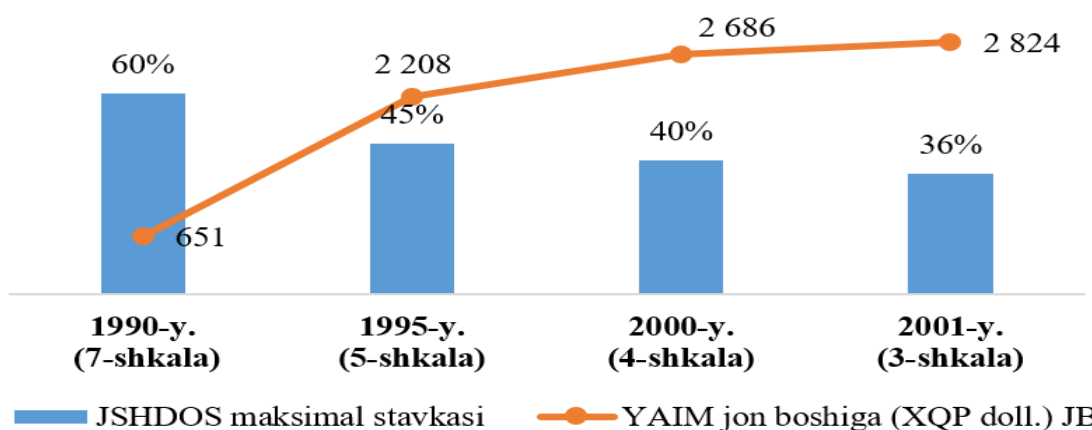
Soliq to'lovchilarni hisobga olishni tartibga solish maqsadida 1997-yil 1-apreldan boshlab soliq to'lovchining identifikatsiya raqamini (STIR) berish tizimi joriy etildi. Malakali kadrlar tayyorlash sohasida 1998-yilda Vazirlar Mahkamasining qarori bilan Davlat soliq qo'mitasi Soliq kolleji tashkil etildi. 2000-yilda DSQ Markaziy apparatining yangi tuzilmasi tasdiqlandi, yangi bo'linmalar tashkil etildi, DSBning namunaviy tuzilmasi qabul qilindi, tayanch punktlari tashkil etildi. 2001-yil 1-yanvardan boshlab Moliya vazirligi huzuridagi Pensiya jamg'armasi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga aylantirilib, ushbu

⁶² Moliya vazirligi va XVJ ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

to'lovlar soliqlar va yig'imglar bilan tenglashtirilib, tushumlarni nazorat qilish funksiyasi Davlat soliq qo'mitasiga o'tdi.

Mustaqillikning birinchi o'n yilligida soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish doirasida to'g'ridan-to'g'ri soliqlar bo'yicha soliq stavkalarini pasaytirish va xo'jalik yurituvchi subyektlarga ma'lum soliq imtiyozlari va yengilliklar berish hisobiga davlat budjetiga to'lovlarning haqiqiy tushumlari bo'yicha YAIMga soliq yuki ko'rsatkichlari dinamikasi 2 baravar, 70,5 foizdan 34,9 foizga kamaydi.

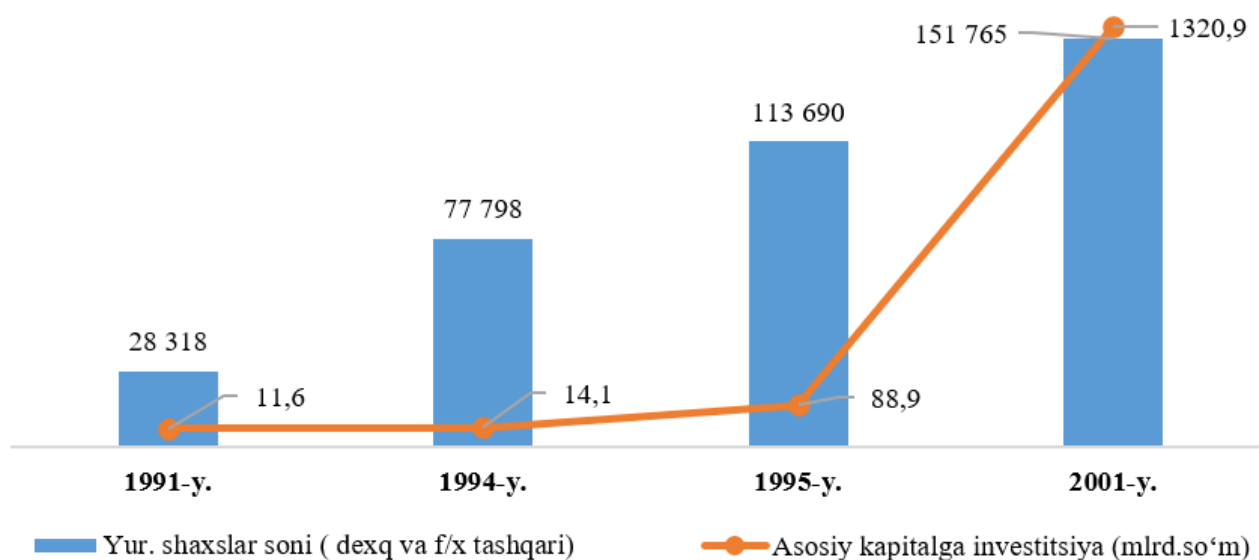
2.2-rasmdan ko'rinadiki, 2001-yil oxiriga kelib, davlat budjeti daromadlarining ulushi YAIMda 34,9% gacha kamaydi, shu jumladan davlat budjeti daromadlarida to'g'ridan-to'g'ri soliqlarning ulushi 29,8%, egri 51,8%, resurs 7% va boshqa 11% ni tashkil etdi. Shu bilan birga, ichki talabni kengaytirishni rag'batlantirish, real daromadlarni ko'paytirish va aholining turmush darajasini yanada oshirish maqsadida soliqqa tortish tizimini soddalashtirish va jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan daromad solig'i stavkalarini sezilarli darajada kamaytirish amalga oshirildi. Agar, mustaqillikning dastlabki yillarida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i olingan daromadning maksimal stavkasi 60% bo'lgan 7 shkala bo'yicha hisoblab chiqilgan va undirilgan bo'lsa, mustaqillikning birinchi o'n yilligi natijalariga ko'ra maksimal soliq stavkasi 1,7 baravar kamayib, 3 shkala bo'yicha hisoblangan 36% gacha kamaydi.

2.3-rasm. 1990-2001-yillarda JSHODS stavkasining pasayishi va aholi jon boshiga YAIM o'sishi dinamikasi⁶³

⁶³ Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990–2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011–2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам.– Т.: О'zbekiston, 2011.–140 б. ва Халқаро валюта Фонд маълумотлар базаси.

Ushbu bosqichning soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish aholi jon boshiga YAIMning XQP bo‘yicha 651 dollardan 2 824 dollargacha 4,3 baravar o‘shishiga yordam berdi, bu aholi farovonligini mustahkamlashning muhim omillaridan biri bo‘ldi. Keng ko‘lamli xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarishni amalga oshirish jarayonida tadbirkorlik subyektlari soni 28,3 mingdan 151,8 ming tagacha 53,6 barobargacha keskin o‘sgani qayd etildi.

2.4-rasm. 1991-2001-yillarda tadbirkorlik sub’yektlari soni va asosiy kapitalga investitsiyalar dinamikasi⁶⁴

Xususiy sektorning o‘shishi respublikada investitsiya jarayonlarini faollashtirishga yordam berdi. Shunday qilib, ko‘rib chiqilayotgan davrda asosiy kapitalga investitsiyalar 11,6 mlrd.so‘mdan 1320,9 mlrd.so‘mgacha 113,9 baravarga oshdi. Budget siyosati sohasida butun budget jarayonini tartibga solish, takomillashtirish va shaffoflikda sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi, shuningdek, 1999-yildan beri davlat budjeti ijrosi yakunlari har chorakda Oliy Majlis tomonidan ko‘rib chiqiladigan bo‘ldi hamda xalqaro standartlarga javob beradigan davlat budjeti xarajatlarining yangi iqtisodiy tasnifi kuchga kirdi.

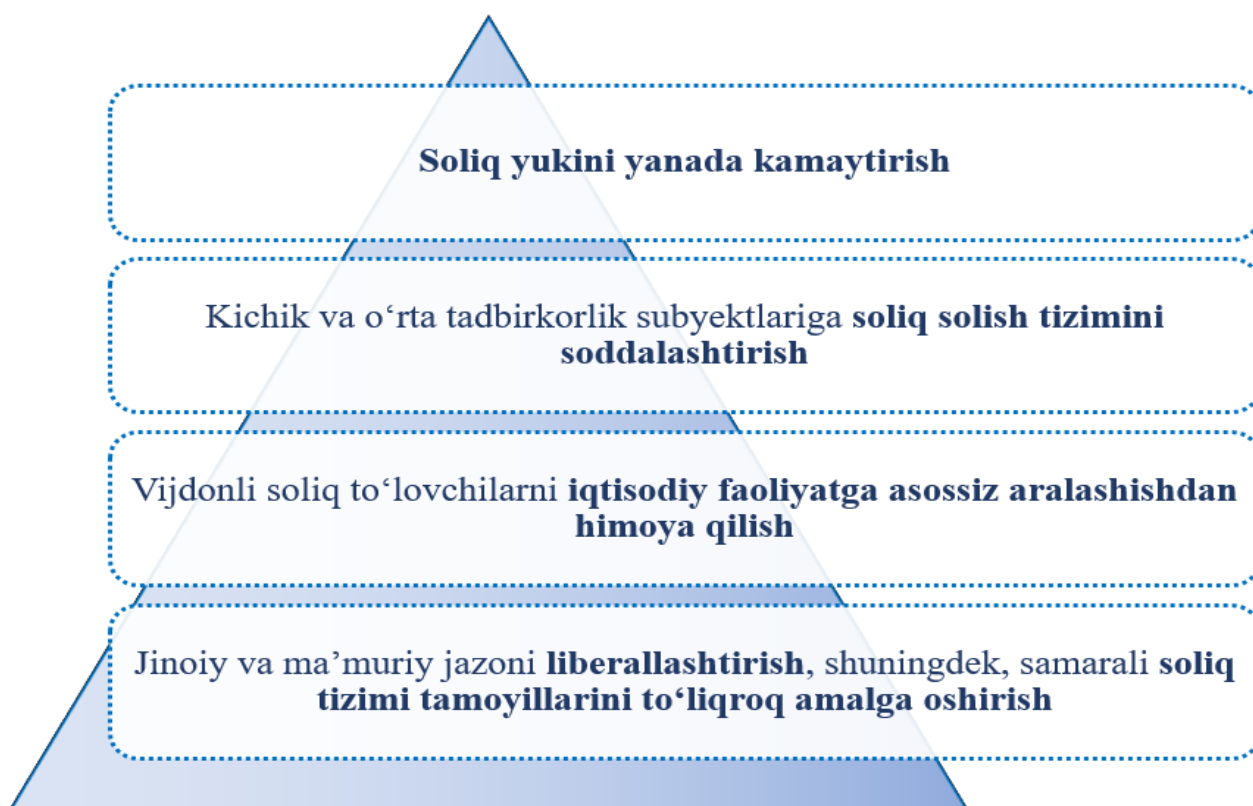
2000-yilda xorijiy ekspertlar ko‘magida “Budget tizimi to‘g‘risida”gi qonun bilan budget jarayonining barcha bosqichlari tartibga solindi, turli vazirlik va idoralar, respublika va mahalliy hokimiyat organlarining roli va javobgarlik

⁶⁴ Muallif tomonidan Davlat statistika qo‘mitasi va Davlat soliq qo‘mitasi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

sohalari aniq belgilandi. 2004-yildan boshlab mahalliy hokimiyat organlarining mustaqilligi va javobgarligini kuchaytirish maqsadida mahalliy budjetga:

- suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- ekologiya solig'i (2016-yildan bekor qilingan);
- yuridik shaxs tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarning daromadlariga qat'iy belgilangan soliq;
- tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlarini amalga oshirishdan yuridik va jismoniy shaxslarning daromadlariga qat'iy belgilangan soliq;
- respublikada ishlab chiqarilayotgan alkogolli mahsulotlar (etil spirti bundan mustasno), pivo, o'simlik yog'i, xo'jalik va atir sovunlariga aksiz solig'i joriy qilindi.

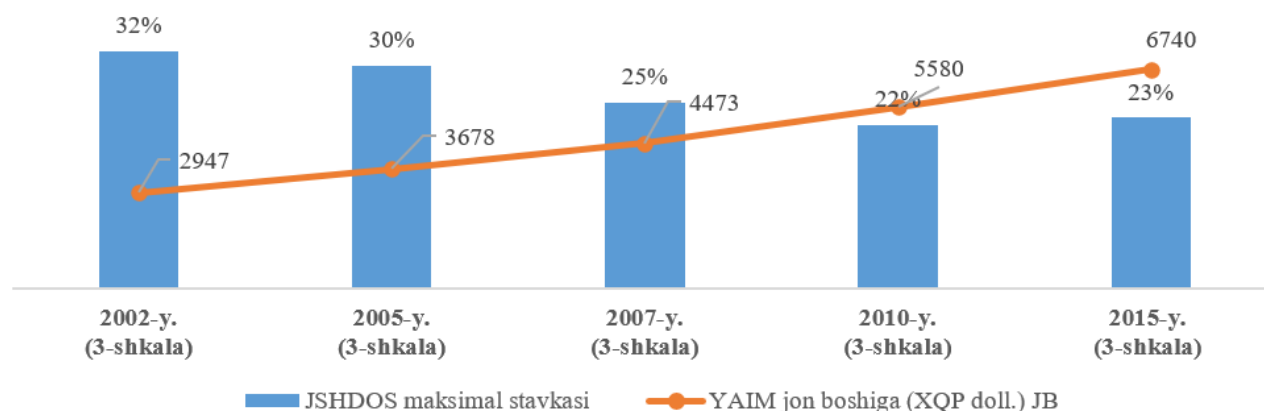
Islohotlarning ikkinchi bosqichi (2002-2015 yillar) birinchi Prezident va hukumat tomonidan jamiyat hayotining barcha jabhalarini liberallashtirish, iqtisodiy islohotlar yo'lida oldinga siljish vazifalariga asoslanadi. Shu munosabat bilan davrning soliq siyosati choralari quyidagilarga yo'naltirildi:

2.5-rasm. Soliq islohotlari ikkinchi davrining asosiy yo'nalishlari⁶⁵

⁶⁵ Muallif tomonidan Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Shunday qilib, soliq siyosati choralarini amalga oshirish doirasida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining maksimal stavkasi 32 foizdan 23 foizgacha 1,4 baravar kamaytirildi.

2.6-rasm. 2002-2015-yillarda JSHDOS stavkasining pasayishi va aholi jon boshiga YaIM o‘sishi dinamikasi⁶⁶

Ushbu bosqichning soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish aholi jon boshiga YAIMning XQP bo‘yicha 2,3 baravar o‘shishiga yordam berdi, ya’ni 2 947 dollardan 6 740 dollargacha, aholi farovonligining o‘shishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Mahalliy lashtirish dasturlarida ishtirok etadigan korxonalar uchun katta soliq imtiyozlari taqdim etildi. Texnologik uskunalar va eng muhim xom ashyo resurslari importi bojxona to‘lovlaridan ozod qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 30-avgustdagi farmoni bilan o‘rta korxonalarining aksariyati kichik biznesga kiritilgan, bu ularga soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o‘tish huquqini berdi, bunda soliqni olib qo‘yish darajasi umumiy o‘rnatilgan tizimga qaraganda ikki baravar past, shuningdek moliyaviy va boshqa hisobotlarni sezilarli darajada soddalashtirdi. Soliq solish, buxgalteriya hisobi va hisobotning soddalashtirilgan rejimlari savdo va qishloq xo‘jaligi korxonalariga ham qo‘llanildi. 2006-yildan boshlab iqtisodiy mazmuniga mos kelmagan, korxonalar xarajatlarini ikki baravar soliqqa tortishga olib kelgan ekologiya solig‘i bekor qilindi, Ushbu soliqning bekor qilinishi iqtisodiyot

⁶⁶ Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990–2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011–2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам.– Т.: О‘zbekiston, 2011.–140 б. ва Халқаро валюта Фонд маълумотлар базаси.

tarmoqlarida korxonalariga yiliga 113 mlrd.soʻmdan ortiq mablagʻni boʻshatdi, bu esa mablagʻlarni modernizatsiya qilishga va moliyaviy barqarorlikni oshirishga yoʻnaltirishga imkon berdi.

Soliqlarni toʻlash muddati va ular boʻyicha hisob-kitoblar optimallashtirildi. Natijada 2003-2005-yillarda davlat soliq xizmati organlariga taqdim etiladigan axborot va soliq hisob-kitoblari hajmi 65 foizga qisqartirildi. Misol uchun, kichik korxonalardan olinadigan yagona soliq har chorakda, yagona yer soligʻi bir yilida uch marta toʻlana boshladi hamda QQS boʻyicha avans toʻlovlari bekor qilindi. Soliqlarni toʻlash chastotasining pasayishi tranzaksion xarajatlarning pasayishiga va tadbirkorlarning aylanma mablagʻlarining boshqa maqsadlarga jalb etilishini kamayishiga olib keldi, bu iqtisodiy nuqtayi nazardan soliqlarning oʻzi kabi muhimdir.

Soliq maʼmurchiligi sohasida ham bir qator muhim oʻzgarishlar amalga oshirildi. Moliya vazirligi huzuridagi Respublika yoʻl jamgʻarmasi (2003-yil) va budjetdan tashqari maktab taʼlimi jamgʻarmasi (2004-yil) tashkil etilishi, shuningdek tijorat tovarlarini olib keluvchi shaxslarni davlat roʻyxatidan oʻtkazish (2004-yil) joriy etilishi bilan Davlat soliq qoʻmitasiga qoʻshimcha funksiyalar sifatida tegishli yigʻimlarni taʼminlash yuklatildi. Shunday qilib, 1991-yildan 2010-yilgacha soliq organlarining funksiyalari soni 10 dan 63 gacha oshdi. 2006-2010-yillar davomida soliq toʻlovchilarga axborot xizmatlarini koʻrsatish va soliq organlarining axborot tizimini takomillashtirish dasturini amalga oshirish boshlandi, uning doirasida hisobotlarni elektron shaklda taqdim etish, axborot almashish va interaktiv xizmatlarni olish keng joriy etilishi nazarda tutildi.

2007-yil 25-dekabrda boshlab Prezident tomonidan toʻgʻridan-toʻgʻri amal qiladigan hujjat sifatida ishlab chiqilgan Soliq kodeksining yangi tahriri tasdiqlandi, bu respublika hududida amalda boʻlgan soliqqa tortish masalalarini tartibga soluvchi barcha amaldagi norma va qoidalarni takomillashtirish va tizimlashtirish orqali soliq munosabatlari tizimida yagona qonunchilik bazasini yaratishga imkon berdi. Ushbu chora soliq qonunchiligi sohasidagi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar sonini sezilarli darajada kamaytirdi. Soliq kodeksining

yangi tahririni ishlab chiqish jarayonida soliqlar va soliqqa tortish rejimlarini yanada birlashtirish, soddalashtirish amalga oshirildi, soddalashtirilgan tizim bo'yicha soliq to'laydigan soliq to'lovchilarning ayrim toifalari uchun maxsus soliq rejimlari taqdim etildi.

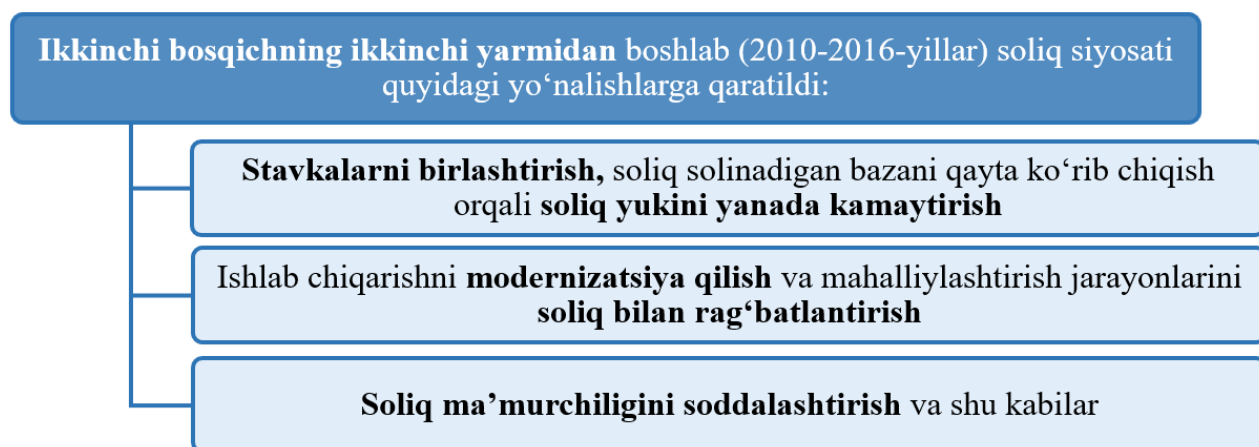
Soliq organlarining institutsional tuzilmasini yanada takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish maqsadida 2010-yilda to'plangan mahalliy va xorijiy tajriba asosida soliq organlari tizimini modernizatsiya qilish boshlandi. Tadbirkorlarning faoliyatining turli bosqichlarida to'sqinlik qiladigan to'siqlarning aksariyati olib tashlandi. "Bir oynada" tamoyili bo'yicha xo'jalik yurituvchi subyektlarni ro'yxatdan o'tkazishni joriy etish bilan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun barcha ruxsatnomalarni tezda rasmiylashtirish imkoniyati paydo bo'ldi. Mulkchilik shakli va tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'iy nazar, barcha biznes tuzilmalari moliyaviy, valyuta va moddiy-texnik resurslardan, shu jumladan benzin, metall, o'g'itlar va boshqalar kabi yuqori likvidli resurslardan ochiq foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Tadbirkorlik subyektlarining moliya-xo'jalik faoliyatini tekshirishlarni o'tkazish qoidalari kuchaytirildi, ular belgilangan tartibda faqat davlat soliq xizmati organlari tomonidan, tekshirishlar davomida soliq va valyuta jinoyatlari belgilari aniqlanganda esa Bosh prokuratura huzuridagi soliq va valyutaga oid jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti tomonidan o'tkazilishi mumkin. Nazorat qiluvchi organlarning rahbarlari va mansabdor shaxslariga ularning vakolatlari va nazorat doirasidan tashqaridagi masalalar bo'yicha shaxsiy, hatto jinoiy javobgarlik yuklatilgan.

Davlat organlarining noqonuniy qarorlari yoki mansabdor shaxslarning noqonuniy harakatlari (harakatsizligi) natijasida tadbirkorlik subyektiga yetkazilgan zarar sud qarori asosida, birinchi navbatda, ularning budjetdan tashqari jamg'armalari mablag'lari hisobidan yoki zarar yetkazilgan ushbu davlat organlarining mansabdor shaxslari tomonidan to'liq hajmda qoplanishi lozimligi belgilab qo'yildi.

Prezidentning 2007-yil 27-apreldagi PQ-630-son qarori bilan biznesni yopish va tugatish tartib-taomillari sezilarli darajada soddalashtirildi va muddatlari qisqartirildi, ilgari tadbirkorlik subyektlari bir necha oy sarflab, katta tranzaksiya xarajatlari sarflashgan.

Bundan tashqari, soliq to'lovchilarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarida subyektiv omillarning ta'sirini kamaytirish, qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilarning tadbirkorlik faoliyatiga asossiz to'siqlar yaratishga yo'l qo'ymaslik maqsadida kodeksda soliq to'lovchilar tomonidan Internet orqali elektron shaklda moliyaviy va soliq hisobotlarini taqdim etishning kontaktsiz shakllaridan foydalanish ko'zda tutilgan.

2.7-rasm. Soliq islohotlari ikkinchi bosqichining ikkinchi yarmida soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari⁶⁷

Masalan, 2011-yildan boshlab mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun YAST stavkasi pasaytirildi. Yangi texnologik asbob-uskunalarni sotib olishga qaratilgan mablag'lar summasiga YAST bo'yicha soliq solinadigan bazani kamaytirish joriy etildi. 2012-2014-yillarda qabul qilingan xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun yangi imtiyozlar va yengilliklar soliqqa tortishning rag'batlantiruvchi rolining yana bir tasdig'i bo'ldi. 2014-yilda jami soliq yukining haqiqiy ko'rsatkichi YAIMning 20 foizini tashkil etdi, bu esa tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirishga yordam berdi. 2015-yilda amaldagi soliqqa

⁶⁷ Muallif tomonidan Davlat statistika qo'mitasi va Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

tortish mexanizmlariga ham o'zgartirishlar kiritildi, ular tadbirkorlik faoliyatiga soliq yukini yanada kamaytirish, makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini ta'minlash, diversifikatsiyalangan va raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish, ijtimoiy adolatni oshirish, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirishga qaratildi.

2.1-jadval

Soliqlar hamda boshqa majburiy to'lovlarning 1992-2017-yillardagi asosiy stavkalari to'g'risida T A Q Q O S L A M A J A D V A L⁶⁸

№	Soliq va boshqa majburiy to'lov turi	1992 yil	2017-yil	Farqi
YURIDIK SHAXSLAR BO'YICHA				
1.	Foyda solig'i (asosiy stavka)	45 foiz	7,5 foiz	-37,5 % <i>punkt</i>
	Tijorat banklari uchun	35 foiz	15 foiz	-20 % <i>punkt</i>
2.	Qo'shilgan qiymat solig'i	30 foiz	20 foiz	-10 % <i>punkt</i>
3.	Yuridik shaxslar mol-mulk solig'i	2 foiz	5 foiz	+ 3 % <i>punkt</i>
4.	Yagona ijtimoiy to'lov (<i>ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar</i>)			
	Mikrofirma va kichik korxonalar hamda fermer xo'jaliklari uchun	40 foiz	15 foiz	-25 % <i>punkt</i>
	Qolgan barcha to'lovchilar uchun		25 foiz	-15 % <i>punkt</i>
JISMONIY SHAXSLAR BO'YICHA				
5.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i			
	<i>Quyi stavka</i>	15 foiz	0 foiz	-15% <i>punkt</i>
	<i>Yuqori stavka</i>	60 foiz	23 foiz	-37% <i>punkt</i>
6.	fuqarolarning dehqon xo'jaligini yuritishdan olgan daromadlaridan soliq			
	qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotishdan yoki xizmat ko'rsatishdan tushgan tushumdan	10 foiz	0 foiz	-10% <i>punkt</i>

2015-yilda 2014-yilga nisbatan asosiy daromad solig'i stavkasi 8 foizdan 7,5 foizgacha pasaytirildi, bu esa yirik korxonalar faoliyatiga soliq yukini kamaytirdi. Ushbu soliqning bazaviy stavkasini pasaytirish hisobiga korxonalar o'zlarining

⁶⁸ Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

ixtiyoriga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va xodimlarni rag'batlantirish uchun qo'shimcha mablag'lar oldi. Shuningdek, iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari uchun yagona soliq to'lovini (YAST) hisoblash bo'yicha ham yangiliklar kiritildi. 2015-yildan boshlab qurilish tashkilotlarida 2014-yilda ishlatilgan 6% o'rniga 5% stavka bo'yicha YASTni to'lashni boshladilar. Mazkur ko'rilgan chora qurilish sanoatiga xorijiy hamda mahalliy investitsiyalarning o'sishiga yordam berdi. Ulgurji va chakana savdo bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun yagona soliq to'lovining stavkalari (dorixona tashkilotlaridan tashqari) birlashtirildi va 5 % miqdorida yagona stavka belgilandi. Ulgurji savdo bilan shug'ullanadigan savdo korxonalari uchun yagona soliq to'lovining stavkasi 2014-yilda 5 % miqdorida saqlanib qoldi.

Soliq yukining pasayishi to'g'ridan-to'g'ri kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlariga ta'sir ko'rsatdi. Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona ijtimoiy to'lov stavkasi (keyingi o'rinlarda - YAIT) 25% dan 15% gacha kamaydi, ya'ni 1,67-martadan ko'proq. Ushbu choraning amalga oshirilishi xo'jalik yurituvchi subyektlarning ish haqi fondiga yukni kamaytirishga va kichik korxonalar ixtiyorida katta mablag' qoldirishga imkon berdi. Bu, shuningdek, ishlab chiqarishni kengaytirish uchun bozor rag'batlarini kuchaytirib, korxonalar ishchilariga to'lovlarni kengaytirishga yordam berdi.

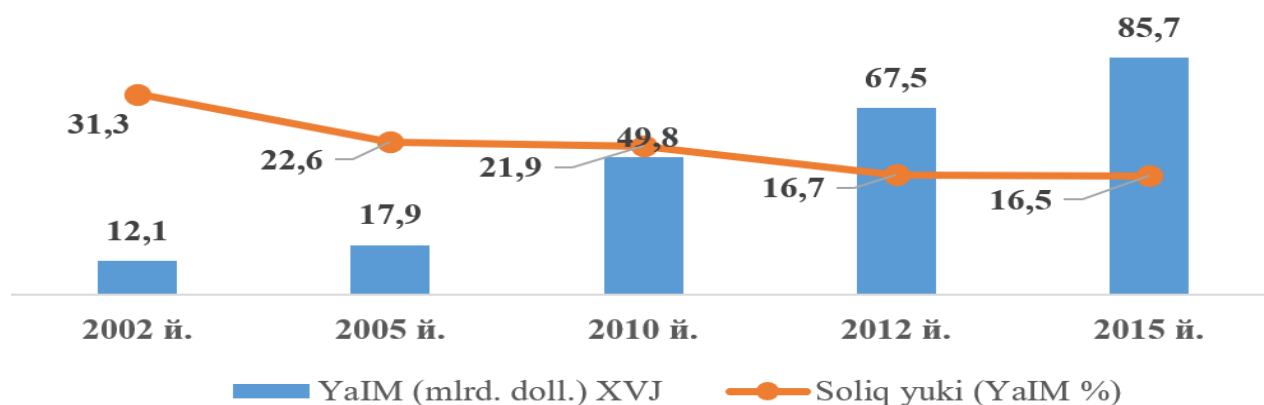
2016-yil 1-yanvardan boshlab mikrofirmalar va xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik korxonalar uchun YAST stavkasi 6 foizdan 5 foizgacha pasaytirildi, bu ularning soliq yukini sanoat va qurilish xo'jalik yurituvchi subyektlariga tenglashtiradi. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish investitsiya faoliyatini faollashtirish hisobiga YAImdagi xizmatlar ulushini 54,5 foizdan 55,5 foizga kengaytirish, shuningdek, ushbu sohadagi korxonalar ixtiyorida 60 milliard so'mga yaqin mablag' qoldirish imkonini beradi. Shu bilan birga, 2016-yilda soliqlarning aksariyat stavkalari o'zgarmadi.

Ayrim soliq huquqbuzarliklari uchun xo'jalik yurituvchi subyektlarning javobgarligini liberallashtirish doirasida jinoyat ishi doirasida tekshirish natijalari bo'yicha qo'shimcha hisoblangan soliqlar summasini majburiy undirish choralarini

qo'llash bekor qilindi. Ushbu choraning qabul qilinishi tadbirkorlarga (huquqni muhofaza qilish va soliq organlari tomonidan) ikki marta jarima solishning oldini olishga imkon berdi.

2016-yilda O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqarishni uzluksiz texnologik yangilash hamda iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, og'ir sanoatni modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish bo'yicha ichki zaxiralarni izlash asosiy yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Ichki zaxiralarni amalga oshirishning eng muhim yo'nalishi mineral va o'simlikdan kelib chiqadigan mahalliy xomashyo resurslarini qayta ishlash chuqurligini bosqichma-bosqich oshirish, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi va nomenklaturasini kengaytirishdir.

Umuman olganda, 2010-2017-yillardagi soliq islohotining eng muhim natijasi bu soliq yukining pasayishi hamda soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarning shakllarining rivojlanishi bo'lib, bu iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini saqlab qolish bilan bir qatorda tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'ldi.

2.8-rasm. 2002-2015-yillarda soliq yukining pasayishi va YAİM o'sishi dinamikasi⁶⁹

Shunday qilib, davlat budjetining umumiy soliq daromadlarining soliq yuki ko'rsatkichi sifatida foydalaniladigan YAİMga nisbati umuman 2002-yildagi 31,3% dan 2015-yilda 16,5% gacha kamaydi. Iqtisodiyotga soliq yukining

⁶⁹ Moliya vazirligi va XVJ ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

pasayishi tufayli YAIMning barqaror 12,1 milliard dollardan 85,7 milliard dollargacha 7,1 baravar o'sishi uchun qulay sharoitlar yaratildi. O'zbekiston budjeti daromadlari tarkibida 2015-yil uchun to'g'ridan – to'g'ri soliqlarning ulushi 24,1 foizni, egri – 52,9 foiz resurs – 13,2 foizni va boshqa - 9,7 foizni tashkil etdi. Bundan tashqari, budjet daromadlari tarkibida egri soliqlarning ulushining to'g'ridan-to'g'ri soliqlar ulushining ko'payishidan ustunligi tendensiyasini ko'rsatadi.

Ushbu davrning budjet siyosati sohasida budjet xarajatlarini optimallashtirish, budjet mablag'larining manzilliligi va samaradorligini oshirish, shuningdek, ijtimoiy yo'naltirilgan davlat dasturlarini amalga oshirish (jamiyatda ayollarning rolini oshirish, kadrlar qayta tayyorlash, maktab ta'limi va sog'liqni saqlashni sohasini rivojlantirish "Sog'lom avlod", "Salomatlik-1-2" ijtimoiy nafaqalarni "Mahalla" instituti orqali maqsadli taqsimlash) bilan tavsiflanadi.

O'zbekiston Respublikasining 2004-yil 26-avgustdagi "Davlat budjetining g'azna ijrosi to'g'risida" gi qonuni bilan budjetning g'azna ijrosi tizimi yaratildi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar (XVJ, Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki) va xorijiy ekspertlar ko'magida tashkil etilgan g'aznachilik tizimi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda budjet mablag'larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish, barcha darajadagi budjetlarning daromadlari va xarajatlarini boshqarish samaradorligini oshirish imkonini berdi.

Islohotlarning uchinchi bosqichi (2016-2022-yillar) 2016-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida iqtisodiy o'sishning yangi omillarini faollashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarga asoslandi. 2017-2021-yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi doirasida soliq yukini kamaytirish hamda soliq solish tizimini yanada soddalashtirish, soliq ma'murchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantirish choralari kengaytirish kursi nazarda tutildi.

Islohotlarning dastlabki bosqichida soliq sohasida iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qilayotgan, tadbirkorlik va investitsiya faoliyatiga to'sqinlik qilayotgan,

sogʻlom raqobat muhitini yaratishga toʻsqinlik qilayotgan, soliq va majburiy toʻlovlarning zarur darajasiga erishishda qiyinchiliklar tugʻdirayotgan bir qator tizimli muammolar aniqlandi. yigʻish. Bu masalalar quyidagilarni oʻz ichiga oldi:

birinchidan, umumiy soliq toʻlovchilar uchun yuqori soliq yuki va soddalashtirilgan va umumiy soliqqa tortish tizimlari boʻyicha faoliyat yurituvchi subyektlar oʻrtasidagi soliq yuklarining sezilarli nomutanosibligi;

ikkinchidan, qoʻshilgan qiymat soligʻini undirishning samarasiz tizimi, soliq toʻlovchilarning aylanma mablagʻlarini bogʻlab qoʻygan majburiy toʻlovlarning mavjudligi, oraliq va yakuniy isteʼmol mahsuloti tannarxini oshirib, bu orqali yirik va kichik tadbirkorlik subyektlari oʻrtasidagi hamkorlikka toʻsqinlik qilmoqda;

uchinchidan, ish haqi soligʻi stavkalarining koʻtarilishi, soliq toʻlovchilar tomonidan haqiqiy xodimlar soni va ish haqi fondlari toʻgʻrisida kam hisobot berishni ragʻbatlantiriladi;

toʻrtinchidan, ijtimoiy nafaqalar samaradorligini monitoring qilish hamda ularni baholashning samarali tizimi mavjud emasligi sababli tadbirkorni soliq va bojxona choralari, jumladan, individual tarzda soliq imtiyozlar orqali qoʻllab-quvvatlashning keng tarqalgan amaliyoti raqobatga salbiy taʼsir oʻrganish;

beshinchidan, Davlat organlari hamda tashkilotlari oʻrtasida axborot almashinuvini kuchaytirish mexanizmlarining yoʻqligi, elektron soliq maʼmurchiligi va soliq nazorati usullarining joriy etilishi;

oltinchidan, nazorat faoliyatida risklarni tahlil qilish va boshqarish boʻyicha aniq belgilangan tizimning yoʻqligi, bu faoliyat sifatiga salbiy taʼsir koʻrsatishi va qonuniy tadbirkorlik subyektlarining faoliyatiga aralashuvni minimallashtirishga toʻsqinlik qilishi va boshqarishning aniq tizimi yoʻqligi;

yettinchidan, mahalliy soliqlar va yigʻimlarni boshqarish mexanizmlarining samarasizligi undirish darajasining yetarli emasligiga, koʻchmas mulk va yer uchastkalarini har tomonlama hisobga olish va obyektiv baholashning yoʻqligi va qiymatini obyektiv aniqlashning mavjud emasligi.

Iqtisodiyotga soliq yukining darajasini kamaytirish, shuningdek, soliq solishning soddalashtirilgan va umumbelgilangan tizimi bo'yicha soliqlarni to'laydigan xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi soliq yuki darajasidagi nomutanosibliklarni bartaraf etish;

Soliqlarni unifikatsiya qilish orqali ularning sonini optimallashtirish, shuningdek, o'xshash soliq solish bazasiga ega bo'lgan soliqlarni birlashtirish, soliq hisobotlarini qisqartirish va soddalashtirish, operatsion xarajatlarni minimallashtirish;

Makroiqtisodiy vaziyatning barqarorligini, O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti va uning daromadlarini shakllantirishning mustahkamligini ta'minlash;

Soliq qonunchiligini soddalashtirish, soliq munosabatlari sohasida normativ-huquqiy hujjatlardagi qarama-qarshiliklar va ziddiyatlarni bartaraf etish, insofli soliq to'lovchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoyasini kuchaytirish;

Soliq solish masalalarini tartibga soladigan havolaki normalar va qonun osti hujjatlarini maksimal darajada cheklagan holda, soliq qonunchiligining barqarorligini hamda O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi normalarining to'g'ridan-to'g'ri amal qilishini ta'minlash, shu jumladan kodeksda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar stavkalarining miqdorlarini belgilash;

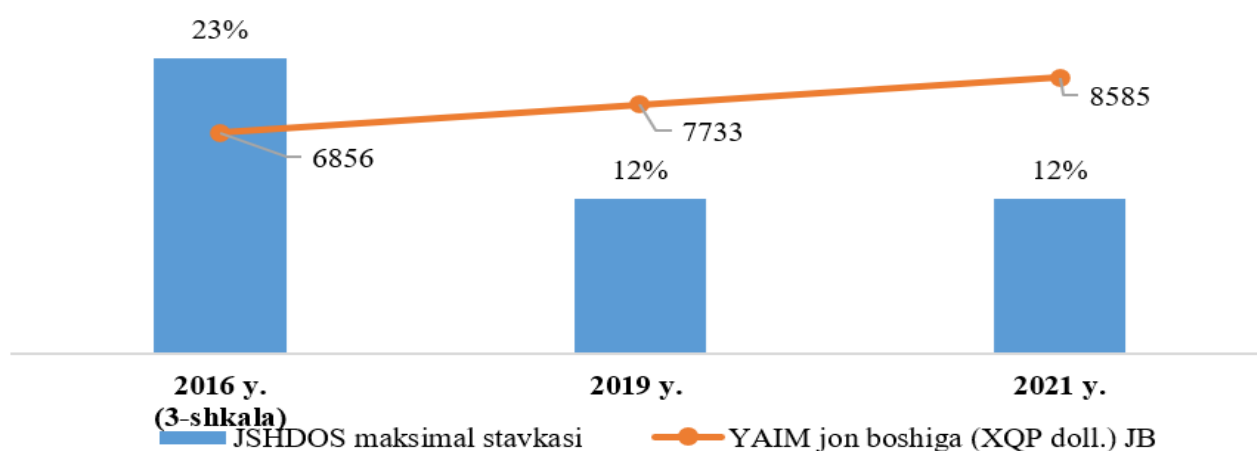
Xorijiy investorlar va investitsiyalar uchun qulay rejimni saqlab qolish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ishonchli huquqiy himoyalash;

Soliq nazoratining shakl va mexanizmlarini, shu jumladan soliq solish obyektlari hamda soliq to'lovchilarni yanada to'liq qamrab olish va hisobini ta'minlaydigan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish hisobiga takomillashtirish, transfer narxlarini shakllantirish bilan bog'liq operatsiyalarga soliq solish tartibini joriy etish va shu kabilar.

2.9-rasm. “O‘zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to‘g‘risida” Farmon (PF-5468) bilan belgilangan soliq siyosatining asosiy yo‘nalishlari

Soliq sohasidagi o‘zgarishlar xalqaro moliya institutlari (XVF, JB, IHIRT va boshqalar), 68 mamlakat soliq xizmatlari, shuningdek dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va universitetlari mutaxassislari va professorlari bilan yaqin hamkorlikda amalga oshirildi, soliq turlari soni 13 dan 9 gacha qisqartirildi. Mol-mulk solig‘i stavkasi 5% dan 1,5% gacha, qo‘shilgan qiymat solig‘i esa 20% dan 15% gacha kamaydi, 2023-yilda esa, QQSni 12% gacha kamaytirildi. Ish haqi bo‘yicha soliq yuki deyarli 2 baravar kamaydi. (JSHODS va ijtimoiy soliq stavkasi 12% gacha pasaytirildi,) maxsus soliq rejimiga ega bo‘lgan ayrim hududlarda aylanma soliq stavkasi 1% ga o‘rnatildi.

2.10-rasm. 2016-2021-yillarda JSHODS stavkasining pasayishi va aholi jon boshiga YAIM o‘sishi dinamikasi⁷⁰

2.10-rasmdan ko‘rinadiki, ushbu bosqichdagi soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish aholi jon boshiga YAIM bo‘yicha 6 856 AQSH.dollardan 8 585 dollargacha 1,2 baravar o‘sishiga yordam berganligi, aholi farovonligining o‘sishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. 2019-2022-yillarda ishbilarmonlik muhiti hamda aholini qo‘llab-quvvatlash uchun davlat tomonidan berilgan bir qancha soliq imtiyozlarining umumiy summasi 146,5 trln.so‘mni tashkil etdi (13 150 mln AQSH dollari dollari ekvivalentida). Ushbu bosqichda to‘plangan tajribani hisobga olgan holda, soliq organlari tomonidan bosqichma-bosqich takomillashtirishga - amaldagi mexanizmlarni takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratildi.

⁷⁰ Muallif tomonidan Davlat statistika qo‘mitasi va Davlat soliq qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida tuzilgan.

Soliq ma'murchiligi sohasida bir qator muhim o'zgarishlar amalga oshirildi, jumladan, soliq organlarining tashkiliy tuzilmasi qayta ko'rib chiqildi, unda xizmat qilishga yo'naltirilgan va ochiqlik tamoyillari maksimal darajada joriy etildi, davlat soliq xizmati organlarida 2019-yildan buyon ega Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo inspeksiya tashkil etildi va faoliyat ko'rsatmoqda, u eng ilg'or innovatsion texnologiyalar bilan (166 kishidan iborat shtat 957 ta yirik soliq to'lovchini qamrab oladi) zamonaviy darajadagi namunaviy Inspeksiyaning maketiga aylandi.

So'nggi besh yil ichida mamlakatda "mutlaqo yangi soliq tizimi" yaratildi, shuningdek, yangi O'zbekiston ruhiga mos keladigan Soliq kodeksining yangi tahriri qabul qilindi. Mamlakatda keng ko'lamli islohotlar boshlanishi va yangi O'zbekiston qurilishi bilan soliq sohasi ham tubdan o'zgardi. O'sha paytda amaldagi Soliq kodeksi yangi talablarga javob bermasligi hammaga ayon bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 30-dekabrdagi O'RQ-599-sonli "O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni bilan qabul qilingan Soliq kodeksining yangi tahriri respublika hududida amalda bo'lgan soliqqa tortish masalalarini tartibga soluvchi barcha amaldagi norma va qoidalarni takomillashtirish va tizimlashtirish orqali to'g'ridan to'g'ri amal qiluvchi hujjat sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, soliq munosabatlari tizimida yagona qonunchilik bazasini yaratishga imkon berdi. Ushbu chora soliq qonunchiligi sohasidagi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar sonini sezilarli darajada kamaytirdi.

Mazkur yangi tahrirdagi Soliq kodeksiga bir qator muhim afzalliklarni taqdim etadi. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi va daromadlarning barqaror oqimini ta'minlash orqali davlat budjeti muvozanatini ta'minlaydi. Soliq qonunchiligini soddalashtiradi va soliqqa tortishga oid me'yoriy hujjatlardagi kelishmovchiliklarni bartaraf etadi. Bundan tashqari, bu qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni kuchaytiradi. Soliq kodeksini ishlab chiqish jarayoni soliq tizimini tartibga solish, o'xshash soliqlarni birlashtirish, soliq hisobotlarini tuzishda murakkablikni kamaytirish va operatsion

xarajatlarni minimallashtirishni ham o‘z ichiga oladi. Umuman olganda, Soliq kodeksining yangi tahriri loyihasi soliqlarni undirishning amaliyotda sinalgan tamoyillar va yondashuvlar, boshqa mamlakatlarning ilg‘or tajribalariga asoslanadi. Xususan, uning ustida ishlashda MDH mamlakatlari va Yevropa Ittifoqi tajribasidan foydalanilgan. Soliq kodeksining yangi tahrirda qabul qilinishi O‘zbekiston soliq tizimini xalqaro standartlarga yanada yaqinlashtirishga, qonunga bo‘ysunuvchi soliq to‘lovchilar huquqlarini yuqori darajada himoya qilishni ta‘minlab, uni milliy va xorijiy investorlar uchun osonroq va tushunarli qilishga imkon beradi.

Soliq to‘lovchilarga soliq majburiyatlarini bajarishda ko‘mak beruvchi “Soliq-servis” DUK tashkil etildi, hududiy soliq boshqarmalarida QQS to‘lovchilarini markazlashtirilgan ma‘murchiligiga bosqichma-bosqich o‘tishi amalga oshirildi (5 yil ichida QQS to‘lovchilari soni 6,7 dan 161,1 ming donagacha 24-marta ko‘paydi), soliq auditini o‘tkazish bo‘yicha uslubiy qo‘llanma tasdiqlandi, unda ilg‘or xalqaro amaliyot tamoyillari ko‘zda tutilgan (tekshiruvlar soni 13 tadan 3 tagacha qisqartirildi), soliq xatarlarini baholash va vijdonlilik mezonlari asosida soliq to‘lovchilarni keyinchalik ularni xavf segmentlariga taqsimlash va xizmat ko‘rsatish siyosatini tanlash uchun aniqlash imkonini beradigan xavfni xavfni tahlil qilish tizimi, soliq organlari xodimlari faoliyati samaradorligini baholash mezonlari (KPI) ishlab chiqildi va rag‘batlantirishning yangi tizimi joriy etildi.

Soliq ma‘murchiligi va soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatishni raqamlashtirish bo‘yicha so‘nggi ikki yil ichida “katta sakrash” amalga oshirilib, Ma‘lumotlarni qayta ishlash markazining quvvati 8 baravarga oshirildi, xotira hajmi esa 4 petabaytga yetkazildi. Bu, o‘z navbatida, *birinchidan*, soliq to‘lovchilarga ro‘yxatdan o‘tish, *ikkinchidan*, soliq rejimini tanlash, *uchinchidan*, budget bilan munosabatlarini onlayn kuzatib borish, hisobotlarni shakllantirish va topshirish, *to‘rtinchidan*, soliqlarni to‘lash, o‘zining shaxsiy kabineti orqali dunyoning istalgan nuqtasidan elektron tarzda maslahat olish va soliq majburiyatlarini bajarish imkonini berdi. Bu biznes jarayonlarini to‘liq

avtomatlashtirishga, soliq to‘siqlarini bartaraf etishga, yashirin iqtisodiyotni kamaytirishga va kadrlar salohiyatini mustahkamlashga yordam beradi.

Yashirin aylanma darajasini pasaytirish, shuningdek zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish maqsadida elektron hisobvaraƒ-fakturalar, onlayn NKM va virtual kassalar, tovarlarni markalash, shuningdek, soliq organlarini soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash va soya faoliyatini olib borish faktlari to‘g‘risida xabardor qiluvchi shaxslarni moddiy rag‘batlantirish tizimining to‘liq ishlashi bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. To‘liq bo‘lmagan 3 yil ichida elektron hisobvaraƒ-fakturalar tizimining qamrov darajasi 100% gacha oshdi, bu 2019-yilga nisbatan 2022-yilda hajmi 6 baravar oshgan soliqqa tortiladigan tovar aylanmasining to‘liq qamroviga erishishga imkon berdi.

Jamoatchilik nazoratining yangi vositalarini joriy etish “Cashback” xaridning 1 foizi miqdorida (“Cashback” va fuqarolarning murojaatlari bo‘yicha qo‘llaniladigan jarima summasining 20 foizi miqdorida mukofot) 2021-yilga nisbatan onlayn kassalarda aylanmani 1,6 baravar oshirishga imkon berdi, bu esa soliq tushumlarining 1,5 baravar ko‘payishiga olib keldi. Davlat tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash sifatida kelgusi soliqlar hisobiga onlayn NKM va 2D skanerni sotib olish va o‘rnatish xarajatlarini o‘z zimmasiga oldi. Natijada 224 mingdan ortiq savdo shoxobchalari (98%) onlayn kassa-nazorat texnikasi bilan qamrab olindi. Shu sababli, aylanmadan olinadigan soliq hisoboti avtomatik ravishda EHF ma‘lumotlari va onlayn KKT cheklari asosida shakllantiriladi, bu esa tadbirkorni ushbu hisobotni to‘ldirish tartibidan ozod qildi. 2022-yil boshidan QQS zanjiridagi soliq uzilish koeffitsiyentining o‘rtacha ko‘rsatkichini (“tax.gap”) 0,37 dan 0,15 gacha qisqartirishga erishildi. Natijada, tushumlar 132% ga oshdi.

Mazkur yo‘nalishlarda taqdim etilgan soliq imtiyozlari, soliq ma‘murchiligi vositasidan budjet yo‘qotishlarining ahamiyati hamda mavjud xavfini anglagan holda, imtiyozlardan foydalanishning to‘g‘riligini baholashga imkon beradigan “Ye-imtiyoz” axborot tizimi joriy etildi.

Bugungi kunda berilayotgan soliq imtiyozlarni suiste‘mol qilishning oldini olish uchun har bir amaldagi imtiyoz raqamlangan bo‘lib, EHF va onlayn-KKT

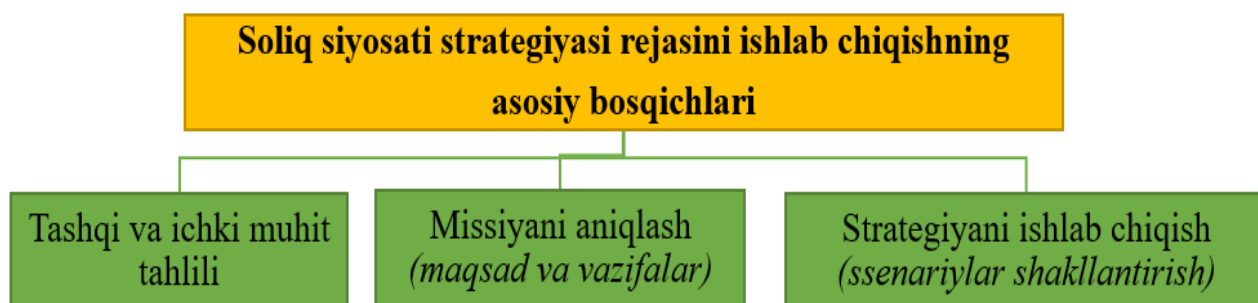
tizimlariga kiritilgan bo'lib, ushbu chora vijdotsiz subyektlar tomonidan noo'rin imtiyozlardan foydalanishni yo'l qo'ymaydi.

O'zbekiston mustaqillik yillarida rejali iqtisodiyotdan bozorga yo'naltirilgan iqtisodiyotga o'tish chog'ida o'zining moliyaviy-iqtisodiy landshaftini tubdan qayta ko'rib chiqdi. Ushbu o'zgarish mamlakat soliq tizimini har tomonlama qayta ko'rib chiqishga olib keldi. Ushbu qayta tuzilgan soliq tizimi ikki tomonlama funksiyani o'z zimmasiga oladi. Birinchidan, u davlat tomonidan boshqariladigan ijtimoiy-iqtisodiy tashabbuslarni moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan muhim resurslarni olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu budjet taqchilligini kamaytirish va budjet mablag'lari samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ushbu keng qamrovli islohot makroiqtisodiy barqarorlashtirish chora-tadbirlarini ma'qullash, yangi moliya bozorlarining o'sishini rag'batlantirish va mamlakat iqtisodiy infratuzilmasining ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan moliya institutlarini barpo etishda muhim rol o'ynadi. Mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan soliq islohotining eng muhim natijasi iqtisodiyotga soliq yukining sezilarli darajada pasayishi bo'ldi, bu biznes va investitsiya faoliyatini faollashtirish va shu bilan barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omillaridan biri bo'ldi.

2.2. O'zbekistonda soliq strategiyasi va taktikalarini ishlab chiqish hamda mexanizmlarining tahlili

O'zbekistonda soliq strategiyasi va taktikalarini ishlab chiqishning amaliy holatini tahlil qilish asosida umumiy va alohida olingan ilmiy xulosalar chiqarish bu boradagi ayrim mavjud muammolarni aniqlashga xizmat qilish bilan bir qatorda, ularning yechimlari bilan bog'liq ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, "soliq siyosati strategiyasi" atamasining zamonaviy talqini o'rta va uzoq muddatli prognozlarga asoslangan murakkab, keng ko'lamli jarayonlarni boshqarish qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, ular muayyan davlat tuzilmasi doirasida jamiyat hayotining turli jabhalarini qamrab oladi.

Soliq siyosatining strategik asosi ichki va xalqaro miqyosda kuchayib borayotgan noaniqliklar sharoitida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi potensial xavflarni tasvirlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu strategik asos davlat va xo‘jalik yurituvchi subyektlar uchun o‘zlarining ijtimoiy-iqtisodiy va moliyaviy maqsadlariga erishishning yangi va o‘zaro manfaatli yo‘llarini belgilashda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu dinamik tashqi va ichki muhitdagi doimiy tebranishlarni hisobga olgan holda ayniqsa zarur bo‘ladi.

2.11-rasm. Strategiya rejasini ishlab chiqishning asosiy bosqichlari⁷¹.

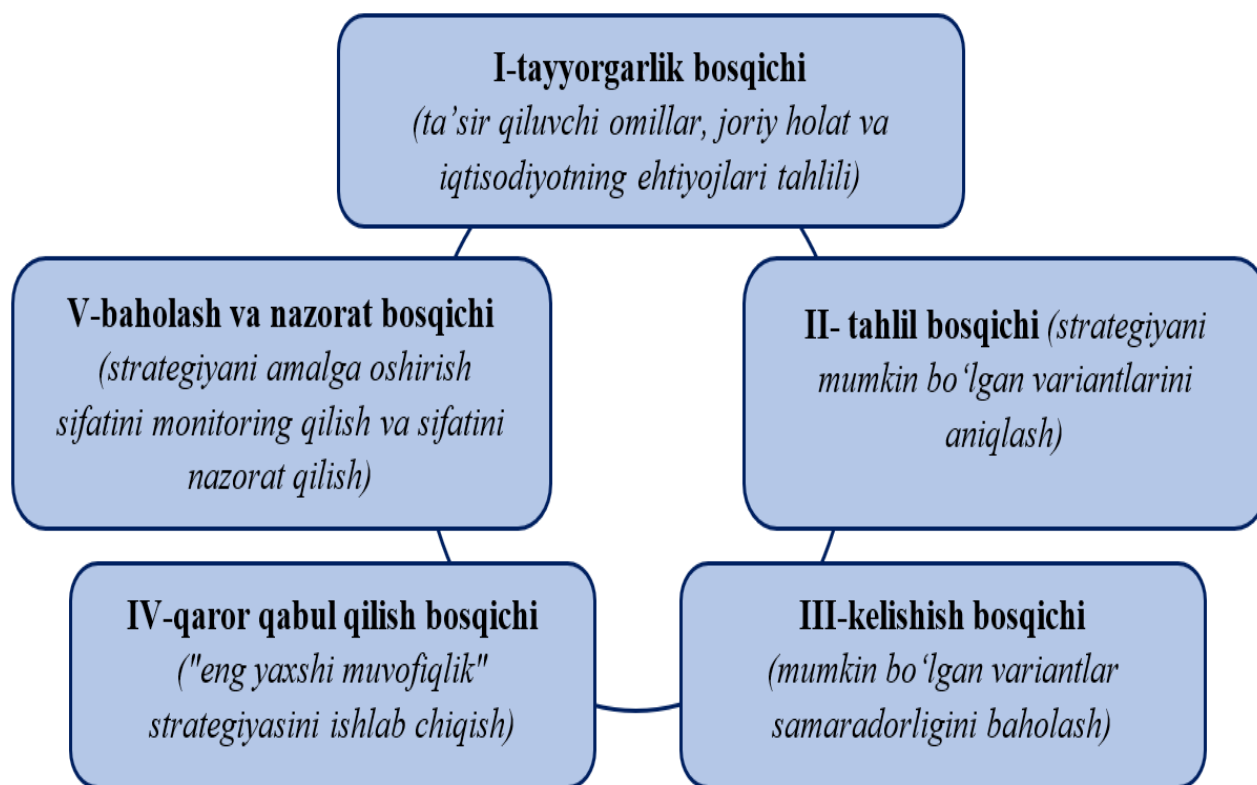
Strategiyani ishlab chiqish vazifalarni amalga oshirish va belgilangan maqsadlarga erishish uchun ishlatiladigan bir qator tashkiliy harakatlar va boshqaruv yondashuvlarini o‘z ichiga oladi. Qo‘llash sohasini aniqlash, maqsadlarni belgilash, qisqa va uzoq muddatli vazifalarni aniqlash, maqsadga erishish usullarini aniqlash strategik rejani shakllantiradi ⁷². Missiya va ustuvorliklarni aniqlagandan, shuningdek, maqsad va vazifalarni shakllantirgandan so‘ng, soliq strategiyasini ishlab chiqish metodologiyasi amalga oshirishning asosiy bosqichlari majmuini o‘z ichiga oladi.

Tashqi va ichki omillarni sinchkovlik bilan va har tomonlama tahlil qilib, kelishishdan o‘tib va rivojlanish strategiyasining eng maqbul variantini

⁷¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

⁷² Борисовская И.В. Методология и методы научного исследования: Электронный ресурс: Учебно-методический комплекс / И.В. Борисовская. – Белгород, 2016.

tanlagandan so‘ng, turli xil parametrlar va ko‘rsatkichlar yordamida yuqori sifatli monitoring va samarali ijro nazoratini ta‘minlash kerak. Belgilangan maqsadlarga erishish monitoringi natijalarini baholash natijalariga ko‘ra, taktik xarakterga, shuningdek parametrlar va ko‘rsatkichlarga tegishli tuzatishlar kiritilishi mumkin.

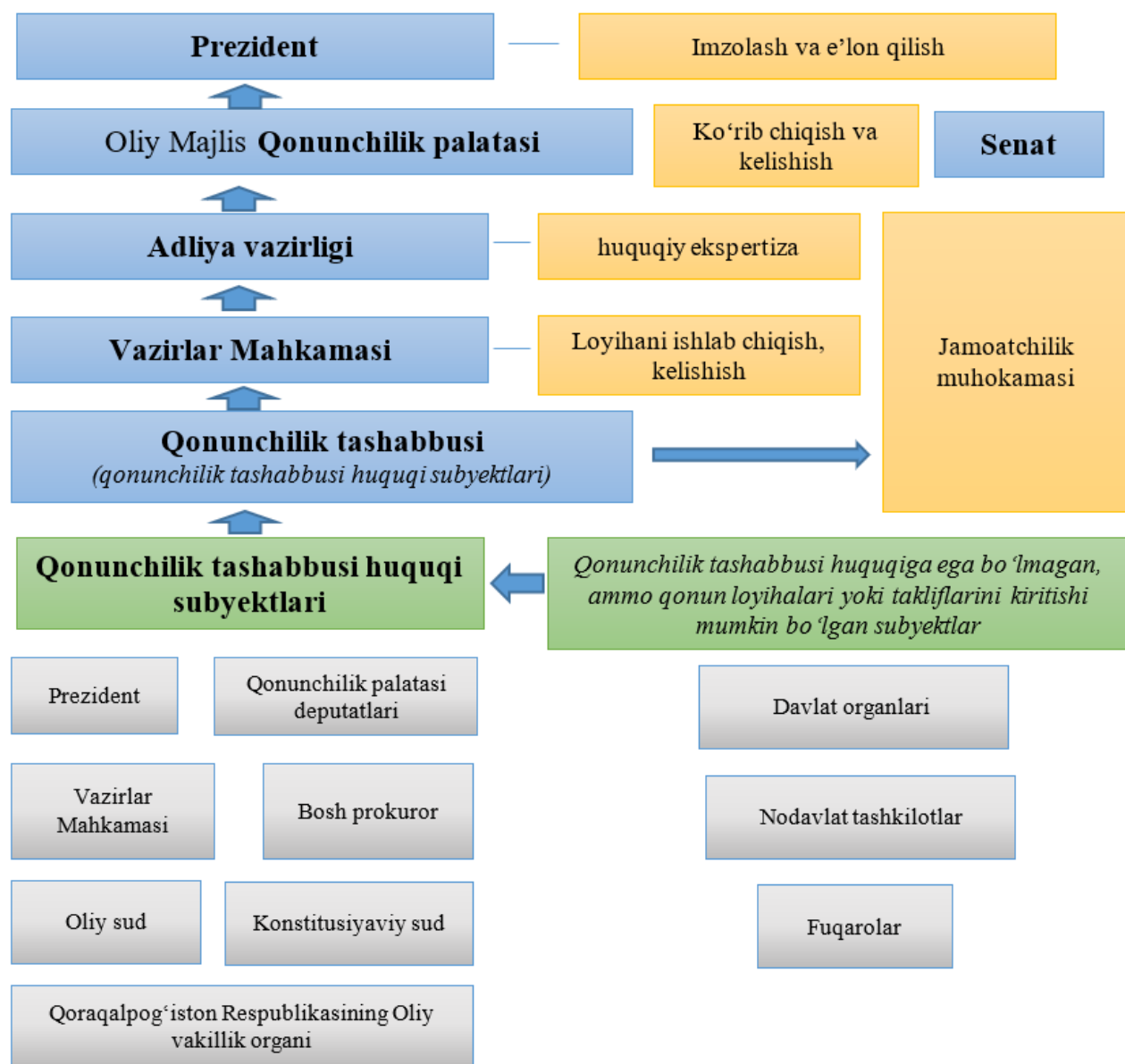

2.12-rasm. Soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish ketma-ketligi algoritmi⁷³

O‘zbekiston Respublikasi soliq sohasidagi qonunchilik jarayonini boshqa davlatlar bilan solishtirilgan holda, o‘rganilgan davlatlarga nisbatdan mamlakatimizdagi soliq sohasidagi qonunchilik jarayoni inklyuziv xarakterga ega bo‘lib, keng ko‘lamli tashabbuslarga va tashabbuskorlarga imkoniyat yaratib bermoqda. O‘zbekiston Respublikasida qonun ijodkorligi jarayoni O‘zbekiston Respublikasining 2006-yil 11-oktyabrdagi “Qonunlar loyihalarini tayyorlash va O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish tartibi to‘g‘risida”gi O‘RQ-60-son va 2021-yil 20-apreldagi “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi O‘RQ-682-son qonunlari bilan belgilanadi.

⁷³ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

2.13-rasm. O‘zbekiston Respublikasida soliq siyosati strategiyasi ijodkorligi va iyerarxiyasi jarayoni⁷⁴

O‘zbekistonda soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish bilan Moliya vazirligi, Soliq qo‘mitasi, Bojxona qo‘mitasi, Iqtisodiyot vazirligi (*endilikda yagona jamlangan tarkibda Iqtisodiyot va moliya vazirligi shug‘ullanadi*) va zarurat bo‘yicha boshqa bir qator idoralarni jalb qilgan holda, ularning ko‘rilayotgan masalalar sohalari hamda kiritilayotgan taklif va tashabbuslar asosida ijro etuvchi hokimiyatning iqtisodiy bloki shug‘ullanadi. Soliq siyosati strategiyasini qonun hujjati loyihasi shaklida qonuniylashtirish tartibi O‘zbekiston

⁷⁴ Muallif tomonidan tuzilgan.

Respublikasi Adliya vazirining 2012-yil 9-apreldagi buyrug‘i (ro‘yxat raqami 2352) bilan belgilangan uslubiyotga muvofiq amalga oshiriladi.

2.4-jadval

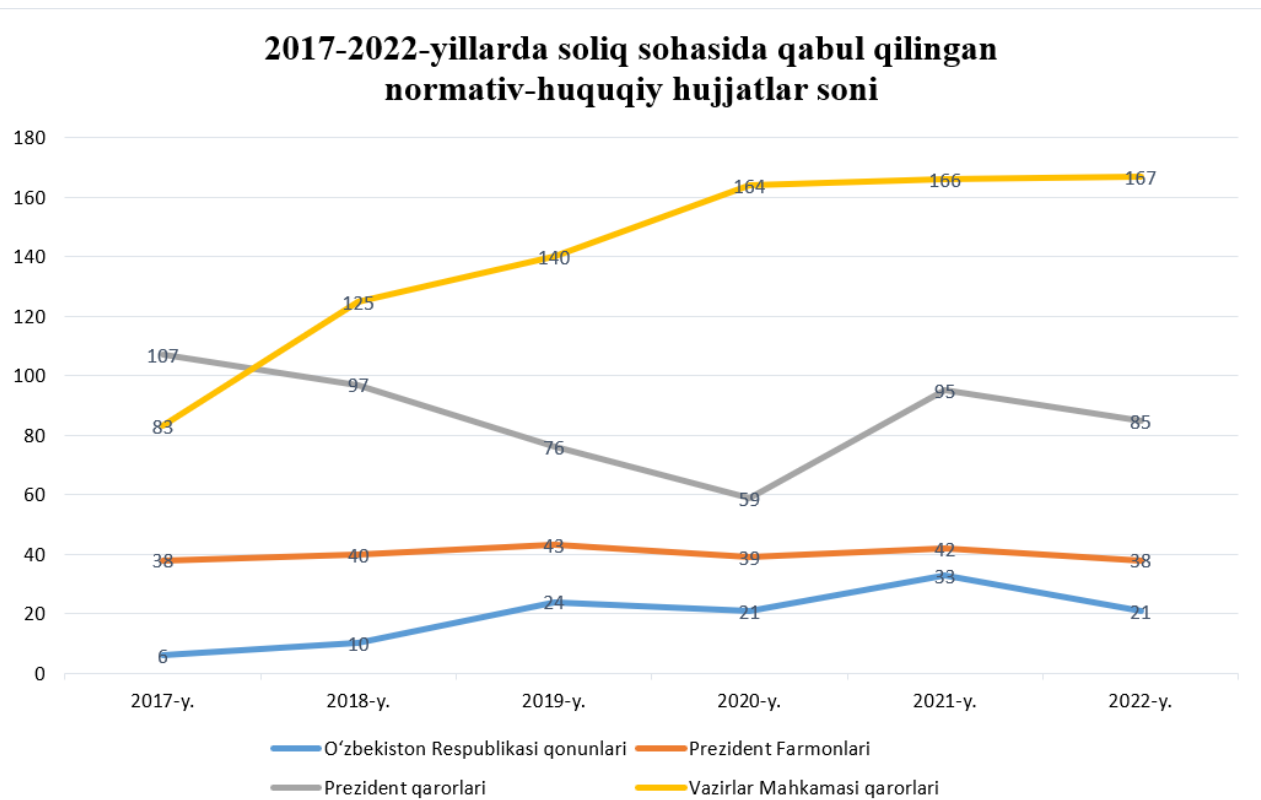
2017-2022-yillarda O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish ko‘rsatkichlari⁷⁵

Yillar	O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari	Prezident Farmonlari	Prezident qarorlari	Vazirlar Mahkamasi qarorlari	Jami
JAMI	115	240	519	845	1719
2017	6	38	107	83	234
2018	10	40	97	125	272
2019	24	43	76	140	283
2020	21	39	59	164	283
2021	33	42	95	166	336
2022	21	38	85	167	311

Soliq islohotlari doirasida soliq me‘yorlarining huquqiy asosini yaratish, tadbirkorlik subyektlarini yanada qo‘llab-quvvatlash, yashirin iqtisodiyotni jilovlash orqali ularga teng raqobat sharoitini yaratish, investitsiya jozibadorligini oshirish va soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatishni yangi bosqichga chiqarishga qaratilgan soliqqa oid temalar bog‘liq 2017-2022-yilning 1-dekabr holatiga 121 ta Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 240 ta Farmon va 519 ta qarorlari va Vazirlar Mahkamasining 845 ta qarorlar qabul qilindi.

Agar 1991-yildan 2022-yilgacha mustaqillik davrida soliq sohasida jami 2604 ta qonun, qaror, farmon va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan 2017-2022-yillarda keng ko‘lamli islohotlar boshlanganidan buyon 1 719 ta normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan bo‘lsa, bu esa O‘zbekiston yangi tarixi butun davrining 66%ni tashkil etadi. (2.2-ilovaga qarang).

⁷⁵ O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy bazasi asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2.14-rasm. 2017-2022-yillarda soliq sohasiga oid qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar soni⁷⁶

Ayni paytda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-dekabrda “Yangi O‘zbekiston ma‘muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-269-son Farmoni bilan 2023-yil 1-yanvardan boshlab O‘zbekistonda hukumatga hisobot beradigan mustaqil ijro etuvchi hokimiyat organlari soni 61 tadan 28 tagacha qisqartirildi. Shu bilan birga, vazirliklar soni 25 dan 21 gacha kamaydi va 12 ta idora butunlay tugatildi. Natijada, rivojlanayotgan landshaft ijro etuvchi hokimiyat organlarining o‘zaro ta‘sirida o‘zaro nazorat va muvozanatning yangi tizimini vujudga keltirmoqda. Bu soliq siyosati strategiyasini amalga oshirish samaradorligini oshirishi mumkin bo‘lsada, u muayyan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Biroq, bu qiyinchiliklarning natijalari yuqori darajadagi shaffoflik va inklyuzivlikni o‘rnatish bilan yakunlanishi kutilmoqda. Bunga erishish ushbu jarayonlarga barcha manfaatdor tomonlarni jalb qiladigan mustahkam qayta aloqa mexanizmini yaratishga bog‘liq bo‘ladi. Shuni ta’kidlash

⁷⁶ O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy bazasi asosida muallif tomonidan tuzilgan.

kerakki, kelajakda soliq sohasidagi huquqiy hujjatlar sonining ko‘payishi dinamikasini saqlab qolish soliq tizimining barqarorligini ta‘minlashda ma‘lum to‘siq bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shunday qilib, hozirgi kunga qadar soliq sohasida qabul qilingan ko‘plab NHH (normativ huquqiy hujjatlar) soliq sohasini sezilarli darajada rivojlantirishga imkon berdi va shu bilan uning samaradorligini oshirish uchun asos bo‘ldi. Boshqa tomondan, qonun hujjatlari sonining sezilarli darajada o‘sishi munosabati bilan soliq sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni to‘liq inventarizatsiya qilish asosida birlashtirish amaliyotini joriy etishning obyektiv zarurati paydo bo‘ldi.

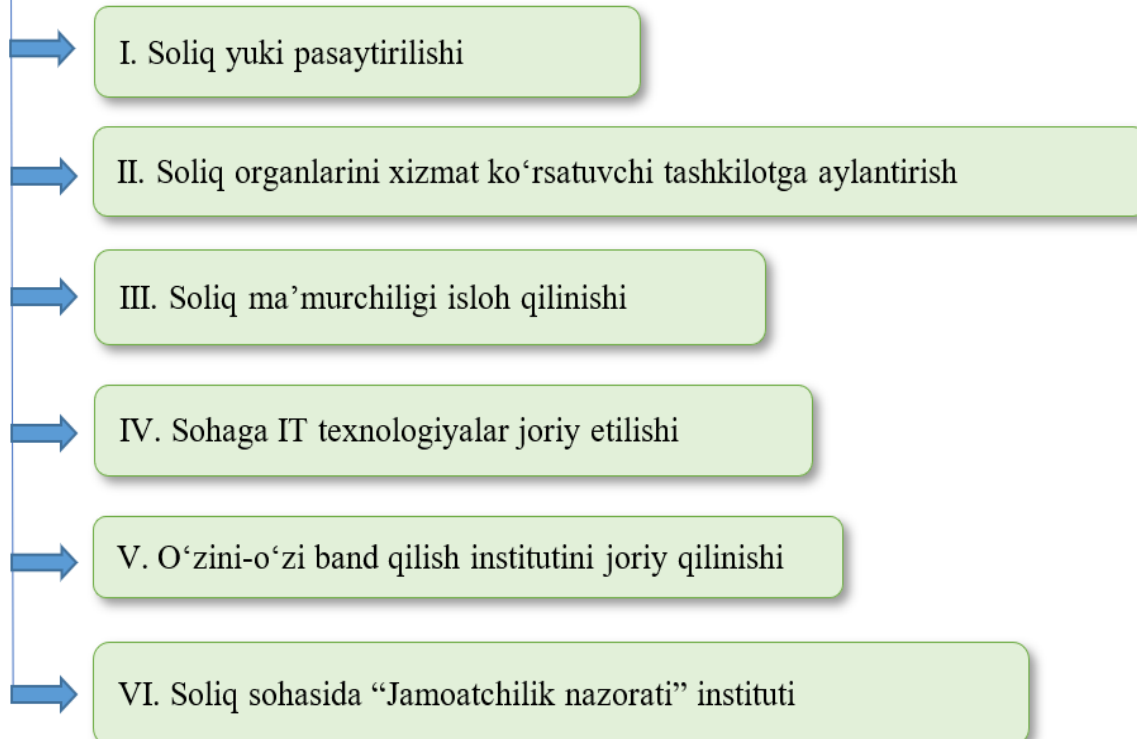
Biroq, “Mannheim universiteti tomonidan o‘tkazilgan German Internet Panel so‘rovi natijalariga ko‘ra, oddiy soliq to‘lovchilar, asosan, mavjud soliq tizimini soddalashtirishni qo‘llab-quvvatlaydilar, murakkab soliq tizimining ijobiy tomonlarini bilib, bunday soddalashtirishni qo‘llab-quvvatlash darajasini pasaytiradilar. Bu shuni ko‘rsatadiki, bilvosita odamlar soliq tizimining ma‘lum bir murakkabligiga, agar u tabaqalashtirilgan yondashuvni nazarda tutsa va fuqarolarning turli xil hayotiy sharoitlarini hisobga olsa, qarshi emaslar”⁷⁷.

Tadqiqotchilarning ta‘kidlashicha, soliq tizimini soddalashtirish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi ko‘pincha bunday soddalashtirishning mumkin bo‘lgan oqibatlarini tushunmaslikdan kelib chiqadi. Soliq to‘lovchilarning bunday xabardorligi yo‘qligi ba‘zan hukumatlarni populistik va natijada samarasiz soliq islohotlarini amalga oshirishga olib kelishi mumkin. Shu bois, ushbu masalalar bo‘yicha chuqur munozaralar olib borish, siyosiy, ijtimoiy va akademik muloqotlar orqali soliq savodxonligini oshirish juda muhimdir. Ushbu proaktiv yondashuv soliq qonunchiligi bilan bog‘liq muammolarni kamaytirishga yordam beradi.

---

⁷⁷ Рябова И. Непростая справедливость. Электронный ресурс. <https://econs.online/articles/coffee-break/непростая-справедливост/> (дата обращения 13.04.2023).

O‘zbekiston Respublikasi soliq sohasidagi malga oshirilgan islohotlarining erishilgan real natijalarning asosiy yo‘nalishlari

2.15-rasm. Soliq sohasini tubdan isloh qilish yo‘nalishlari⁷⁸

O‘zbekiston Respublikasi soliq siyosatining strategiyasini amalga oshirilishi natijasida bir qator ijobiy natijalarga erishilishiga asos bo‘ldi. Respublikada adolatli, shaffof, uzoqqa mo‘ljallangan va xalqaro andozalarga javob bera oladigan soliq tizimini yaratishga qaratilgan soliq islohotlari iqtisodiy, huquqiy jihatdan har tomonlama asoslangan hamda soliq to‘lovchilar uchun qulay va manfaatli ekanligini ko‘rsatmoqda. Birinchi navbatda, tadbirkorlik subyektlari va investorlar faoliyatini soliq sohasida kafolatlashning huquqiy asosi yaratilib, yangi Soliq konsepsiyasi, Soliq kodeksi va 150 dan ortiq qonun, Farmon, qaror va boshqa me‘yoriy hujjatlar qabul qilindi. Teng raqobat sharoitini yaratish maqsadida 80 dan ortiq turli soliq imtiyozlari bekor qilindi. Individual imtiyozlar berish amaliyotidan voz kechildi. Soliq yukini keskin pasaytirish maqsadida Soliq turlari 13 tadan 9 taga kamaytirildi.

⁷⁸ Muallif tomonidan tuzilgan.

Tovar aylanmasidan 3,2 foiz miqdorda olinadigan ajratmalar, Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i (8 foiz) bekor qilindi, mulk solig‘i stavkasi 5 foizdan 1,5 foizga pasaytirildi, QQS stavkasi 20 foizdan 12 foizga tushirildi.

Yagona ijtimoiy to‘lov stavkalari 25 foizdan 12 foizga tushirilishi, fuqarolarning Pensiya jamg‘armasiga majburiy sug‘urta badallari (8 foiz) bekor qilinishi hamda daromad solig‘ini hisoblashning oshib boruvchi shkalasidan (*eng yuqori stavkasi - 22,5 foiz*) voz kechilib, qat‘iy 12 foizga tushirilishi natijasida ish haqiga soliq yuki qariyb 2 baravar pasaydi. (Misol uchun: Yevropa davlatlari Shvetsiyada daromad solig‘i stavkasi – 56,9%, Angliyada 20-45%, Daniyada – 55,6%, Ispaniyada 45%, QQS stavkasi Daniya, Norvegiya, Shvetsiyada – 25 %, Finlyandiyada – 24%, Vengriyada – 27 %, Rossiya, Belarus va Ukrainada – 20 %). 2022-yilda ham soliq yukini pasaytirish izchil davom ettirilib, amortizatsiya foizlari va investitsiyaviy chegirmalari miqdori 2 baravarga oshirildi, uyali aloqa kompaniyalariga aksiz solig‘i stavkasi 15 foizdan 10 foizgacha, polietilen granulalari aksiz solig‘i 20 foizdan 10 foizgacha pasaytirildi, ayrim hududlarga maxsus soliq rejimi joriy etilib, xususan aylanmadan olinadigan soliq stavkasi 1 foiz qilib belgilandi. Natijada, 2022-yildan ayrim stavkalarining pasaytirilishi natijasida tadbirkorlik subyektlari ixtiyorida dastlabki tahlillar natijasi bilan 4,5 trln so‘m mablag‘ qoldi.

Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan soliq idoralari oldiga qo‘ygan yangi vazifa – “Soliq idorasi – tadbirkorga ko‘makchi” tizimini qo‘llash tadbirkorlarga amaliy yordam ko‘rsatishdagi eng muhim ishlardan bo‘ldi. Shuningdek soliq organlarini xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotga aylantirildi. “Soliqchi – tadbirkorga ko‘makchi” tamoyili asosida ishlarning tashkil etilishi natijasida birgina 2022-yilda: soliq hisobotlarini avtomatlashtirish orqali soliq hisobotlarini ixtiyoriy taqdim etish ko‘rsatkichi 99 foizga yetdi, kadastr agentligi ma‘lumotlari jamlanganligi hamda “Ye-imtiyoz” dasturi orqali respublika bo‘yicha 66,5 mingta noqishloq yer solig‘i to‘lovchilari hamda 61,9 mingta mol-mulk solig‘i to‘lovchilarning, aylanmadan olinadigan soliq hisoboti respublika bo‘yicha

359,4 mingta to'lovchiga 100 foiz to'liq avtomatlashtirilgan bo'lsa, elektron hisobvaraqa-faktura, onlayn nazorat kassa texnikasi, "marketpleys" tizimi ma'lumotlari hamda Bojxona qo'mitasi bilan real vaqt rejimida ma'lumot almashishni joriy etish orqali QQS hisoboti 173,9 mingta to'lovchiga (86 foiz) avtomatlashtirildi.

Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha vujudga kelgan manfiy farq summalarining belgilangan tartibda qaytarib berilishi natijasida, 2022-yilda soliq to'lovchilarga 20,1 trln so'm qoplab berildi yoki 2021-yilga nisbatan qariyb 7,6 trln.so'mga ko'p mablag' qaytarildi. Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek, tugallanmagan qurilish obyektlariga hamda ushbu obyektlar bilan band bo'lgan yer uchastkalariga nisbatan mol-mulk va yer soliqlarining oshirilgan stavkalarini qo'llash bekor qilinib, 18,5 mingta obyekt mulkdorlariga 1,7 trln so'm soliqlarni hisoblanishi to'xtatildi hamda 20,5 mingta obyekt mulkdorlarga nisbatan ta'sirchan soliq mexanizmi qo'llanilishi natijasidan hosil bo'lgan 1,8 trln so'mlik soliq qarzi hisobdan chiqarildi.

Xorijiy valyutadagi tushumni kechiktirish holati uchun qo'llaniladigan moliyaviy jarima miqdori 2 baravarga kamaytirildi. 2022-yil davomida 2 507 ta xo'jalik subyektlariga moliyaviy jarima miqdori 2 baravarga kamaytirilishi natijasida 752,9 mlrd so'm miqdoridagi summa xo'jalik subyektlari ixtiyorida qoldi. Debitor va kreditor qarzdorliklar muddatini o'tkazib yuborganlik uchun ma'muriy jarima qo'llash bekor qilindi. Buxgalteriya hisobi subyektlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni soliq va statistika organlariga har chorakda taqdim etish talabi bekor qilindi. Eksport qilishdan olingan daromadlar hajmining ulushidan qat'iy nazar, eksport qilingan tovarlar (xizmatlar) qismiga nisbatan foyda solig'i va aylanmadan olinadigan soliq solinmasligi belgilandi.

Kichik va o'rta biznes toifasiga kiruvchi tadbirkorlar uchun soliq to'lovlarini 6 oyga foizsiz bo'lib-bo'lib to'lash huquqi berildi.

Bundan tashqari, "Soliq" mobil ilovasi bilan soliq to'lovlarini to'lashda jismoniy shaxslarga oson va qulay to'lash tizimi ishlab chiqildi. Bugungi kunda

takomillashtirish ishlari davom ettirilmoqda. 2022-yilda (1-avgustidan 31-dekabr kuniga qadar) 59 995 ta soliq to'lovchilar tomonidan 10,8 mlrd so'm soliq to'lovlari "Soliq" mobil ilovasi orqali amalga oshirildi. Natijada soliq to'lovchilarga majburiyatlari bo'yicha ya'ni ortiqcha to'lovga yo'l qo'ymasdan, xato to'lanishini oldini olish hamda bir vaqtning o'zida bitta jarayon (*operatsiya*) orqali barcha obyektlari bo'yicha majburiyatlarini bajarish imkoniyati hamda ularning shaxsiy hisobvarag'iga bir daqiqa ichida hisobga olish tizimi yaratildi.

Televideniye va radio orqali 9,5 mingta, ijtimoiy tarmoqlar orqali berilgan axborotlar 35,7 mingtani tashkil etdi. Call markazi tomonidan 878,7 mingta qo'ng'iroqlar orqali tadbirkorlarga majburiyatlarini bajarishga ko'maklashildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat soliq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 26-iyundagi PQ-3802-son qaroriga muvofiq soliq xizmati organlarida 2019-yildan boshlab Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasini tashkil etilib, xizmat ko'rsatishning markazlashgan tizimi sohalar bo'yicha belgilandi va bugungi kunda 962 ta soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatmoqda. Inspeksiyaning tashkil etilishi bilan soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish, soliq ma'murchiligining sifati oshishi natijasida budjetga tushadigan mablag'lar miqdori 2022-yil yakuni bilan 88,3 trln so'mni tashkil etib, 2019-yilga nisbatan qarib 2,5 barobarga ko'p tushum ta'minlandi. Shuningdek, qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish maqsadida soliq ma'murchiligini markazlashgan holda hududiy soliq boshqarmalari tomonidan amalga oshirilishi joriy etildi (5 yil davomida QQS to'lovchilar soni 6,7 mingtadan 173,9 mingtaga yoki 26 barobarga, tushum 13,8 trln.so'mdan 32,8 trln. so'mga yoki 2,4 barobarga oshgan).

Soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlarini bajarishda ko'maklashish maqsadida "Soliq-servis" davlat unitar korxonasi tashkil etildi. Soliq to'lovchilar faoliyati yuzasidan tashkil etiladigan tekshirishlar soni 13 tadan 3 taga qisqartirildi hamda xalqaro amaliyotning muvaffaqiyatli tamoyillarini nazarda tutuvchi soliq tekshiruvini o'tkazish bo'yicha uslubiy qo'llanma tasdiqlandi. Soliq xavflarini

inson omilisiz tahlil qilish tizimi ishlab chiqildi va joriy etildi, bu soliq tavakkalchiligini baholash va ularni keyinchalik xavf segmentlariga taqsimlashning vijdonli mezonlari va xizmat ko'rsatish siyosatini tanlash asosida soliq to'lovchilarni aniqlash imkonini beradi.

Tekshiruvdan oldingi tahlil - 400 ta mezon asosida "Avtokameral" tizimi joriy qilinib, soliq to'lovchilarga mezonlar oshkora ko'rinishining yo'lga qo'yilishi, soliq to'lovchilarga xato-kamchiliklarini mustaqil bartaraf qilish imkoniyatlarini yanada kengaytirdi va ularda soliq tekshiruvlarini o'tkazilishining oldi olindi. Bu imkoniyatdan 49 723 ta soliq to'lovchilar samarali foydalanib, jami 2,3 trln so'm qo'shimcha hisoblab tuzatilgan qayta hisobotlarini taqdim qildilar. Natijada ushbu tadbirkorlik subyektlarida hech qanday soliq tekshiruvlari o'tkazilmadi hamda ularga nisbatan 1,1 trln so'm moliyaviy jarima qo'llanilishi oldi olindi.

Soliq islohotlarini amalga oshirilishi pirovardida: faoliyat ko'rsatayotgan xo'jalik subyektlari soni 541,5 mingga yetib, 2018-yilga nisbatan 105,4 mingga (24%) ko'paydi, qo'shilgan qiymat solig'ining jami tushumdagi ulushi 2020-yilda 19,8 foizni, 2021-yilda 20 foizni va 2022-yilda 22,1 foizni tashkil etdi, shuningdek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha tushumlar 2018-yilga nisbatan 11,0 trln so'mga yoki 1,8 barobarga, o'tgan yilga nisbatan 5,4 trln so'mga ko'payib, 24,3 trln so'mni tashkil etdi. Ma'lumot uchun qayd etish joizki, 2022-yil yakunlariga ko'ra, aholini rasmiy ravishda ro'yxatdan o'tib qonuniy ishlaydigan qismi 5,1 mln kishini tashkil etib, 2018-yilga nisbatan 1,2 ming kishiga (*31 foizga*) oshdi.

Soliq organlarida axborot-texnologiyalari sohasida ham sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlarga erishildi. Oxirgi yillarda 41 ta avtomatlashtirilgan axborot tizimlari joriy etilib, interaktiv soliq xizmatlari soni 30 tadan 50 taga yetdi.

Yashirin iqtisodiyotni jilovlash hisobiga soliq bazasini kengaytirish maqsadida, zamonaviy soliq ma'murchiligining yangi instrumentlari - Elektron hisobvara-q-fakturalari, onlayn nazorat kassa mashinalaridan foydalanish, tovarlarni markirovkalash, elektron shartnoma tizimlari joriy etildi. EHF va

elektron shartnomalar yo‘nalishida 2022-yilda rasmiylashtirilgan elektron hisobvaraƒ-fakturalar soni 38,1 mln tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 4,4 mln ta ko‘paydi. Ularda aks ettirilgan tovar aylanmasi 1 402,7 trln so‘m bo‘lib, o‘tgan yilga nisbatan 252,6 trln so‘mga (22 %) ortgan bo‘lsa, QQS summasi 134,2 trln so‘mni yoki o‘tgan yilga nisbatan 21,0 trln so‘mga (19 %) oshgan. Rasmiylashtirilgan elektron ishonchnomalar soni 2022-yilda 4,5 mln tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 805 376 taga (22 %) oshdi. Elektron shartnomalar o‘tgan yilga nisbatan 1,1 mln taga yoki 5 baravarga oshib, 1,4 mln taga yetdi.

Onlayn-NKT yo‘nalishda onlayn nazorat kassa mashinalaridan foydalanuvchilar soni 145 332 taga yetib, o‘tgan yilga nisbatan 24 983 taga (21%) ortdi. Ular foydalanayotgan ONKT soni 246 267 tani tashkil etib, o‘tgan davrga nisbatan 19 974 taga (9%) ko‘paygan bo‘lsa, ularda aks ettirilgan cheklar soni 720,8 mln taga yetib, o‘tgan yilga nisbatan 336,8 mln taga (88%) oshdi. E-Imtiyoz yunalishida 2022-yil davomida 130,6 mingta xo‘jalik subyektlari 72,9 trln so‘mlik soliq imtiyozlaridan foydalanib, 2021-yilning mos davriga nisbatan 60 foizga o‘sgan. E-ijara yo‘nalishida 2022-yilda “E-ijara” interaktiv xizmatida ijaraga beruvchilar soni 186 219 tani, ro‘yxatga olingan shartnomalar soni 325 513 tani tashkil etdi. Ushbu shartnomalarning umumiy summasi 8,5 trln so‘mni, shartnoma summasiga nisbatan hisoblangan soliq summasi 486,1 mlrd so‘mni, shu jumladan daromad solig‘i 240 mlrd so‘mni tashkil etdi. Turar joy egalari bilan talabalar o‘rtasida 44 268 ta ijara shartnomasi tuzilib, ijaraga beruvchilarga 12,7 mlrd so‘mlik soliq imtiyozlari berildi.

Mahsulotlarni raqamli markirovkalash tizimidan foydalanuvchilar soni 2022-yilda 51 377 tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 40 264 taga yoki 4,6 baravarga ortdi. Ular tomonidan markirovkalangan tovarlar miqdori 2,0 mln tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 1,1 mln ta ko‘p yoki 2,2 baravarga ortdi. 2022-yil yakuni bilan mahsulot va xizmatlarning yagona milliy elektron

katalogiga kiritilgan tovar va xizmatlar soni 255 683 taga yetib, o'tgan yilga nisbatan 185 519 taga yoki 3,6 baravarga ortdi.

my.soliq.uz saytidagi interaktiv xizmatlar bo'yicha 2022-yilda foydalanuvchilar soni 1,4 mln tani tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 267 584 taga (23%) ko'paydi. "SOLIQ" mobil ilovasidan foydalanuvchilar soni 1,8 mln taga yetib, shundan shaxsi verifikatsiyadan o'tgan foydalanuvchilar soni 835 300 tani tashkil etdi.

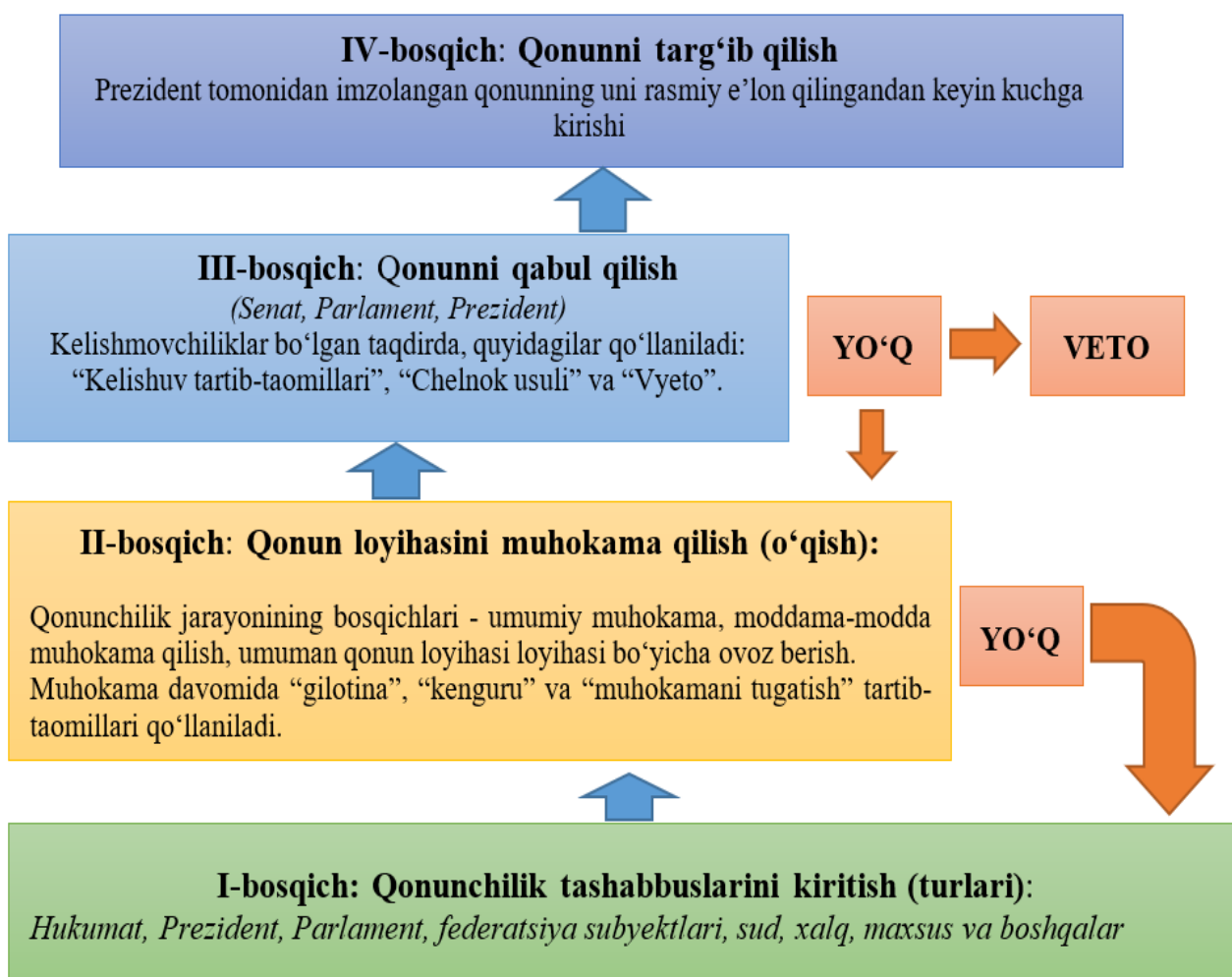
O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyati va o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4742-son qaroriga muvofiq 67 turdagi faoliyat bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarga o'zini-o'zi band qilgan fuqaro sifatida ro'yxatdan o'tib, faoliyat yuritish imkoniyati yaratildi (bugungi kunda o'zini-o'zi band qilish faoliyat turlari 102 tani tashkil etadi). Bunda, o'zini-o'zi band qilgan shaxs o'z faoliyati bo'yicha olgan daromadlari soliqqa tortilmasligi belgilanib, ixtiyoriy ravishda BHM 0,5 baravarini to'lagan holda mehnat staji hisobi yuritilishi joriy etildi. Mamlakatda keng ko'lamli islohotlar boshlanishi va yangi O'zbekiston qurilishi bilan o'sha paytda amalda bo'lgan Soliq kodeksi yangi talablarga javob bermasligi va yangilanishi kerakligi aniq bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 30-dekabrda O'RQ-599-son qonuni bilan qabul qilingan Soliq kodeksining yangi tahriri respublika hududida amalda bo'lgan soliqqa tortish masalalarini tartibga soluvchi barcha amaldagi norma va qoidalarni takomillashtirish va tizimlashtirish orqali to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi hujjat sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, soliq munosabatlari tizimida yagona qonunchilik bazasini yaratishga imkon berdi. Ushbu chora soliq qonunchiligi sohasidagi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar sonini sezilarli darajada kamaytirdi.

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksining asosiy maqsadi makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, davlat budjeti mustahkamligini ta'minlash va budjet daromadlarini shakllantirishga ko'maklashishdan iborat. Bunga soliq

qonunchiligini tartibga solish, soliqqa tortishni tartibga soluvchi qonunchilik doirasidagi nomuvofiqlik va nizolarni bartaraf etish, qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish orqali erishiladi. Soliq kodeksini qayta ko'rib chiqish jarayonida soliqlarni, xususan, bir xil soliq solish bazalariga ega bo'lgan soliqlarni birlashtirish, soliq hisobotlarini taqdim etish tartiblarini soddalashtirish va soddalashtirish, operatsion xarajatlarni cheklashni nazarda tutuvchi sezilarli optimallashtirish amalga oshirildi. Umuman olganda, Soliq kodeksining yangi tahriri amalda tasdiqlangan soliqlarni yig'ish tamoyillari va yondashuvlariga, boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalariga asoslangan. Xususan, XVF va JB kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar ko'magida MDH mamlakatlari va Yevropa Ittifoqi tajribasidan foydalanilgan. Soliq kodeksining yangi tahrirda qabul qilinishi O'zbekiston soliq tizimini xalqaro standartlarga yanada yaqinlashtirishga, qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilar huquqlarini yuqori darajada himoya qilishni ta'minlab, uni milliy va xorijiy investorlar uchun osonroq va tushunarli qilishga imkon berdi.

Aksariyat mamlakatlarda soliq tizimlarini shakllantirish jarayoni uzoq vaqt davomida iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy sharoitlar ta'siri ostida yuzaga kelgan bir qator o'ziga xos xususiyatlarga bog'liq. (xorijiy mamlakatlarda soliq qonunchiligini shakllantirish jarayoni to'g'risidagi ma'lumot -3-ilovaga qarang). Shuning uchun turli mamlakatlarda amalga oshirish mexanizmlari bir-biridan sezilarli darajada farq qilishi tabiiydir. Shu bilan birga, A.Smit "o'zining "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to'g'risidagi tadqiqot" asarida shakllantirgan umumiy tamoyillar, jumladan ular orasida soliq tizimining betarafligi, adolat, tizimning soddaligi tamoyillari barcha mamlakatlar uchun xosdir. Soliq tizimiga ta'sir ko'rsatadigan soliq siyosati mamlakat qonunchiligiga ilgari surilgan norma va qoidalarni amalga oshirishning tartibga solinadigan tartib-taomillaridan o'tadi. Biroq, mamlakatlarda qonunchilik tashabbuslarini ilgari surishning yondashuvlari va shakllari o'rtasidagi farqqa qaramay, ularning barchasi ma'lum darajada

umumbelgilangan tartib-taomillarni amalga oshirish bosqichlari ketma-ketligi mavjudligi bilan uygʻindir”⁷⁹ (2.12-rasmga qarang).

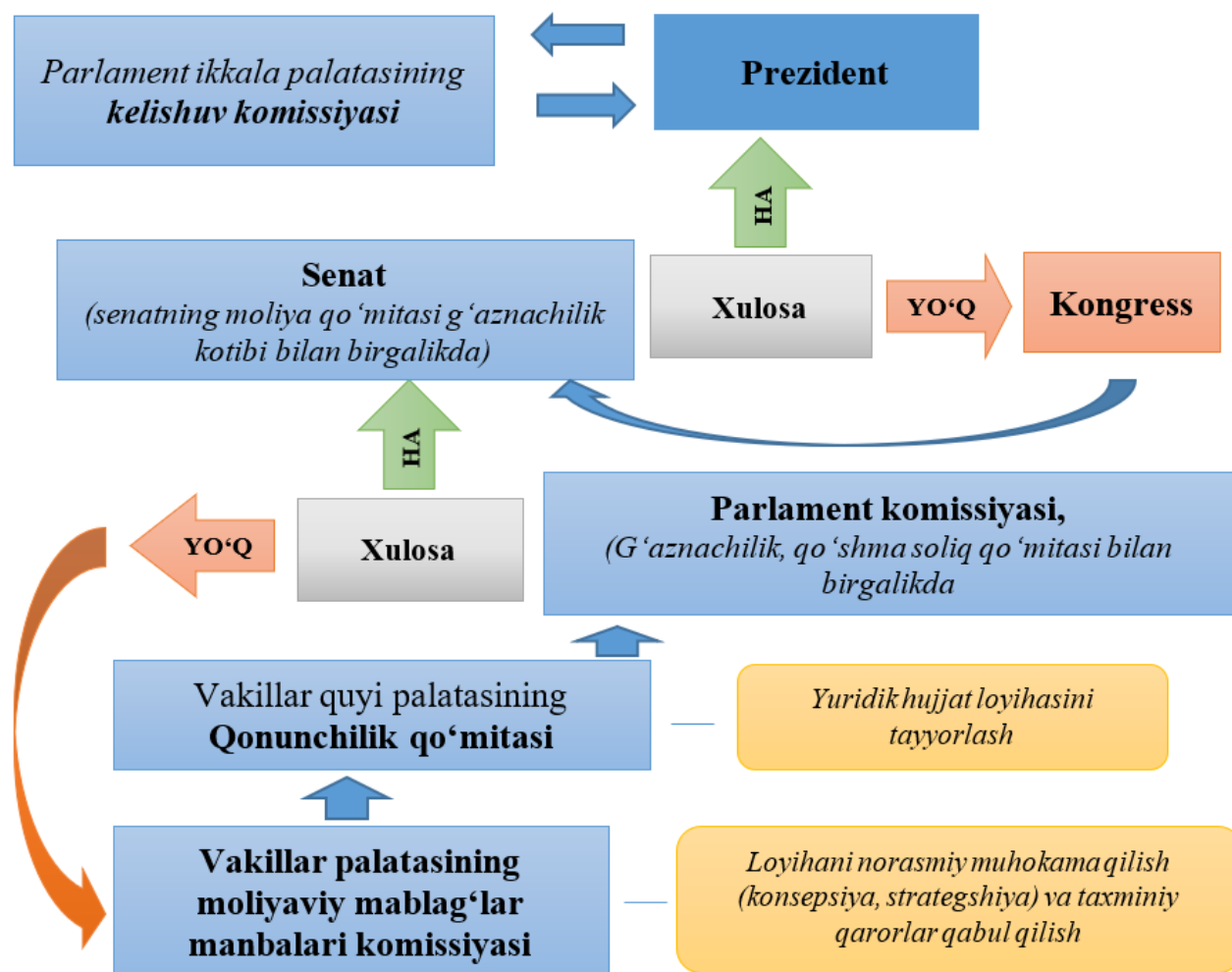
2.16-rasm. Soliq normalarini implementatsiya qilish bosqichlarining namunaviy shakli⁸⁰

Xorijiy amaliyotda qonun ijodkorligi jarayonlarini koʻrib chiqish ularni amalga oshirish yondashuvlari va usullarida bir qator oʻziga xos xususiyatlarni aniqlashga imkon berdi. AQSHda soliq sohasida qonun ijodkorligi jarayoni yetarlicha murakkab va yopiq. Unda Prezident, gʻaznachilik kotibi, Kongress komissiyasi aʼzolari, Senatning moliya qoʻmitasi aʼzolari ishtirok etadilar, ular mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy guruhlar bilan oʻzaro

⁷⁹ Законодательный процесс в зарубежных странах: учеб. пособие / Ю.И. Лейбо [и др.]; под ред. Ю.И. Лейбо. Моск. гос. Ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России, каф. конст.права. — М.: МГИМО-Университет, 2012. Стр. 3-16.

⁸⁰ Muallif ishlanmasi.

munosabatlarning turli shakllarini (nafaqat rasmiy) amalga oshiradilar (2.13-rasmga qarang).

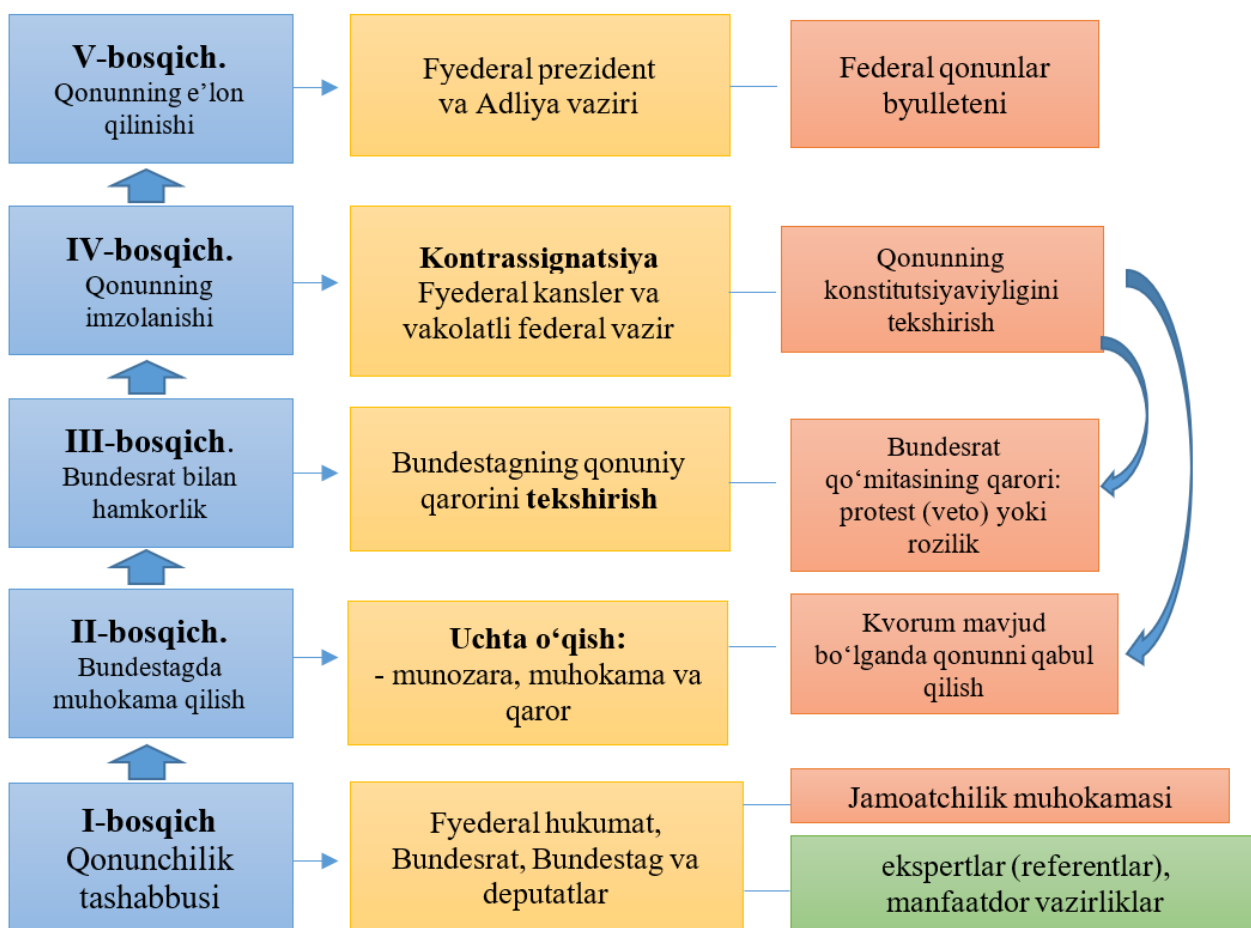

2.17-rasm. AQSHda soliq solish sohasida qonun ijodkorligi jarayoni⁸¹

Xitoy soliq sohasida qonun ijodkorligini shakllantirish mexanizmining xususiyatlari davlat tizimining shakli va kommunistik partiyaning mamlakat hayotidagi o‘rni bilan belgilanadi. Germaniya soliq tizimi butun dunyoda eng chalkash va murakkab deb tan olingan. Maxsus “ziravorlar” unga juda ko‘p miqdordagi qo‘shimcha shartlar, tuzatishlar, istisnolar va maxsus ko‘rsatmalar beradi⁸².

⁸¹ Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida tuzilgan.

⁸² Орлова А.А. Принципиальные особенности налоговой системы Федеративной республики Германия. НАЛОГИ и ФИНАНСЫ № 4/2012. С. 32 – 37.

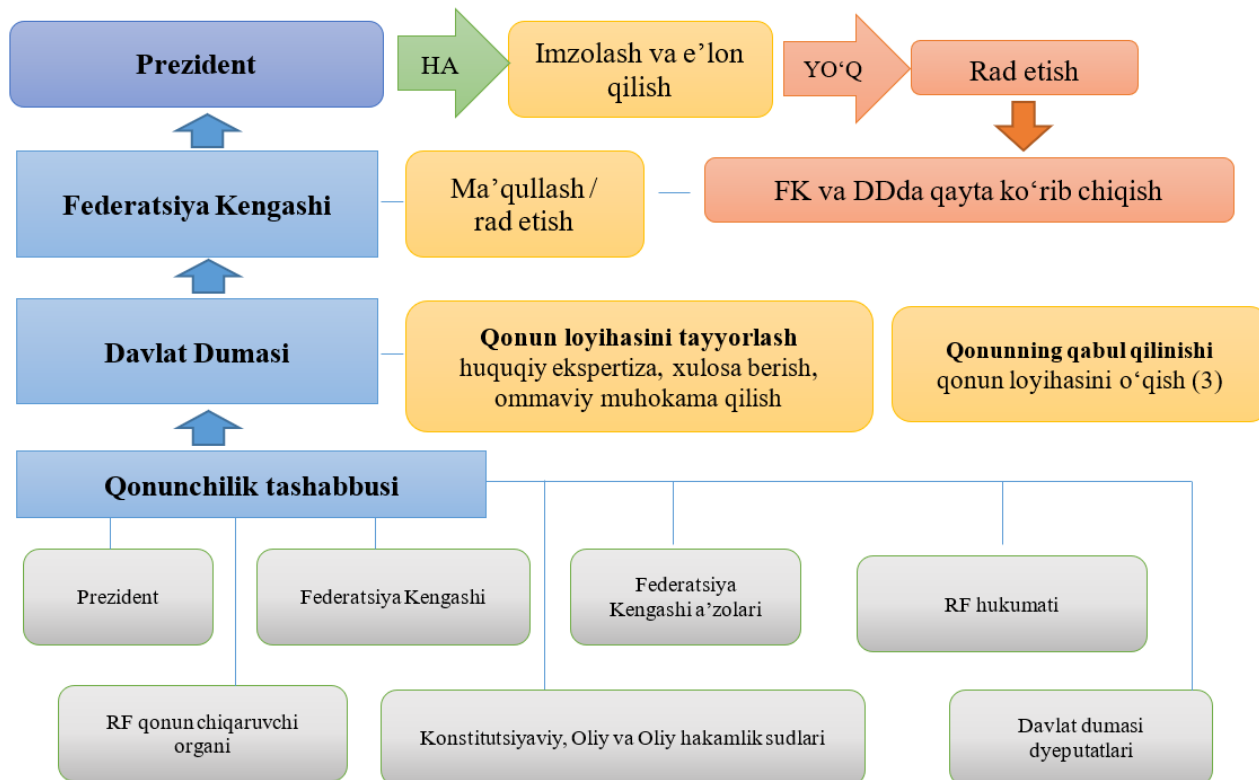
2.18-rasm. Germaniyada qonunchilik jarayoni bosqichlari⁸³.

Germaniya soliq solish tizimi amaldagi Konstitutsiyaga asoslanadi. Soliqlarning aksariyati alohida yerlar va federal hukumat o'rtasidagi kelishuvlar asosida undiriladi. Ayrim soliqlar federal darajada (bojxona soliqlari), boshqalari (aksiz solig'i) kichikroq ma'muriy birliklar tomonidan undiriladi. Asosiy qonun bilan tartibga solinadigan qonunchilik jarayoni, shu jumladan soliq sohasi masalalari 5- bosqichdan iborat.

Rossiya Federatsiyasida qonunchilikni qabul qilish jarayoni odatda vakolatli davlat organi tomonidan parlamentga kiritiladigan qonunchilik taklifi bilan boshlanadi. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasiga ko'ra, qonun tashabbuskorligi imtiyozlari turli subyektlarga, shu jumladan Prezident, Federatsiya Kengashi, deputatlar, hukumat, mamlakatdagi hududiy subyektlarning qonun chiqaruvchi

⁸³ Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida tuzilgan.

organlari, shuningdek, Konstitutsiyaviy sud kabi muassasalarga beriladi. Oliy sud va Oliy arbitraj sudi va boshqalar.

2.19-rasm. Rossiya Federatsiyasida qonun ijodkorligi jarayoni⁸⁴.

Qozog‘iston Respublikasida qonunchilik jarayoni besh bosqichdan iborat: (I) qonunchilik tashabbusi - qonun loyihasini parlamentga kiritish, (II) parlamentda muhokama qilish, (III) qonun loyihasini parlamentda qabul qilish hamda Senatga yuborish, (IV) qonun loyihasini Senatda ko‘rib chiqish va qabul qilish, (V) Prezident tomonidan imzolash hamda e‘lon qilish.

O‘rganilgan xorijiy tajribalarni umumlashtirgan holda shuni aytish mumkinki, soliq qonunchiligini qabul qilishda yuqoridagi har bir davlatning o‘zining mustaqil shakllangan instituti mavjud holda, ahamiyatli bitta tomoni - kiritilayotgan yangilik hukumat va soliq to‘lovchilar manfaati o‘rtasidagi balansni saqlashi shart, ungacha qonun loyihasi uzoq va mashaqqatli yo‘lni bosib o‘tadi.

O‘zbekistonda soliq strategiyasi va taktikalarini ishlab chiqish hamda mexanizmlarining tahlili bo‘yicha amalga oshirgan ilmiy-nazariy hamda amaliy-

⁸⁴ Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida tuzilgan.

tahlillarga asoslanib shunday xulosa qilish mumkinki, respublikamizda bu boradagi oxirgi besh yilda belgilab olingan strategik maqsadlar ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqqan hamda xorijiy ekspertlarning ijobiy xulosalarini tanqidiy ko'rib chiqqan holda amalga oshirilmoqdaki, bu o'z navbatida soliq ma'murchiligi nuqtayi nazaridan ham davlat budjetining fiskal maqsadlari nuqtayi nazaridan ham ijobiy natijalarga erishishga imkon bermoqda. Shu bilan bir qatorda hali bu borada bir qator o'z yechimini ilmiy jihatdan kutayotgan muammolar ham borki, ularning mazmuni hamda ularni hal etish bo'yicha ilmiy mulohazalar va yondashuvlarimizni tadqiqot ishimizning keyingi bobida keltiramiz.

2.3. Soliq siyosati strategiyasi va uning taktik yo'nalishlarining samaradorligini baholash

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan beri nisbatan qisqa tarixiy davr mobaynida jiddiy sinovlardan o'tdi, shakllanish va rivojlanishning bir qator bosqichlarini bosib o'tdi, jamiyatning barcha sohalarida ko'plab o'zgarishlar va keng ko'lamli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Bozor munosabatlarning shakllanishi va rivojlanishi sharoitida soliq siyosati keskin o'zgarishlarga duch keldi va shu bilan soliq tizimining o'ziga ham, iqtisodiy jarayonlariga va umuman iqtisodiyotga ham katta ta'sir ko'rsatdi.

O'zbekiston soliq siyosatining evolyutsion rivojlanishining uch bosqichining retrospektiv tahlili eng og'ir iqtisodiy sharoitda va amalda noldan boshlab soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish mamlakatning to'laqonli va adekvat soliq tizimini shakllantirish va rivojlantirishga sabab bo'lganligini ko'rsatadi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning asosiy vositalaridan biri bu soliq siyosati bo'lib, u mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi har bir aniq davrda obyektiv ravishda paydo bo'lgan voqelikni hisobga olgan holda soliq sohasini takomillashtirishga qaratilgan davlat hukumat organlari va turli ekspert jamoalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning muvofiqlashtirilgan va o'zaro

bog'liq jarayoni natijasini o'zida namoyon etadi. Shu munosabat bilan soliq siyosatining samaradorligini, shartlarini baholash hamda soliq munosabatlarning murakkab va qarama-qarshi xususiyati tufayli ilmiy jamoatchilikda yagona uslubiy yondashuvning yo'qligi masalalari dolzarb bo'lib bormoqda.

Davlat soliq siyosatining samaradorligi ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar va ularning soliq siyosati bilan o'zaro ta'sirini tahlil qilishda maxsus ishlab chiqilgan matematik, mantiqiy va statistik vositalarga tayanadigan iqtisodiy-matematik usullarni qo'llash orqali baholanadi. Maqsadga yo'naltirilgan ushbu yondashuv soliq siyosati samaradorligini baholash mezon sifatida belgilangan maqsadlar va amaldagi natijalar o'rtasidagi tafovutlarni minimallashtirishga qaratilgan. Ushbu baholashda soliq siyosatining turli darajalardagi ta'siri, jumladan, makroiqtisodiy jarayonlar (makrodaraja), sohaga xos ta'sirlar (mezo-daraja), alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun natijalar (mikrodaraja) va asosiy parametrlarga erishish hisobga olinadi. soliq tizimi doirasida (ixtisoslashtirilgan yondashuv). Ammo shuni ta'kidlash kerakki, bu baholashlar ba'zan maqsadlar to'qnashuviga olib kelishi mumkin, chunki soliq siyosati bir nuqtayi nazardan samarali va boshqa nuqtayi nazardan samarasiz deb hisoblanishi mumkin.

Xorijiy tajribani o'rganish natijalari, soliq siyosati samaradorligini baholash bo'yicha **ko'pkomponentli mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi**, xususan:

- umuman iqtisodiyotga soliq yukining darajasi (alohida soliq to'lovchilarning tarmoqlari va guruhlar bo'yicha);
- davlat faoliyatini ta'minlash uchun davlat budjetining daromad qismida soliq tushumlari prognoz ko'rsatkichlarini kafolatlangan holda ta'minlash;
- soliq risklarini kamaytirish;
- resurs yondashuvidan foydalanish hamda maqsadli yondashuv (olingan natijalarning rejalashtirilgan natijalarga nisbati) orqali amalga oshirilayotgan soliq siyosatining sifati, belgilangan maqsadlarga erishish;

- yig'ilgan soliqlarni boshqarish va minimal soliq xarajatlari bilan soliq tushumlarini maksimal darajada oshirishni ta'minlash uchun xarajatlar darajasi (tranzaksiya xarajatlari - mehnat, vaqt va boshqalar);

- investitsion jozibadorlik va ishbilarmonlik faolligining o'zgarishi (shu jumladan iqtisodiyotda iste'mol va jamg'arish jarayonlariga ta'siri);

- innovatsiyalarni joriy etish jarayonlarini rag'batlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, ITTKI, "yashil iqtisodiyot" va boshqalar;

- jamiyatda ijtimoiy tabaqalanishni tartibga solishning samarali mexanizmlarining mavjudligi va aholi farovonligining o'sishi sifati (shaxsiy daromad, yashash minimumining yetarliligi, shaxsiy daromadlarga soliq solishning adolatliligi va boshqalar.);

Ilmiy-uslubiy va amaliy yondashuvlarni umumlashtirish mantiqiy mazmunining xususiyatlari asosida samaradorlik ko'rsatkichlarini muallif tomonidan guruhlashni shakllantirishga imkon berdi (2.5-jadvalga qarang).

2.5-jadval.

Soliq siyosati samaradorligini baholashning asosiy tarkibiy qismlari⁸⁵

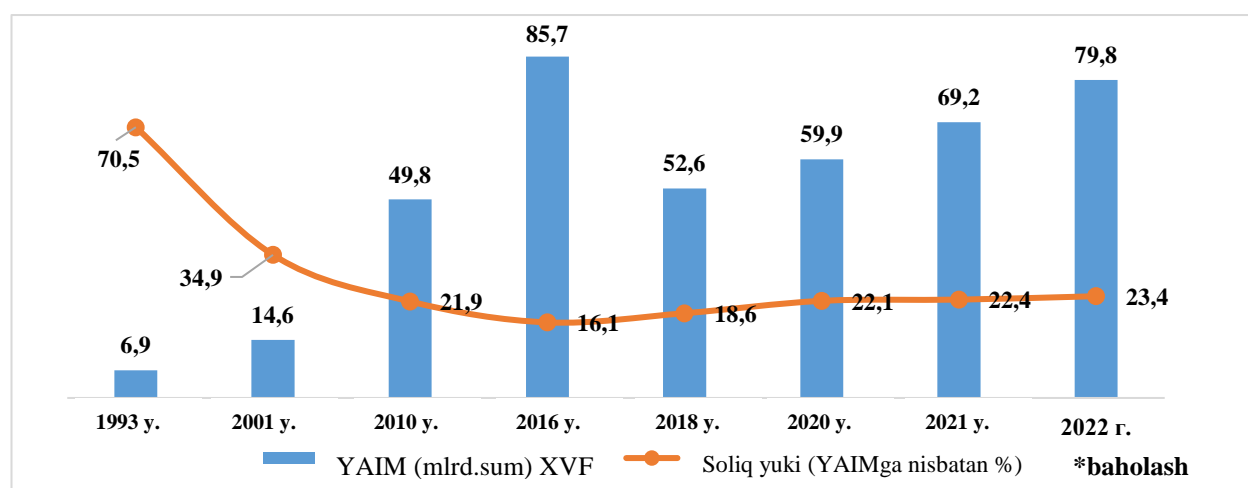
Nomi	Ko'rsatkichning tavsifi
Fiskal tarkibiy qismi	<p>Soliqlarning umumiy miqdorining YAIM (YAHM)dagi ulushi - soliq yuki darajasidir.</p> <p>Soliq tushumlarining o'sishi, bevosita va bilvosita soliqlar nisbati.</p> <p>Soliq yig'ish darajasi.</p> <p>Soliq qarzi.</p> <p>Soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti.</p> <p>Soliqlarni hisoblash va to'lashning qulayligi darajasi (<i>soliq xizmatlari, AKT, biznes jarayonlarini avtomatlashtirish</i>).</p> <p>Majburiyatlarni ixtiyoriy ravishda bajarish (<i>soliq madaniyati</i>) darajasi.</p> <p>Soliq to'lovchilarga davlat subsidiyalarini berish darajasi (imtiyozlar va preferensiyalar).</p> <p>Tadbirkorlik subyektlarining omon qolish darajasi.</p>
Ijtimoiy-iqtisodiy tarkibiy qism	<p>Makroiqtisodiy va ijtimoiy parametrlar dinamikasi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - investitsiyalar va kapital qo'yilmalar hajmi; - YaIMga nisbatan budget taqchilligi darajasi; - inflyatsiya darajasi; - ishsizlik darajasi; - ishbilarmonlik va tadbirkorlik faoliyatini oshirish; - aholi farovonligi va daromadlarining o'sishi (shu jumladan barcha soliqlar to'langanidan keyin) va boshqalar.

⁸⁵ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Bu yerda shuni alohida ta’kidlashimiz lozimki, har qaysi mamlakatning soliq siyosatining samaradorligini baholash, bir tomondan, xalqaro miqyosida tasdiqlangan yoki tavsiya etilgan ko‘rsatkichlar (mezonlar)ga asoslansa, o‘z navbatida milliy iqtisodiyotning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda xususiy ko‘rsatkichlar (mezonlar)ga asoslanib baholanadi. Biz quyida respublikamiz soliq siyosatining strategiyasida belgilab olingan taktik yo‘nalishlar samaradorligini baholash uslubiyoti va unga asoslangan holda baholashni amalga oshiramiz, bunda o‘zimizning ayrim mualliflik uslubiy yondashuvlarimizni ham keltirib o‘tamiz.

Bunday ko‘rsatkichlardan biri bu “Soliqlar umumiy miqdorining YAIM (YAHM)dagi ulushi - soliq yuki darajasi”dir.

Mustaqillikdan beri soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish jarayonida davlat budjetiga to‘lovlarning haqiqiy tushumlari bo‘yicha YAIMga soliq yuki ko‘rsatkichlarining dinamikasi soliq stavkalarini uslubiy pasaytirish, bir qator soliqlarni bekor qilish, imtiyozlarni berish, maxsus soliqni joriy etish va soliq ma‘muriyatining biznes jarayonlarini takomillashtirish hisobiga 3 baravar, ya‘ni 70,5% dan 23,4% gacha kamaydi.

2.20-rasm. 1993-2022-yillarda soliq yukining pasayishi va YAIM o‘sishi dinamikasi⁸⁶

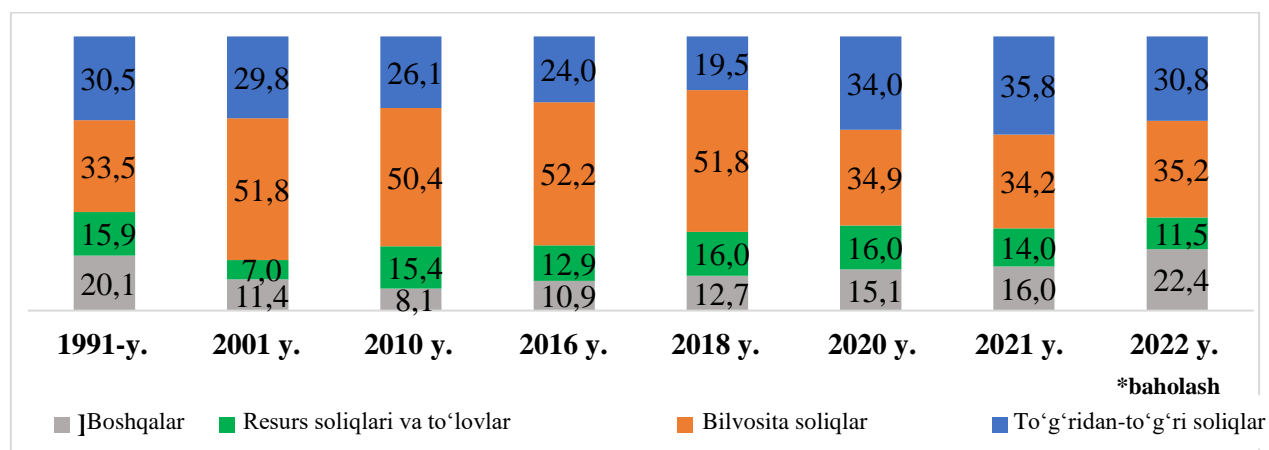
⁸⁶ Moliya vazirligi va Xalqaro valyuta fondi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

Soliq yukini kamaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarning amalga oshirilishi YAIMning 11,6 barobarga 6,9 mlrd.doll.dan 79,8 mlrd.doll.gacha o'sishiga hamda ushbu ko'rsatkichning sifat jihatidan yaxshilanishiga xizmat qildi. XVF ma'lumotlariga ko'ra, 1992-2021-yillarda O'zbekiston nominal YAIM qiymati 4,7 barobar oshgan, bu asosiy 16 ta hamkor davlatning xuddi shu ko'rsatkichiga nisbatan 12-o'ringa to'g'ri keladi. Shunday qilib, ushbu ko'rsatkichning o'sishi bo'yicha Xitoy birinchi o'rinda – 42,3 barobar, Ozarbayjon – 9,9 barobar va Qozog'iston – 8,6 barobar (1-ilovaga qarang).

Shu bilan birga, davlat budjetining soliq tushumlari 1991-yilda 18,2 mlrd.so'mdan 2022-yil oxiriga kelib kutilgan 209 030,1 mlrd.so'mgacha oshdi.

Keyingi muhim ko'rsatkichlardan biri bu – “Soliq tushumlarining o'sishi, to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita soliqlarning nisbati” ko'rsatkichidir.

Soliq siyosatining vositalaridan biri bo'lgan budjetning soliq tushumlari tarkibi ikkilamchi multiplikativ ta'sirlarning namoyon bo'lish lagni hisobga olgan holda makroiqtisodiy talabni tartibga solish uchun o'rnatilgan stabilizatorlardan foydalanishga asoslangan. O'zbekiston budjeti daromadlari tarkibida 2022-yilga kelib to'g'ridan-to'g'ri soliqlarning ulushi qariyb 30,8 foizni, bilvosita soliqlar – 35,2 foizni, resurs soliqlari – 11,5 foizni va boshqa soliqlar –22,4 foizni tashkil etdi.

2.21-rasm. 1993-2022-yillarda soliq daromadlari tarkibi dinamikasi⁸⁷.

Soliqlarning ulushini tuzatish davlatga tovarlar (ishlar, xizmatlar) iste'molchilarining daromadlari yoki xarajatlari o'sishini rag'batlantirish, ya'ni bilvosita soliqlarning hissalarini tufayli makroiqtisodiy talab va inflyatsiya sur'atlarini tartibga solish imkonini beradi. Shunday qilib, ba'zi yillarda, to'g'ridan-to'g'ri soliqlar ulushi 1995-yilda 38,6%dan 2018-yilda 19,5% gacha, bilvosita soliqlar - 1991-yilda 33,5%dan 2003-yilda 57,8%gacha, resurs soliqlari - 1992-yilda 0,6%dan 2006-yilda 17,4 %gacha tebranib turgan.

“Soliqlarni yig‘ish darajasi” ko‘rsatkichi.

Soliq daromadlarini safarbar qilish va soliq ma'muriyatchiligi sifatini oshirish soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, davlat soliq xizmatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Beqarorlik davrida bu masalaning dolzarbligi yanada oshadi. Ilmiy hamjamiyatda umume'tirof etilgan soliq yig'ish darajasini baholashning umumlashtirilgan yondashuvi soliq ma'muriyati samaradorligining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi, chunki u bir xil soliq bazasidan budjetga soliq to'lovlarini olib qo'yishning haqiqiy va potensial darajasi o'rtasidagi farqni ko'rsatadi. Hisobot moliya yili uchun soliq qarzi (kamomadi) o'sishini hisobga olish asosida soliq yig'ish darajasini hisoblash quyidagi metodika bo'yicha amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir:

$U_{sn} = S_{fnp} / (S_{fnp} + P_{n.z.} + P_{pn})$, bu yerda:

S_{fnp} – haqiqiy soliq tushumlari miqdori, mlrd.so'm;

P_{nz} – soliq qarzi (kamomadi) oshishi, mlrd.so'm;

P_{pn} – soliqlarning ortiqcha miqdorining oshishi, mlrd.so'm.

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda soliqlarning yig'ilish darajasi ancha yuqori darajada saqlanib qolmoqda, uning o'rtacha qiymati 2016-

---

⁸⁷ Moliya vazirligi va Xalqaro valyuta fondi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2022-yillarda 99,8% ni tashkil etadi va 2017-yilda minimal qiymat 90,8 %dan 2022 yilda maksimal 101,7% gacha tebranib turgan.

2.6-jadval.
2016-2022-yillarda soliqlarning yig‘ilish darajasining dinamikasi⁸⁸
(mlrd so‘mda)

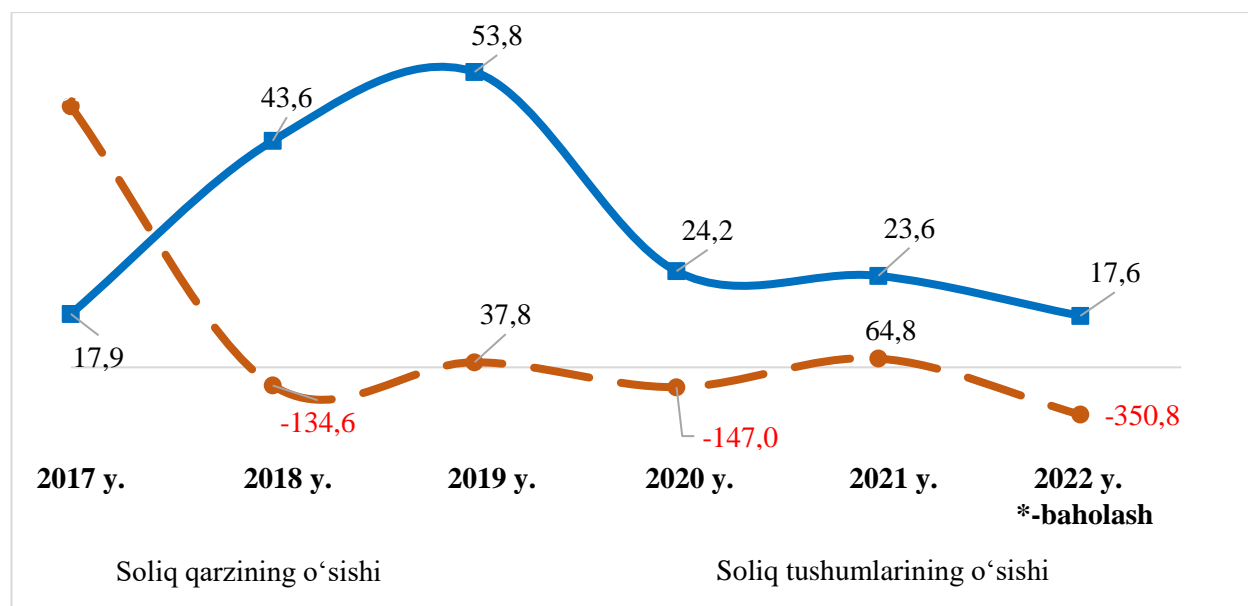
t/r	Ko‘rsatkichlar	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.
1.	Davlat budjetiga haqiqatda tushgan	32 015,5	37 750,9	54 202,8	83 356,3	103 566,4	127970,4
2.	Soliq qarzi oshishi miqdori	162,1	3298,7	-1141,1	-1572,2	739,0	1218,0
3.	Soliqlarning ortiqcha miqdorining oshishi	69,9	527,4	1 030,0	1 337,6	3 308,4	-3 377,8
4.	Soliqlarni yig‘ish darajasi %da	99,3	90,8	100,2	100,3	96,2	101,7

Soliqlarni yig‘ishning yuqori darajasini saqlab qolishning ijobiy tendensiyasi, soliq qarzi darajasini pasaytirishga qaratilgan soliq siyosati, shu jumladan Prezidentning 09.09.2022-yildagi “Ta’sirchan soliq mexanizmini qo‘llash natijasida hosil bo‘lgan soliq qarzini hisobdan chiqarish to‘g‘risida”gi PF-218-sonli Farmoni doirasidagi chora-tadbirlari majmui amalga oshirilganligi, shuningdek soliq sohasini isloh qilish jarayonida biznes uchun qulay shart-sharoitlari yaratilganligi natijasi hisoblanadi.

“Soliq qarzi” ko‘rsatkichi. Davlat budjeti daromad qismining daromadini shakllantirish masalalari eng dolzarb bo‘lib qolmoqda. Budjetni shakllantirishning asosiy manbai soliq tushumlari hisoblanadi. Shu munosabat bilan soliq to‘lovchilarning soliq va yig‘imlarni to‘lash bo‘yicha majburiyatlarini o‘z vaqtida va to‘liq bajarmaganligi ularning soliq qarzi shakllanishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida hisoblab chiqarilgan (hisoblangan) va belgilangan muddatlarda to‘lanmagan soliqlarning, shu jumladan, ular bo‘yicha

⁸⁸ DSQ ma’lumotlari asosida muallifning hisob-kitoblari.

bo‘nak va joriy to‘lovlarning summalari, shuningdek, belgilangan muddatda to‘lanmagan moliyaviy sanksiyalar va penyalar soliq qarzi sifatida e‘tirof etiladi.

2.22-rasm. 2017-2022-yillarda soliq qarzlari va haqiqiy soliq tushumlarining o'sish dinamikasi (o'tgan yilga nisbatan, foizlarda)⁸⁹

2017-2022-yillarda soliq qarzi va haqiqiy soliq tushumlari o'sishining umumiy ko'rsatkichlari dinamikasining qiyosiy tahlili 2016-yilda boshlangan soliq tizimini isloh qilish bo'yicha soliq siyosati choralari amalga oshirishi bilan soliq tushumlari o'sishi ko'rsatkichlarining sezilarli darajada ko'payganligini ko'rsatadi. Umuman olganda, tahlil qilingan davrda soliq qarzlari to'lash bo'yicha soliq siyosati choralari natijalarini qoniqarli deb hisoblash mumkin.

Biroq, yillik ko'rsatkichlarning kuzatilgan yuqori o'zgaruvchanligi tartibga solish va soliq qarzi kamayishi masalalarida tizimli yondashuvlar yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

“Soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti” ko'rsatkichi. Soliq siyosati samaradorligini baholashning muhim tahliliy ko'rsatkichlaridan biri bu "soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti" bo'lib, u iqtisodiy ko'rsatkich (YAIM)ning bir bandga o'zgarganda soliq tushumlari qanday o'zgarganligini ko'rsatadi, bu

⁸⁹ DSQ ma'lumotlari asosida muallifning hisob-kitoblari.

erkli (U – haqiqatda to‘langan soliqlar) va omilli (X – YAIM) qiymatlari oshishi tezligini nisbatini quyidagi formulaga muvofiq aniqlash lozim deb hisoblaymiz:

$$E = ((Y_1 - Y_0) / Y_0) / ((X_1 - X_0) / X_0), \text{ bu yerda}$$

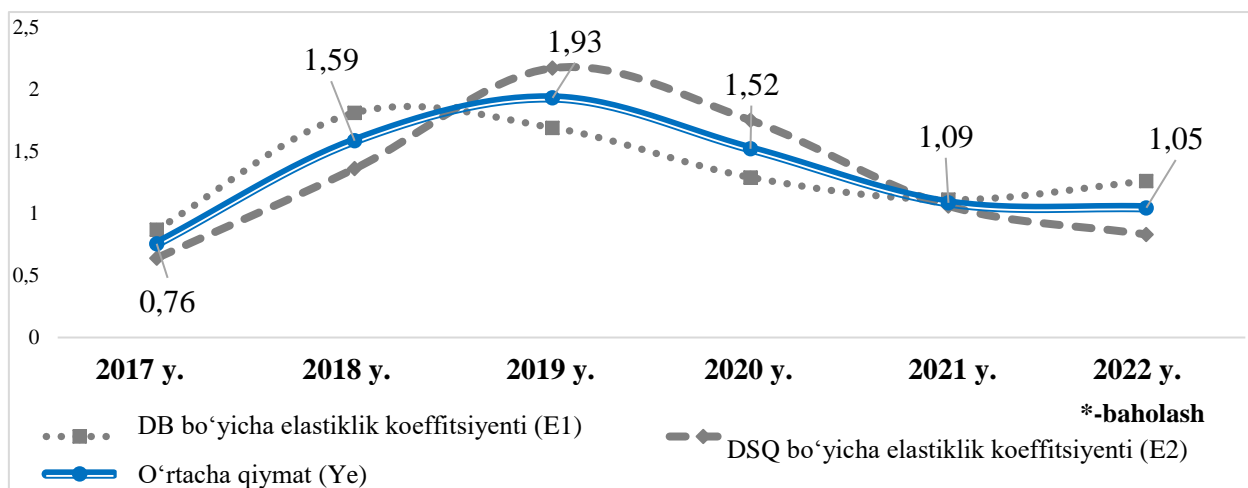
E - elastiklik koeffitsiyenti,

U – haqiqatda to‘langan soliqlar, mlrd.so‘mda,

X – YAIM, mlrd.so‘mda.

Agar olingan elastiklik koeffitsiyentining moduli 1 dan katta bo‘lsa ($Ye > 1$), bu funksiya elastik ekanligini ko‘rsatadi, ya’ni soliq tushumlari YAIM o‘shishiga qaraganda tezroq o‘shib borayotganidan dalolat beradi.

Ta’kidlash joizki, yangi soliq siyosati boshlanishi bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan boshlangan keng ko‘lamli islohotlar doirasida, bu soliq siyosatining sifati va samaradorligini baholash uchun bir qator yangi va ilgari foydalanilmagan vositalarni amaliyotga joriy etish uchun turtki bo‘ldi. Elastiklik koeffitsiyenti dinamikasining retrospektiv tahlili 2016-yilda boshlangan yangi soliq siyosati boshlanishi bilan uning qiymatining sezilarli o‘zgarishini ko‘rsatadi.

2.23-rasm. 2017-2022-yillarda soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti dinamikasi⁹⁰.

Shunday qilib, islohotlarning dastlabki bosqichida elastiklik koeffitsiyentining

⁹⁰ Muallif tomonidan Moliya vazirligi va DSQ ma’lumotlari asosida tuzilgan.

qiymati 1 (0,76) dan kam edi, bu soliq tizimining passiv rolini anglatadi, buning natijasida soliq tushumlari YAIM o'sishidan past sur'atlarda o'sdi. 2018-yildan boshlab koeffitsiyentning o'rtacha qiymati doimiy ravishda 1 dan oshdi, bu soliq siyosatining faol rolini ko'rsatadi, buning natijasida soliq tushumlari YAIM o'sishiga qaraganda yuqori sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, 2022-yil oxiriga ko'ra soliqlarning elastiklik koeffitsiyentining qiymati ham birdan ortiq bo'ladi va 1,05 ni tashkil qiladi.

“Soliq majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarish darajasi(soliq madaniyati darajasi)” ko'rsatkichi. Rivojlanishning hozirgi bosqichida soliq to'lovchilarning xatti-harakatlarida, soliq majburiyatlarini bajarish shaklida biznes javobgarligida ifodalangan davlat, soliq organlari, jamiyatning o'zaro munosabatlarida ijtimoiy javobgarlikning ajralmas qismi bo'lgan soliq madaniyatini oshirish zarurati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy adabiyotlarda umummilliy madaniyatning bir qismi bilan bog'liq bo'lgan "soliq madaniyati" atamasining juda keng talqini mavjud bo'lib, u soliq munosabatlari ishtirokchilarining faoliyati, bilim darajasi va soliq qonunchiligiga vijdonan rioya qilish qobiliyatini nazarda tutadi. Zamonaviy texnologiyalar soliq to'lovchilarga qulay raqamli xizmatlarni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar ochdi, bu soliq munosabatlari ishtirokchilarining o'zaro aloqalarini sezilarli darajada soddalashtirish, xarajatlarni kamaytirish, hisobotdagi xatolarni kamaytirish, shuningdek, soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga soyalardan chiqish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.06.2018 yildagi “Davlat soliq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-3802-son qarori tasdiqlanib, mazkur qaror bilan Davlat soliq xizmati organlarining soliq ma'muriyatchiligi tizimini takomillashtirishning eng muhim yo'nalishlari belgilab olindi:

Soliq to'lovchilarning o'z soliq majburiyatlarini (Ua) ixtiyoriy bajarish

darajasi ko‘rsatkichini baholash uchun muallif quyidagi uslubiy yondashuvni qo‘llashni lozim deb hisoblaydi:

$U_d = 100 - (I_p / S_{fnp} * 100)$, bu yerda:

S_{fnp} – haqiqiy soliq tushumlari, mlrd. so‘mda;

birinchidan, davlat soliq xizmati organlarini soliq to‘lovchilarning biznes-hamkori va maslahatchisi sifatidagi yangi imidjini yaratish orqali xizmat ko‘rsatishga yo‘naltirilgan idoraga aylantirish, har bir xodim tomonidan **“Soliq xizmati — insofli soliq to‘lovchilarning ishonchli hamkori”** degan maqsadli vazifani so‘zsiz bajarish;

ikkinchidan, eksterritoriallik prinsipi asosida soliq to‘lovchilar o‘z soliq majburiyatlarini ixtiyoriy bajarishi, biznesni qonuniy, shaffof va qulay yuritish uchun maqbul shart-sharoitlar yaratish, soliq to‘lovchilarning qoniqish darajasining oshishini ta‘minlash

2.24-rasm. DSXO soliq ma‘muriyatchiligi tizimini takomillashtirishning eng muhim yo‘nalishlari⁹¹

I_{nz} – inkasso topshiriqnomasi bo‘yicha soliq tushumlari, mlrd. so‘mda. (Ko‘rsatkichni hisoblash inkasso topshiriqnomasi yaratilgandan so‘ng taqdim etiladi).

“Soliq to‘lovchilarni davlat tomonidan subsidiyalash darajasi (imtiyozlar va preferensiyalar)” ko‘rsatkichi.

Soliq imtiyozlari soliq siyosatining keng qo‘llaniladigan vositasi bo‘lib, ular iqtisodiyotdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni rag‘batlantirishni tartibga solishga qaratilgan. Soliq imtiyozlari soliq qonunchiligida nazarda tutilgan ayrim toifadagi soliq to‘lovchilarga boshqa soliq to‘lovchilarga nisbatan berilgan imtiyozlar, shu

⁹¹ Muallif tomonidan tuzilgan

jumladan soliq to‘lamaslik yoki ularni kamroq miqdorda to‘lash imkoniyati sifatida tan olinadi.

2.7-jadval

2016-2022-yillarda soliq to‘lovchilarni davlat tomonidan subsidiyalash (imtiyozlar berish) darajasining dinamikasi⁹²

t/r	Ko‘rsatkichlar	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y. *- baholash
1.	Soliq yuki (<i>YaIMga nisbatan % da</i>)	16,1	15,6	18,6	21,2	22,1	22,4	23,4
2.	Soliq to‘lovchilarni davlat tomonidan subsidiyalash darajasi (<i>YaIMga nisbatan % da</i>)	1,8	2,7	3,5	5,1	4,1	4,6	5,7
3.	Davlat budjetiga nisbatan soliq to‘lovchilarni davlat tomonidan subsidiyalash darajasi (<i>Davlat budjetiga nisbatan % da</i>)	11,5	17,1	19,0	23,9	18,4	20,7	24,4
4.	Davlat soliq qo‘mitasi bo‘yicha soliq to‘lovchilarning davlat tomonidan subsidiyalash darajasi (<i>Davlat soliq qo‘mitasi bo‘yicha % da</i>)	14,7	22,6	27,7	32,2	23,7	26,6	33,9

Tahlillar 2016-2022-yillarda taqdim etilgan soliq imtiyozlari va yengilliklari ulushining barqaror ravishda oshib borishi dinamikasini aks ettirmoqda (jumladan, so‘nggi yillarda YAIMga nisbatan imtiyozlar ulushi 3,2 baravarga, davlat budjeti daromadlariga nisbatan 2,1 baravarga, shuningdek, soliq qo‘mitasi tomonidan ma‘muriyatchiligi yuritiladigan tushumlarga nisbati 2,3 baravarga oshgan).

Soliq imtiyozlaridan doimiy ravishda foydalanish, ularni kamaytirishga urinishlarga qaramay, birinchi navbatda, ikkita asosiy omil bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Birinchidan, soliq imtiyozlari milliy iqtisodiyotdagi, ayniqsa, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotgan va o‘sishga mo‘ljallangan tarmoqlardagi iqtisodiy nomutanosiblik oqibatlarini yumshatish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, bu hodisa soliq solinadigan bazani kengaytirish va maqsadli soliq

⁹² Davlat statistika qo‘mitasi, Moliya vazirligi va DSQ ma‘lumotlari asosida muallifning hisob-kitoblari.

stavkalarini joriy etish natijasida kelib chiqadigan soliq tushumlarining sezilarli oʻsishi bilan uzviy bogʻliqdir.

Shu bilan birga, shuni hisobga olish kerakki, soliq imtiyozlari pirovardida iqtisodiy oʻsishga salbiy taʼsir koʻrsatadi, chunki ular ayrim hollarda mohiyatan diskriminatsion xususiyatga ega, raqobat muhitini yomonlashtiradi va ishbilarmonlik muhitida salbiy kayfiyatni keltirib chiqaradi.

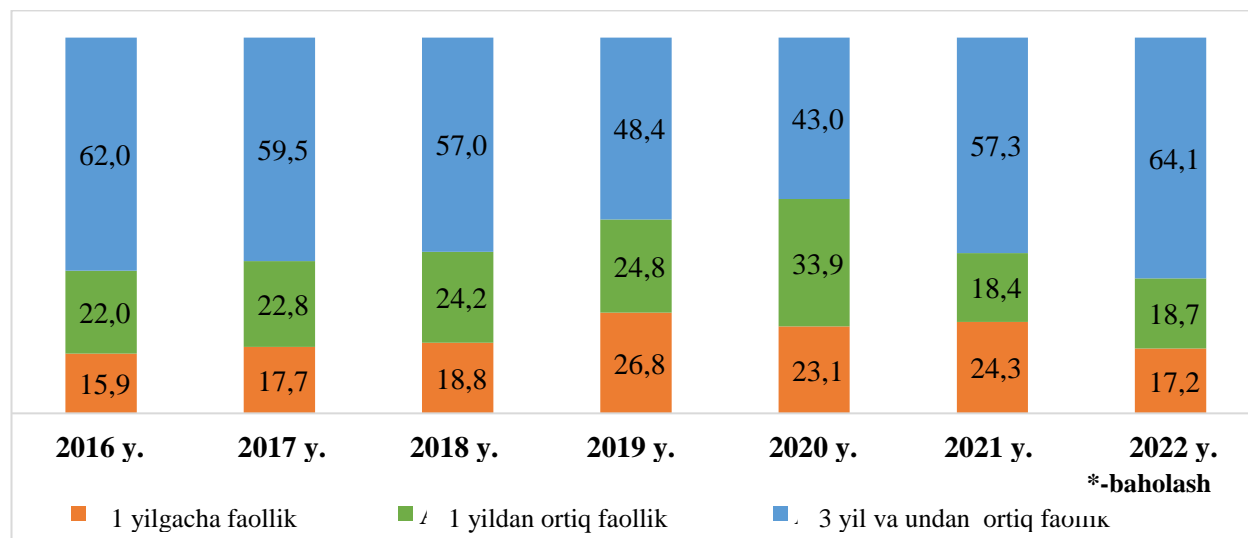
“Tadbirkorlik subyektlarining omon qolish darajasi” koʻrsatkichi.

Maʼlumki, tadbirkorlik bozor iqtisodiyotining eng muhim elementi boʻlib, u koʻplab yangi ish oʻrinlarini yaratadi, ular koʻpincha iqtisodiy oʻsish surʼatlarini, yalpi milliy mahsulotning tarkibi va sifatini belgilaydi. Oʻsish surʼati va biznesning oʻzgaruvchan biznes sharoitlariga moslashish tezligi jamiyatning iqtisodiy salomatligining barometri hisoblanadi. Biroq, ushbu masalaga bagʻishlangan koʻplab tadqiqot adabiyotlari va akademik doiralardagi tortishuvlarga qaramay, koʻplab muammolar hal qilinmagan. Biznesning "omon qolish" darajasini oshirish uchun hayot siklining dastlabki bosqichlarining tahdidlarini bartaraf etish masalalari koʻp jihatdan, shu jumladan davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash choralariga bogʻliq.

Shu munosabat bilan Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar sifatini oʻlchash masalalarining dolzarbligi biznesning "omon qolish" darajasini baholash misolida ortib bormoqda. Taqdim etilgan soliq hisoboti maʼlumotlari statistikasini tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, 2016-2022-yillar davomida faol subyektlarning umumiy soni 2,6 barobar – 156,3 ming birlikdan 402,9 ming birlikka oshgan. Shu bilan birga, faoliyat tashkil etilgan birinchi yilda faoliyat koʻrsatayotgan korxonalar soni 2,8 barobar – 24,9 ming birlikdan 69,4 ming birlikka, bir yildan ortiq muddatga 2,2 barobar – 34,4 ming birlikdan 75,4 ming birlikka, 3 yil va undan ortiq faoliyat koʻrsatayotgan faol korxonalar soni 2,7 barobar – 96,9 ming birlikdan 258,2 ming birlikgacha oshgan.

2016-2022-yillarda faoliyat tashkil etilgan birinchi yildagi korxonalarining oʻrtacha omon qolish darajasi 20,6% ni tashkil qiladi. Shu bilan birga,

taqqoslangan davrda bu ko'rsatkich 1,3 foiz punktga 15,9% dan 17,2% gacha o'sdi va 2019-yilda maksimal qiymati 26,8% ni tashkil etdi (3.5-rasmga qarang.)

2.25-rasm. 2016-2022-yillarda korxonalarining omon qolish darajasi dinamikasi⁹³. (%da)

Faollik muddati 3 yil va undan ortiq bo'lgan korxonalar uchun ko'rsatkichning o'rtacha qiymati 55,9% ni tashkil qiladi, bu 2020-yilda (COVID-19) minimal qiymat – 43 %dan 2022-yilda maksimal qiymat – 64,1 %gacha tebranadi. Mamlakatlar kesimida taqqoslaganda, 2019-yilda bu ko'rsatkich bo'yicha O'zbekiston 30 mamlakatdan 23 o'rinda bo'lib, bu ko'rsatkich bo'yicha Italiya (51,5%) va Ruminiya (51,5%) davlatlardan orqada qolib, Estoniya (48%) va Germaniya (47,1%) davlatlarni ilgarilab ketgan (2-ilovaga qarang).

Umumiy xulosa qilib aytganda har qanday soliq siyosatining qo'llanilishi va uning natijalariga qarab uning samaradorligini izohlovchi ko'rsatkichlar orqali tahlil qilish soliq siyosatining strategiyasi, konsepsiya va taktikalarining qanchalik puxta ishlanganligi va uning amalga oshirilganligini bildiradi. Soliq siyosatining samaradorligini tavsiflovchi yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlarni, o'z navbatida, ikki guruhga bo'lish mumkin. Birinchi guruhga soliq yukining pasaytirilishiga muvofiq budjet daromadlarining ko'payishi (yoki kamayishi), ishlab chiqarish hajmlarining oshishi (yoki kamayishi), investitsiyalarning samarasi, aholining real

⁹³ Muallif tomonidan DSQ ma'lumotlari asosida tuzilgan.

pul daromadlarining oshishi (kamayishi), iste'molning ortishi (qisqarishi), narxlar darajasi va shu kabi ko'rsatkichlar kirib, bu kabi ko'rsatkichlar amalga oshirilgan (oshirilayotgan) soliq siyosatining samaradorligini tavsiflovchi umumiy xulosalarni beradi. Ikkinchi guruhga kiruvchi ko'rsatkichlar esa bevosita soliq siyosatining ichki mexanizmlarining samaradorligini tavsiflaydigan ko'rsatkichlar sifatida baholash mumkin.

Bizning fikrimizcha, davlatning, shu jumladan, bizning respublikamizning soliq siyosatini shakllantirish va baholash ikki tomonlama maqsadga xizmat qiladi. U nafaqat keyingi bosqichlarni aniq belgilashga yordam beradi, balki milliy darajadagi iqtisodiy siyosatning samaradorligini baholash uchun mezon vazifasini ham bajaradi. Binobarin, davlat soliq siyosati o'zining strategik maqsadlarini qay darajada samarali amalga oshirayotganini aniqlash uchun vaqti-vaqti bilan ilmiy tahlillar olib borish zarur. Shu nuqtayi nazardan, biz taklif qilayotgan ko'rsatkichlar va mezonlarni qo'llashni o'z ichiga olgan metodologiyadan foydalanish katta ilmiy ahamiyatga ega.

2-bob bo'yicha xulosa

O'zbekiston soliq tizimida soliq siyosatining evolyutsiyasi, uni amalga oshirish bosqichlari, strategik maqsadlarini o'rganish, joriy holati va samaradorligini baholash bo'yicha olib borilgan ilmiy tahlillar asosida quyidagi ilmiy xulosalarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Har qanday iqtisodiy tizimda davlatning strategik vazifalari soliq siyosati doirasida uning fiskal maqsadlariga mos ravishda ishlab chiqiladi. Ushbu strategik maqsadlar qisqa, o'rta va uzoq muddatli muddatlarga mo'ljallangan aniq maqsadlarni o'z ichiga oladi. Albatta, Sobiq ittifoqdagi soliq siyosatining strategik maqsadlari mustaqillikka erishgan O'zbekiston soliq tizimida ma'lum bir qismlari saqlanib qolingan bo'lsada, O'zbekistonning o'zining milliy soliq siyosati strategik maqsadlari belgilab olindi va u ma'lum bir ilmiy-amaliy va uslubiy jihatdan evolyutsion rivojlanish yo'lini bosib o'tmoqda.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan soliq islohotining eng muhim natijasi iqtisodiyotga soliq yukining sezilarli darajada pasayishi bo'ldi, bu biznes va investitsiya faoliyatini faollashtirish va shu bilan barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omillaridan biri bo'ldi. Iqtisodiy islohotlarning izchil amalga oshirilishi O'zbekistonga birinchi bosqichda MDHning boshqa mamlakatlariga nisbatan iqtisodiy sharoitlarning yomonlashishiga yo'l qo'ymaslik imkonini berdi. Soliq siyosatining birinchi strategik bosqichning dolzarb muammolarini muvaffaqiyatli bajarish, ishlab chiqarishni barqarorlashtirish hamda o'sishini ta'minlash, inflyatsiya darajasini jilovlash 90-yillarning ikkinchi yarmida soliq siyosatining quyidagi tegishli bozor tamoyillariga o'tishga imkon berdi:

- imtiyozlar berish va stavkalarni pasaytirish orqali soliq yukini kamaytirish uchun asos yaratish;

- bozor iqtisodiyoti tamoyillariga javob bermaydigan soliqlarni bekor qilish;

- soliq munosabatlarini tartibga solish, soliq huquqbuzarliklarini aniqlash, bartaraf etish va oldini olish va sh.k. Soliq yukining pasayishi to'g'ridan-to'g'ri kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlariga ta'sir ko'rsatdi.

Umuman olganda, 2010-2017-yillardagi soliq islohotining eng muhim natijasi iqtisodiyotga soliq yukining pasayishi va soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarning aloqasiz shakllarining rivojlanishi bo'lib, bu iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini saqlab qolish va tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'ldi.

2016-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida iqtisodiy o'sishning yangi omillarini faollashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarga asoslandi. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi doirasida soliq yukini kamaytirish va soliq solish tizimini soddalashtirish, soliq ma'murchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantirish choralari kengaytirish kursi nazarda tutildi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasida tizimli muammolarni samarali hal etish maqsadida soliq sohasida jiddiy islohotlar amalga oshirildi. Ushbu

islohotlar soliq yukini kamaytirish, soliq tizimini soddalashtirish va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish kabi aniq maqsadlarga erishish uchun puxta ishlab chiqilgan. Bu vazifalar 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi bilan hamohang bo'lib, keng jamoatchilik bilan maslahatlashish va tavsiyalarni o'z ichiga olgan keng qamrovli jarayonni ta'kidadi. Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki kabi nufuzli xalqaro tashkilotlarning fikrlari hamda global ekspertlarning fikrlari atroflicha ko'rib chiqildi.

Ushbu islohot kun tartibida O'zbekiston soliq tizimining asosi bo'lgan Soliq kodeksini qayta ko'rib chiqish muhim o'rin tutadi. Strategik yo'naltirilgan yangilangan Soliq kodeksi makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, davlat budjetini mustahkamlash, soliq qonunchiligini tartibga solish, soliqqa oid masalalarni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy baza doirasidagi nomuvofiqliklarni bartaraf etish, mehnatsevar soliq to'lovchilarning huquq va qonuniy manfaatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu qonunchilikni qayta ko'rib chiqish soliqlar majmuasini birlashtirish va uyg'unlashtirish, soliq hisobotlarini taqdim etish tartib-qoidalarini soddalashtirish va soliq qonunchiligiga rioya qilish bilan bog'liq operatsion xarajatlarni minimallashtirishga qaratilgan hamkorlikdagi sa'y-harakatlar orqali optimallashtirishni nazarda tutadi. Soliq islohotlari doirasida soliq me'yorlarining huquqiy asosini yaratish, tadbirkorlik subyektlarini yanada qo'llab-quvvatlash, yashirin iqtisodiyotni jilovlash orqali ularga teng raqobat sharoitini yaratish, investitsiya jozibadorligini oshirish va soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatishni yangi bosqichga chiqarishga qaratilgan soliqqa oid temalar bog'liq 2017-2022-yilning 1-dekabr holatiga 121 ta Qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 240 ta Farmon va 519 ta qarorlari va Vazirlar Mahkamasining 845 ta qarorlar qabul qilindi.

Fikrimizcha, soliq tizimini soddalashtirishni jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlash ko'pincha bunday qadamning oqibatlarini bilmaslikka asoslanadi va soliq to'lovchilar o'rtasida ma'lumotlarning yetishmasligi hukumatni populistik va samarasiz soliq islohotlarini amalga oshirishga undashi mumkin. Shu munosabat

bilan ushbu masalalarni batafsil muhokama qilishga harakat qilish, shuningdek, soliq qonunchiligi sohasida yuzaga keladigan muammolar darajasini kamaytirishga yordam beradigan siyosiy, ijtimoiy, akademik munozaralarda soliq savodxonligini oshirish zarur.

O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati strategiyasi bir qancha e'tiborga molik yutuqlarga erishdi. Ushbu strategiya doirasida amalga oshirilgan islohotlar mamlakatda adolatli, shaffof, barqaror va xalqaro talablarga javob beradigan soliq tizimini yaratishga qaratilgan. Bu islohotlar soliq to'lovchilar uchun qulaylik va afzalliklarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan mustahkam iqtisodiy va huquqiy asoslarga asoslanadi.

O'zbekistonda soliq strategiyasi va taktikalarini ishlab chiqish hamda mexanizmlarining tahlili bo'yicha amalga oshirgan ilmiy-nazariy hamda amaliy-tahlillarga asoslanib shunday xulosa qilish mumkinki, respublikamizda bu boradagi oxirgi besh yilda belgilab olingan strategik maqsadlar ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqqan hamda xorijiy ekspertlarning ijobiy xulosalarini tanqidiy ko'rib chiqqan holda amalga oshirilmoqdaki, bu o'z navbatida soliq ma'murchiligi nuqtayi nazaridan ham davlat budjetining fiskal maqsadlari nuqtayi nazaridan ham ijobiy natijalarga erishishga imkon bermoqda. Har qaysi mamlakatning soliq siyosatining samaradorligini baholash, bir tomondan, xalqaro miqyosida tasdiqlangan yoki tavsiya etilgan ko'rsatkichlar (mezonlar)ga asoslansa, o'z navbatida milliy iqtisodiyotning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda xususiy ko'rsatkichlar (mezonlar)ga asoslanib baholanadi.

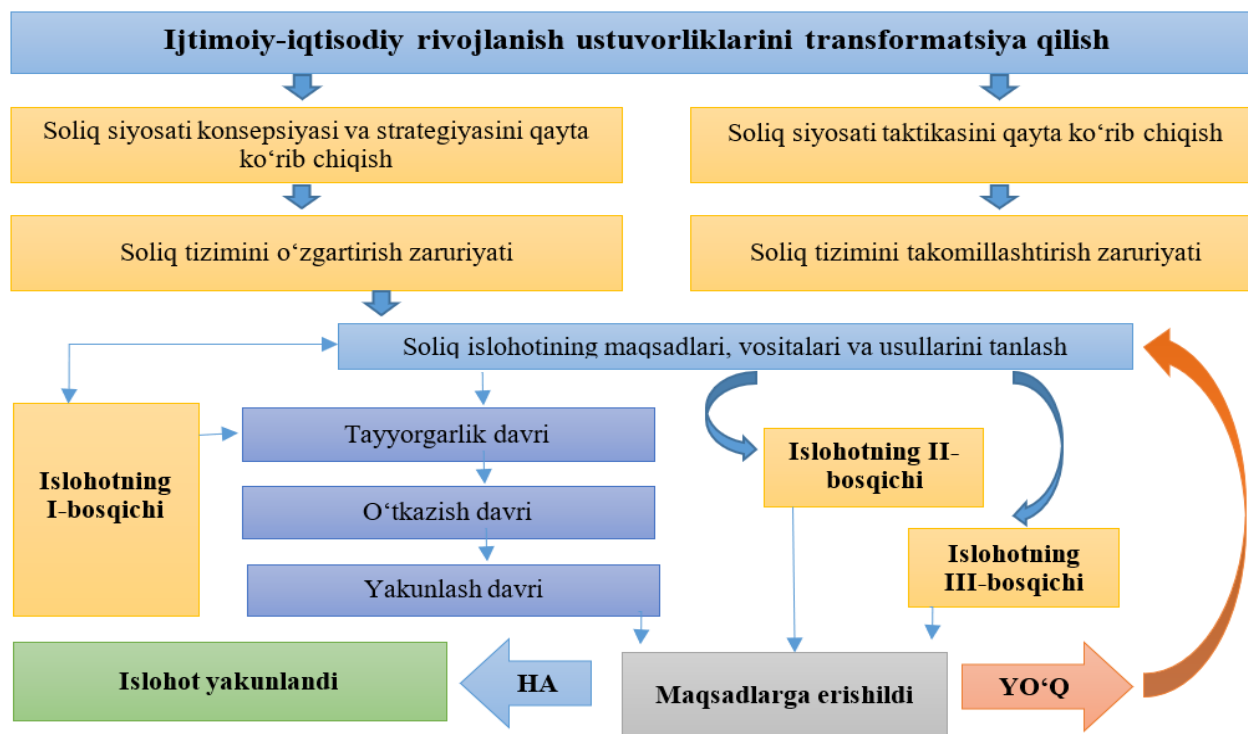
Soliq siyosati strategiyasi, konsepsiyasi, taktikasini puxta ishlab chiqish va ularni keyinchalik amalga oshirish soliq siyosatini amalga oshirish va uning samaradorligini aniq belgilangan ko'rsatkichlar orqali baholashga bog'liqdir. Soliq siyosati sohasidagi ushbu samaradorlik ko'rsatkichlarini ikki xil guruhga bo'lish mumkin. Birinchi guruhga soliq yukining pasaytirilishiga muvofiq budjet daromadlarining ko'payishi (yoki kamayishi), ishlab chiqarish hajmlarining oshishi (yoki kamayishi), investitsiyalarning samarasi, aholining real pul daromadlarining oshishi (kamayishi), iste'molning ortishi (qisqarishi), narxlar darajasi va shu kabi

ko'rsatkichlar kirib, bu kabi ko'rsatkichlar amalga oshirilgan (oshirilayotgan) soliq siyosatining samaradorligini tavsiflovchi umumiy xulosalarni beradi. Ikkinchi guruhga kiruvchi ko'rsatkichlar esa bevosita soliq siyosatining ichki mexanizmlarining samaradorligini tavsiflaydigan ko'rsatkichlar sifatida baholash mumkin. Bizning fikrimizcha, nafaqat barcha mamlakatlarda, jumladan, respublikamiz soliq tizimida davlatning soliq siyosatining ishlab chiqilishi va uni amalga oshirish jarayonlarini baholash uning keyingi bosqichlarini to'g'ri belgilab olishga imkon berish bilan birgalikda, umumiy tarzda milliy iqtisodiyot darajasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning samarasini baholashga ham xizmat qiladi. Bu esa davlatning soliq siyosatining strategik maqsadlarga erishayotganligi yoki erishmayotganligi baholashni muntazam ravishda ilmiy jihatdan tahlil etgan holda baholab borishni taqozo etadi

III-BOB. SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISH VA AMALGA OSHIRISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH

3.1. Soliq siyosatini takomillashtirishning asosiy muammolari va nomutanosibliklari

Soliq tizimini zamonaviy baholashda ikkita asosiy va umumiy tamoyillar birinchi o‘ringa chiqadi: iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat. Bu tamoyillar zamonaviy soliq siyosatining asosi bo‘lib xizmat qiladi. J.Stiglis tomonidan ta’kidlanganidek, “bu muammoning savollari ko‘p hollarda yetarlicha o‘ziga xos va tushunish uchun qiyin hisoblanadi”⁹⁴. Ushbu jihat soliq siyosatini tushunish uchun asos ekanligini hisobga olsak, muhim amaliy qiziqish chuqur ilmiy o‘rganishni talab qiladi. Islohotlarni amalga oshirish ma’lum vaqtni talab qilishini hisobga olib, vaqt o‘tishi bilan davomiyligi va cho‘zilishiga qarab, qisqa, o‘rta va uzoq muddatli soliq islohotlariga ajratiladi, ularning barchasi ularni amalga oshirish algoritmi bilan birlashtirilgan (3.1-rasmga qarang).

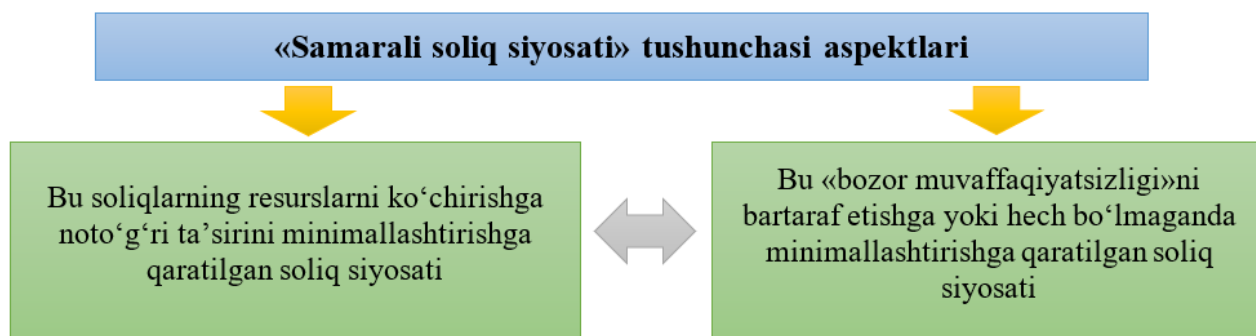

3.1-rasm. Soliq islohotini o‘tkazishning shartli algoritmi.⁹⁵

⁹⁴ Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. М.: МГУ, ИНФРА-М, 1997. С. 471.

⁹⁵ Muallif tomonidan muallif tomonidan xorijiy tajribani o‘rganish asosida tuzilgan

Tushunchalar apparatini shakllantirish mantig‘iga asoslanib, “samarali soliq siyosati” atamasi bir-birini uyg‘un ravishda to‘ldiradigan ikkita jihatni o‘z ichiga oladi. (3.2-rasmga qarang.)

3.2-rasm. Samarali soliq siyosatini tushunish.⁹⁶

Ortiqcha soliq yukini baholash asosida iste‘molchi to‘lashga tayyor bo‘lgan narx va haqiqiy narx o‘rtasidagi farq tufayli iste‘molchi tomonidan olingan iqtisodiy faoliyat ishtirokchisining sof farovonligining ko‘rsatkichi sifatida berilgan iste‘mol foydasi (rentasi) konsepsiyasi nazariyasi yotadi. Soliq to‘lovchilar uchun yo‘qotish bo‘lib, bu iste‘molchining shaxsiy daromadining pasayishiga ta‘sir qiladigan ortiqcha soliq yuki o‘lchanadigan, “Marshall uchburchagi deb ataladigan shtrixlangan AVS uchburchagi maydoniga teng rentaning bir qismi hisoblanadi”⁹⁷.

Iste‘molchining ortiqcha soliq yukini baholash uchun A. Xarberger tomonidan taklif qilingan hisoblash formulasidan foydalanish tavsiya etiladi:

“ $U = . Ye * t^2 * P_1 \cdot Q_1$ .., bunda:”⁹⁸

U - ortiqcha soliq yuki;

Ye – narxi bo‘yicha talabning egiluvchanligi;

t^2 - soliq stavkasining kvadrati;

P_1 - tovarlar (xizmatlar)ning dastlabki narxi;

Q_1 - tovarlarga (xizmatlarga) bo‘lgan talab.

⁹⁶ Muallif tomonidan muallif tomonidan xorijiy tajribani o‘rganish asosida tuzilgan

⁹⁷ Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе М.: Дело Лтд, 1996. - 687 с.

⁹⁸ Harberger A. Taxation, Resource Allocation and Welfare. In: The Role of Direct and Indirect Taxes in the Federal Reserve System. Princeton Univ. Press for NBER at Brookings Inst., 1964.

Oxirgi formula juda muhimdir, chunki bu ortiqcha soliq yuki darajasiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga imkon beradi. Bularga quyidagilar kiradi: narxi bo'yicha talabning egiluvchanligi (Ye), shuningdek oshishi bilan ortiqcha soliq yuki tobora ortib boradigan soliq stavkasining kvadrati (t^2).

Samarali soliq siyosatini olib borishning asosiy maqsadi "bozor nosozliklarini" yumshatish maqsadida davlat va xususiy tovarlarni ishlab chiqarish o'rtasida resurslarni optimal taqsimlashdan iboratdir. Soliq siyosatida samaradorlik va adolat o'rtasida murosaga erishish doirasida u yoki bu soliq siyosatining yuqoridagi talablarga muvofiqligi darajasini baholashning dolzarbligi oshadi.

Umume'tirof etilgan samaradorlik mezoni – "jamiyat farovonligi maksimal darajaga yetadigan iqtisodiy resurslar hamda ishlab chiqarilgan tovarlarni maqbul taqsimlash mezoni - bu Pareto maqbulligi mezoni bo'lib, u resurslarni (tovarlarni) har qanday qayta taqsimlash bir subyektning holatini yaxshilay olmaydigan, shu bilan boshqasining holatini yomonlashtirmaydigan muvozanat holatining maqbul darajasini aniqlashga imkon beradi"⁹⁹ Biroq, aslida hech bo'lmaganda bitta odamning farovonligining yomonlashishiga olib kelmaydigan har qanday ijtimoiy ahamiyatga ega o'zgarishlarni amalga oshirish deyarli mumkin emas. Shu munosabat bilan, "Kaldor–Xiksning"¹⁰⁰ samaradorlik mezoni eng maqbul ko'rinadi, unga ko'ra haqiqiy "Pareto maqbulligi"ga erishish shart emas, agar u potensial bo'lsa, yetarli, ya'ni bir shaxslarning foydalari, asosan, boshqalarning yo'qotishlarini qoplashi va ijtimoiy farovonlikni oshirishi mumkin.

Shuningdek, "adolatli soliq siyosatining eng sodda va ishonchli mezoni daromad va boylikni taqsimlashdagi tengsizlik darajasining pasayishi bo'lib, uni baholash uchun detsil koeffitsiyenti va "Jinni koeffitsiyenti qo'llaniladi, soliqdan oldingi va keyingi daromadlar koeffitsiyentlarining umumiy qiymatlarini

---

⁹⁹ Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 714 с

¹⁰⁰ Смоляр М.Я. Совершенствование оценки эффективности и результативности при планировании программных расходов бюджета. Ж. Наука о человеке: гуманитарные исследования Россия, г. Омск, стр. 87-93.

taqqoslash soliq siyosatining adolat tamoyiliga rioya qilish tengsizligini kamaytirishga ta'sirini baholashga imkon beradi"¹⁰¹.

Bunda, detsil koeffitsiyenti eng boy odamlarning 10% va eng kambag'al shaxslarning 10% daromadlarining nisbati sifatida hisoblanadi. Jinni koeffitsiyentini hisoblash uchun jami soliq to'lovchilarni daromadlari teng ravishda o'sib boradigan o'nta teng guruhga bo'lish va soliq to'lovchilarning i-guruhi daromadlarining umumiy daromaddagi d_i ulushini aniqlashi kerak.

Daromad va boylik taqsimotining tengsizligi sababli soliq siyosatining adolatliligini amaliy baholashning obyektiv qiynchiliklariga qaramay, detsil koeffitsiyentini hisoblash asosida (10% boy va 10% kambag'allar daromadlarining nisbati), Jinni koeffitsiyentini (jami soliq to'lovchilarni daromadlarning o'sishi bo'yicha 10 ta teng guruhlarga bo'linishini hisobga olgan holda) quyidagi formula bo'yicha hisoblash imkoniyati mavjud:

$$K_g = 110 - 0.2 \sum_{i=1}^{10} d_i, \text{ bunda:}$$

K_g - Jinni koeffitsiyenti;

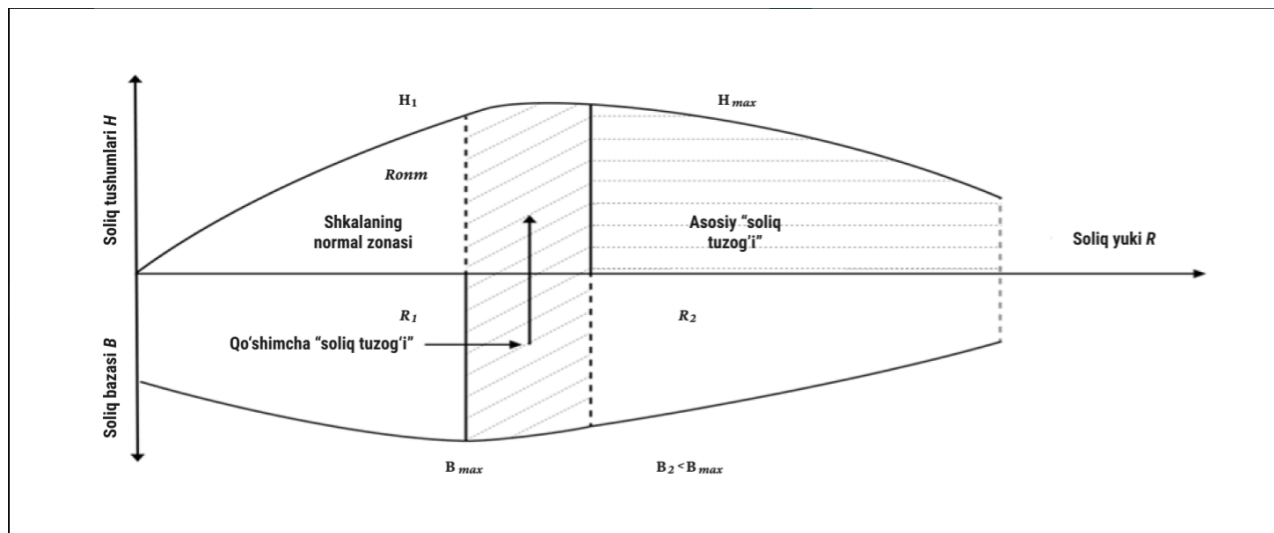
d_i - i-guruh daromadlarining umumiy daromaddagi ulushi.

Neoklassitsizmning (takliflar iqtisodiyoti nazariyasi) kuchli ta'siri ostida shakllangan soliq chegarasi nazariyasi doirasida deyarli barcha zamonaviy postulatlar olingan, Ye. V. Balaskiy soliq bazasining o'zgarishini ko'rsatadigan egri chiziq ham o'zining fiskal maksimaliga ega ekanligini asosladi¹⁰². U bu egri chiziqni Laffer egri chizig'iga qo'ydi. Yaxshi idrok etish uchun biz ushbu egri chiziqlarni koordinata panjarasining turli choraklariga joylashtirdik (3.3-rasmga qarang).

---

¹⁰¹ Гончарова Т. М. Высшая математика. Приложения определенного интеграла: учебно- методическое пособие для студентов экономических специальностей. МГУП. 2010. – 32 с

¹⁰² Балацкий Е.В. См. следующие его работы: Оценка влияния налоговых инструментов на экономический рост // Проблемы прогнозирования. 2004. № 4; О природе несостоятельности российской фискальной системы // Общество и экономика. 2004. №11—12; Инвариантность фискальных точек Лаффера // МЭ и МО. 2003. № 6; Анализ влияния налоговой нагрузки на экономический рост с помощью производственно-институциональных функций // Проблемы прогнозирования. 2003. № 2.

3.3-rasm. “Fiskal qarama-qarshiliklar zonasi”ning shakllanishi. ¹⁰³

3.3-rasmdan ko‘rinib turibdiki, fiskal optimal deb nomlangan R_1 va R_2 nuqtalari (1 va 2-turdagi Laffer nuqtalari) bir-biriga to‘g‘ri kelmaydi, bu fiskal qarama-qarshiliklarning shartli zonasi mavjudligini ko‘rsatadi, bu yerda o‘rganilayotgan soliq siyosati doirasida soliqlarning rag‘batlantiruvchi va fiskal funksiyalari o‘rtasidagi ziddiyat aks etadi. Birinchisi ishlab chiqaruvchini qo‘llab – quvvatlash va rag‘batlantirishga, ikkinchisi esa budjetni ta‘minlashga qaratilgan. Shunga ko‘ra, soliq yukining haqiqiy qiymatini “fiskal qarama-qarshiliklar zonasiga” kirishi shuni ko‘rsatadiki, mavjud bosim tufayli biznes ishlab chiqarishdagi turg‘unlik rejimiga o‘tadi, shu vaqtning o‘zida budjet esa to‘lishda davom etadi.

Muammo shundaki, bu zona Lafferning taqiqlangan zonasiga to‘g‘ri kelmaydi, u uning chap tomonida joylashgan bo‘lib, Lafferning so‘zlariga ko‘ra normal zonaga to‘g‘ri keladi: R_1 dan R_2 gacha. Shunday qilib, qo‘shimcha “soliq tuzog‘i” paydo bo‘ladi, bu soliq yukini uning yuqori chegaralaridan ancha pastroqqa o‘rnatishni talab qiladi. Ko‘rib turganimizdek, “fiskal qarama-qarshiliklar zonasi”ning mavjudligi oddiy masshtab zonasining sezilarli darajada torayishiga olib keladi. Soliq siyosati soliq yukini uning yuqori chegarasidan ancha past darajada – “fiskal qarama-qarshiliklar zonasi” ning chap chegarasida, ya’ni 1-turdagi Laffer nuqtasiga iloji boricha yaqinroq o‘rnatishga qaratilishi kerak.

¹⁰³ Muallif tomonidan nazariy yondashuvlarni o‘rganish asosida tuzilgan.

Optimal soliq yuki - bu soliqlarning fiskal va tartibga solish funksiyalarining muvozanatli kombinatsiyasini ta'minlashga, davlat va soliq to'lovchilar manfaatlarining murosaga kelishiga imkon beradigan soliq undiruvlari darajasidir. Optimal soliq yukining (R_{opt}) hajmi 2.6-rasmdagi fiskal qarama-qarshiliklar zonalarining chap tomonida bo'lishi kerak, ya'ni $R_{opt} \leq R_1$ yukiga mos kelishi kerak, chunki R_1 nuqtasining o'ng tomonida qo'shimcha soliq tuzog'ining ta'siri paydo bo'ladi. Ushbu maqbul shart davlat soliq siyosatining asosi bo'lishi kerak. Yukni sezilarli darajada kamaytirish R_1 budjet uchun xavf tug'diradi, chunki egri chiziqdan pastga siljish budjet tushumining yanada pasayishini ta'minlaydi va yuqoriga siljish maqbul emas, chunki bu iqtisodiyot uchun qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Optimal soliq yukini aniqlash muammosi Laffer nazariyasida o'z aksini topmasada, garchi 1 va 2-turdagi Laffer nuqtalarini yetarli miqdorda aniqlash muammosi hali ham dolzarb bo'lib qolsada, zamonaviy yondashuvlar ma'lum darajada bo'shliqni to'ldirishga imkon beradi. Natijada, soliq tizimining isloh qilinishi zarurligi to'g'risida signal bo'lishi kerak bo'lgan soliq yukining maksimal chegarasiga erishish belgilarini o'z vaqtida aniqlash zaruriyati yuzaga keladi.

Zamonaviy "ilmiy xulosalar soliq yukining yuqori chegara darajasiga yaqinlashishning quyidagi belgilarini aniqlaydi:

- soliq stavkalarining o'sishi davlat budjetiga soliq tushumlarining kamayishiga olib keladi;
- investitsiyalar, ish o'rinlari soni qisqaradi va umuman mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'ati pasayadi;
- soliq to'lashdan bo'yin tovlash darajasi oshadi.

Iqtisodiy nazariya postulatiga ko'ra, shaxsning soliq yukini baholashda soliq to'lovlari miqdorini, shuningdek, deklaratsiyalar va hisob-kitoblarni topshirish, soliqlarni undirish, shuningdek boshqa bir qator belgilangan qoidalarni ta'minlash uchun institutsional xarajatlarni hisobga olish kerak"¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Меркулова Т.В. Институт налога. Харьков, 2006. С. 56.

R. Krilavning soʻzlariga koʻra, “soliq yuki uning shaxslarning (yuridik shaxslar emas) farovonligiga taʼsiri bilan tavsiflanadi, chunki soliqlarni oʻtkazish taʼsiri tufayli yuridik shaxsning xarajatlari oxir-oqibat tovarlar va xizmatlar xaridorlariga oʻtkaziladi”¹⁰⁵.

Shuning uchun jismoniy shaxslarga soliq yukini hisoblash formulasi quyidagicha boʻladi:

$$\mathbf{NB}_{absol.} = \mathbf{N} + \mathbf{I}_T ;$$

$$\mathbf{NB}_{otnos.} = \frac{\mathbf{N} + \mathbf{I}_T}{\mathbf{D}}, \text{ bu yerda,}$$

$\mathbf{NB}_{absol}$ – soliq yukining mutlaq koʻrsatkichi;

$\mathbf{NB}_{otnos.}$ – soliq yukining nisbiy koʻrsatkichi;

$\mathbf{N}$ - soliq toʻlovlari miqdori;

$\mathbf{I}_T$ - tranzaksion soliq xarajatlari;

$\mathbf{D}$ - daromad.

Oʻzbekiston iqtisodiyotini erkinlashtirish va ochiqligi boʻyicha keng koʻlamli islohotlar boshlanishi bilan biznes geografiyasi va iqtisodiy hamkorlik yoʻnalishlari sezilarli darajada kengayishiga olib keldi.

“Zamonaviy rivojlanish sharoitida koʻplab mamlakatlar soliq iqlimining oʻziga xos afzalliklari va davlatning biznes va tadbirkorlik faoliyatiga sodiqligini koʻrsatadigan ijobiy soliq imidjini shakllantirishga harakat qilmoqdalar”¹⁰⁶. “Oʻzbekiston rahbariyati tomonidan ham davlat soliq xizmati organlarining ijobiy imidji va yagona uslubini yaratish asoslari yoʻlga qoʻyildi”¹⁰⁷.

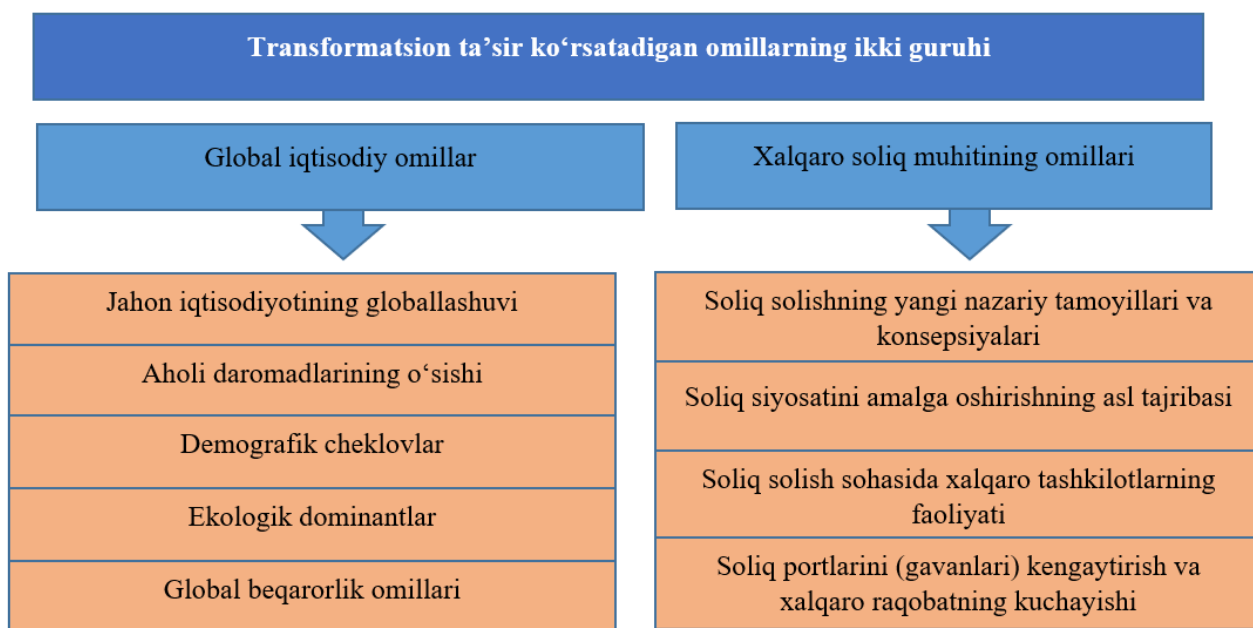
Globalashuv sharoitida milliy soliq tizimlari transformatsiyasi tashqi omillarning ikki guruhi taʼsiri ostida sodir boʻladi: global iqtisodiy omillar va xalqaro soliq muhiti omillari (3.4-rasmga qarang).

---

¹⁰⁵ Крилав Р. Концепции распределения налогового бремени // Пособие по налоговой политике. Вашингтон: МВФ, 1995. С. 43.

¹⁰⁶ Чугунова А. А. Повышение имиджа и престижа работы в налоговых органах как важный элемент сильной системы налогообложения. Ж. Молодой ученый. 2019. - № 42 (280). – С. 136-138. электронный ресурс – URL: <https://moluch.ru/archive/280/63108/> (дата обращения: 11.01.2023).

¹⁰⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 июндаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сон қарори.

3.4-rasm. Milliy soliq tizimlariga tashqi omillar ta'siri. ¹⁰⁸

Tashqi ta'sirlarga javob beradigan soliq jarayonlaridagi global tendensiyalar milliy soliq suverenitetidan tubdan uzoqlashishni keltirib chiqardi. Bu o'zgarish butun dunyo bo'ylab rivojlanayotgan mamlakatlar soliq tizimida yaqqol ko'zga tashlanadi. Ushbu o'zgarishlarga duch kelgan davlatlar soliq siyosatini qayta ko'rib chiqishga, ularni dolzarb ehtiyojlar va doimiy rivojlanayotgan raqamli landshaftga moslashtirishga chaqiriladi. Ushbu qayta baholash bir nechta muhim jihatlarni o'z ichiga oladi:

- hamkor davlatlar soliq organlari o'rtasida muvofiqlashtirish va hamkorlikni mustahkamlash;

- soliq turlarini, stavkalarini, soliq solish bazalarini va ular bilan bog'liq elementlarni tartibga solishni o'z ichiga olgan milliy soliq tizimlarini bosqichma-bosqich moslashtirish va soliqqa tortish tamoyillarini uyg'unlashtirish;

- soliq to'lovchilar o'rtasida moliyaviy va soliq hisobotlariga standartlashtirilgan yondashuvlarni takomillashtirish;

- o'zaro bog'liq bo'lgan global muhitimizning nozik tomonlari bilan kurashish uchun soliq masalalarida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

¹⁰⁸ Muallif tomonidan xorijiy tajribani o'rganish asosida tuzilgan.

Jahon iqtisodiy tizimidagi globallashuv jarayoni xalqaro soliq raqobati deb nomlanuvchi raqobatning alohida shaklini keltirib chiqardi. Ushbu raqobat, birinchi navbatda, qulay soliq stavkalari va soliq tizimini taklif qilish orqali xorijiy kapital, texnologik nou-xau va tajribani jalb qilishga qaratilgan. Yakuniy maqsad soliq tushumlarini oshirish, ish o‘rinlari yaratishni rag‘batlantirish, mehnat unumdorligini oshirish, ish haqini oshirish, bozor infratuzilmasini mustahkamlash va pirovardida butun aholi farovonligini oshirishdan iborat.

Mohiyatan, soliq siyosati milliy daromadning o‘sishini rag‘batlantirishga, soliq tushumlarini davlat foydasiga ko‘paytirishga va rivojlanishni rag‘batlantirish uchun soliq tizimining multiplikativ ta‘siridan foydalanishga qaratilgan. Bundan tashqari, illyustratsiyaga ko‘ra, egri soliq nazariyasida A. Laffer “past soliqlar soliq bazasining doimiy o‘sishi hisobiga tushumlarning ko‘payishiga yordam beradigan masshtabli samarani namoyon bo‘lishini kutish mumkin.

Xalqaro soliq raqobati shakllari orasida quyidagilarni ajratish mumkin:

- soliq siyosatining to‘plangan o‘z tajribasiga, shuningdek, xorijiy mamlakatlarning ilg‘or yutuqlariga yo‘naltirilishiga asoslangan adolatli soliq raqobati (fair tax competition);”¹⁰⁹

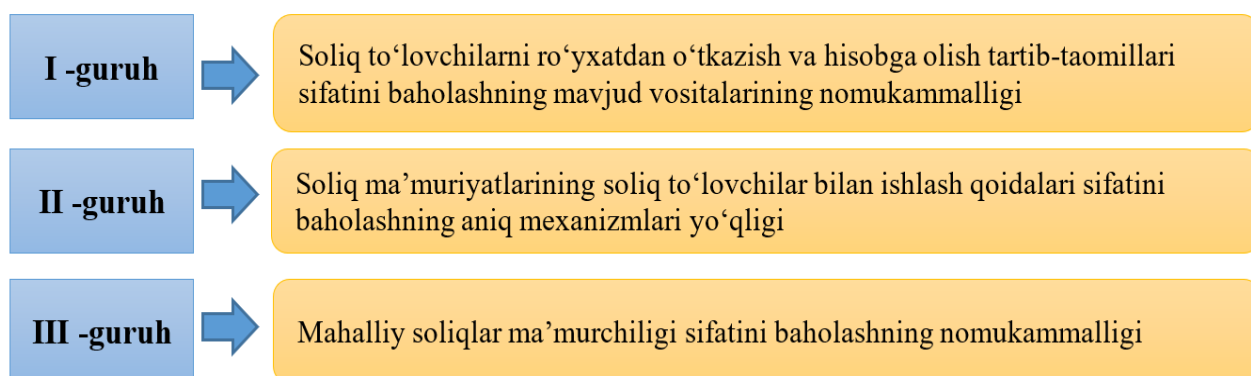
- “milliy soliq idoralarining tarixiy shakllangan madaniy an‘analarini e‘tiborsiz qoldirish, soliq solishning umume‘tirof etilgan tamoyillari va normalarini, shuningdek soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash maqsadida daromadlarni yashirishga qaratilgan harakatlarni e‘tiborsiz qoldirish natijasida yuzaga kelgan adolatsiz soliq raqobati (harmful tax competition)”¹¹⁰. Soliqlarning ikki tomonlama tabiati tufayli soliq siyosati choralarining samaradorligini baholash muammolari davlat va soliq to‘lovchilar nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqilishi kerak, chunki ular obyektiv ravishda har xil tabiatga ega va ba‘zan ularni hal qilishning tubdan farq qiladigan usullariga ega. “Bir qator tadqiqotlar natijalarini o‘rganish ushbu sohada

---

¹⁰⁹ Gromov V. V. Nalogovaya konkurensiya v Rossii na raznykh etapax razvitiya nalogovoy sistemy // Finansovyy jurnal. 2020. T. 12. № 1. S. 41–57.

¹¹⁰ Sbornik statey IX Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii molodykh nalogovedov. Aktualnye problemy nalogovoy politiki: (Minsk – Moskva – Yekaterinburg – Irkutsk – Vladivostok, aprel 2017 g.). / Shkola ekonomiki i menedjmenta. Vladivostok: 2017. – 359 s.

baholashga to‘sqinlik qiladigan muammolar guruhlarining uchta asosiy guruhini ajratishga imkon beradi”¹¹¹:

3.5-rasm. Soliq siyosati choralari samaradorligini baholashning asosiy muammolari¹¹²

Muammolarning birinchi guruhi deyarli barcha mamlakatlarga xos bo‘lib, o‘tish davri iqtisodiyoti uchun alohida ahamiyatga ega. Soliq to‘lovchilarni ro‘yxatdan o‘tkazish va hisobga olishning nomukammalligi bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun soliq nazorati jarayonida quyidagi bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etiladi (3.6-rasmga qarang).

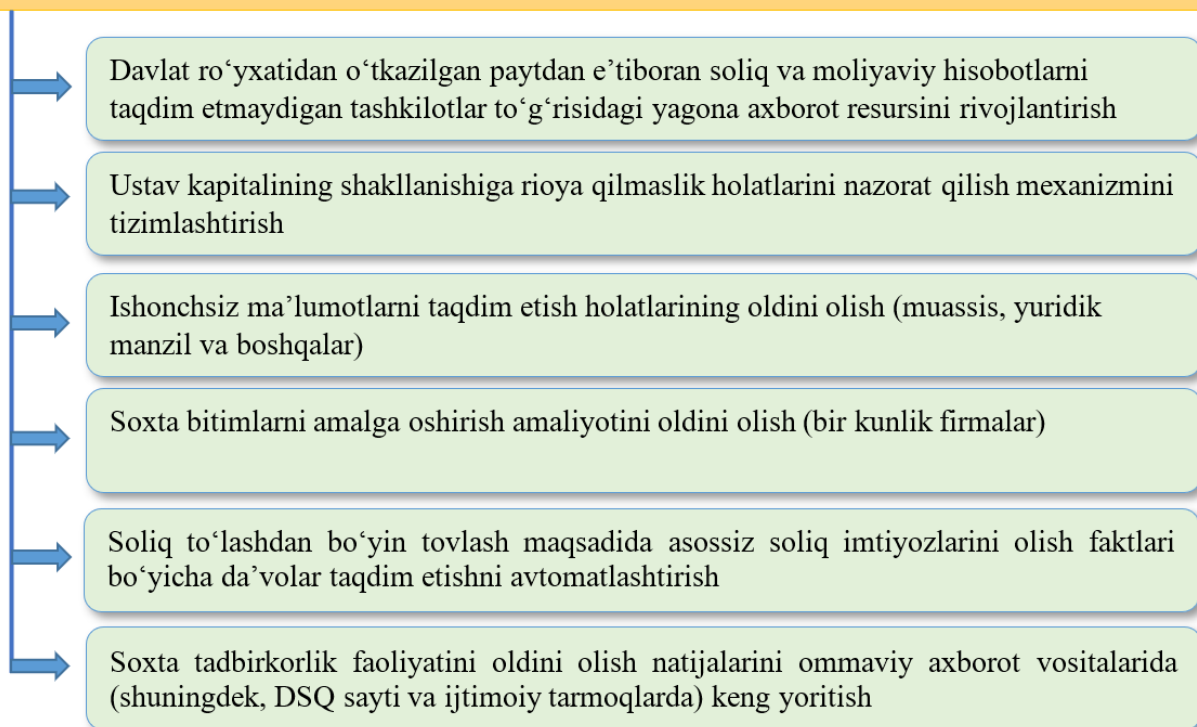
Shu bilan birga, shuni ta’kidlash kerakki, davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibini kuchaytirish foydasiga balansning o‘zgarishi qonuniy biznes uchun soya komponenti foydasiga sharoitlarning yomonlashishiga olib kelishi mumkin. Binobarin, ushbu jarayon tadbirkorlik subyektlarini davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibiga, shuningdek ma‘muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi Kodeksga bir qator muvozanatli o‘zgartirishlar kiritilishi bilan amalga oshirilishi kerak:

- davlat ro‘yxatidan o‘tkazishni rad etish uchun aniq va oshkora mezonlarni belgilash (yuridik shaxsni tashkil etish tartibi buzilganligi munosabati bilan, diskvalifikatsiya qilish to‘g‘risidagi qabul qilingan qaror va yuridik shaxsni ta’sis etish huquqidan mahrum qilish munosabati bilan hujjatlarning amaldagi Qonunchilik talablariga mos kelmasligi);

¹¹¹ Майбуров И.А. Налоговая политика теория и практика М.: Юнити-Дана, С. 63.

¹¹² Muallif tomonidan tuzilgan.

I - guruh - Soliq to'lovchilarni ro'yxatdan o'tkazish va hisobga olish tartib-taomillari sifatini baholashning mavjud vositalarining nomukammalligi

3.6-rasm. Soliq to'lovchilarni ro'yxatga olish muammolari va ularni hal qilish yo'llari¹¹³

- davlat ro'yxatidan o'tkazish muddatlariga rioya etilishi ustidan nazoratni kuchaytirish;
- tadbirkorlik sub'yektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazishning yagona reyestriga o'z vaqtida o'zgartirishlar kiritilishini (manzil, muassislar va boshqalarni o'zgartirish) lozim darajada nazorat qilishni ta'minlash;
- yagona standartlarga asoslangan tadbirkorlik subyektlarining idoralararo axborot bazasini onlayn tarzda yaratish;
- ustav kapitali miqdorining sof aktivlar summasi (hisobot davri) tengligi prinsipi asosida faqat pul ekvivalentida davlat ro'yxatidan o'tkazilganda ustav kapitalini shakllantirish imkoniyatini belgilash;
- hujjatlarda yuridik shaxs ma'lumotlari (manzili, kontaktlari va boshqalar) tafovuti aniqlangan taqdirda tadbirkorlik sub'yekti faoliyatini vaqtincha to'xtatib turish.

¹¹³ Muallif tomonidan tuzilgan.

- ma'muriy tartibda tugatilgan yuridik shaxslarning sobiq muassislariga yangi tashkilotlar tashkil etishda 3 yilgacha ta'sischi sifatida qatnashish huquqidan mahrum etish imkoniyatini nazarda tutish.

Muammolarning ikkinchi guruhi soliq to'lovchilarga quyidagi yo'nalishlarda soliq xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha soliq organlarining ish qoidalarini takomillashtirish zarurati bilan bog'liq:

- soliq majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarish uchun soliq to'lovchilar uchun qulay sharoitlarni takomillashtirish;

- soliq xizmatining ijobiy obro'sini yaratish;

- soliq madaniyatini shakllantirish.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun juda ko'p ishlar qilingan, soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarning joriy etilayotgan kontaktsiz shakllari keng qo'llanilmoqda ("hozirgi kunda O'zbekistonda 50 turdagi interaktiv xizmatlar joriy etilgan, 41 turdagi avtomatlashtirilgan axborot tizimlari ishga tushirilgan, 100% soliq hisobotlari elektron shaklda taqdim etilmoqda va hokazo), buning natijasida elektron soliq xizmatlari bilan qamrab olish darajasi 95% gacha yetkazilgan"¹¹⁴. Shunday qilib, soliq hisobotini telekommunikatsiya kanallari orqali taqdim etish tartibini takomillashtirish "soliq to'lovchilar bilan ishlashning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu hisobotlarni ixtiyoriy ravishda topshirish (99,1%) va soliqlarni ixtiyoriy to'lash (95,8%) yuqori darajasini qo'llab-quvvatlaydi"¹¹⁵.

Soliq organlari bilan ishlashning eng qiyin jihatlaridan biri - bu soliq to'lovchilarning murojaatlari bilan tizimli ishlarni tashkil etishdir, bunda asosiy muammo tushayotgan so'rovlarning noto'g'ri shakllanishidir. Shu munosabat bilan soliq organlari tomonidan o'quv va konsalting audio va video materiallarini muntazam ravishda tarqatish, tematik davra suhbatlari, seminarlar, treninglarda faol ishtirok etish va ommaviy axborot vositalarida maqolalarning muntazam nashr

---

¹¹⁴ Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ қўмитаси раиси Ш.Д. Кудбиевнинг МДХ мамлакатлари солиқ хизматлари раҳбарларининг Мувофиқлаштирувчи кенгаши доирасидаги нутқи материалларидан. Минск шаҳри. 2022 йил 5-6 ноябрь

¹¹⁵ Shu joyga qarang.

etilishini ta'minlash zarur. Hozirgi vaqtda soliq organlari soliq to'lovchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish doirasida faoliyat turiga qarab soliq rejimini tanlash imkoniyatini beruvchi "Soliqchi-ko'makchi" (soliq to'lovchining yordamchisi) tamoyili asosida tizimli ish olib bormoqda. Soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali eksterritoriallik tamoyillariga asoslangan manzilli ishlar yo'lga qo'yildi.

Inspeksiya xodimlarining ijobiy psixologik kayfiyatini va soliq xizmatlarini ko'rsatishga tayyorligini oshirish maqsadida xodimlarni soliq to'lovchilar bilan ishlashning psixologik ko'nikmalariga o'rgatish tadbirlarini tashkil etish roli ortib bormoqda.

Xodimlarning stressga chidamliligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarda ziddiyat darajasini sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi. Shunday qilib, soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga qaratilgan soliq organlari ishining quyidagi asosiy tadbirlari amalga oshirildi:

- soliq organlarining moddiy-texnika bazasini takomillashtirish;
- kadrlar salohiyatini rivojlantirish (kadrlar malakasini oshirish va oshirish, shuningdek xodimlarni moddiy rag'batlantirish choralari);
- soliq to'lovchilar uchun soliqlarni avtomatlashtirilgan hisob-kitobga bosqichma-bosqich o'tkazish orqali soliq xizmatlari ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish. Masalan, 2022 yilda tajriba doirasida Xorazm viloyatida¹¹⁶ pilot loyihani amalga oshirish yakunlari bo'yicha soliq organlari soliq hisobotini bepul hisoblab, shakllantiradigan tartib o'rnatildi:

– mol-mulk solig'i bo'yicha - Kadastr agentligi organlarining ma'lumotlari asosida;

– qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i va aylanmadan olinadigan soliq bo'yicha elektron hisobvara-fakturalar va onlayn nazorat-kassa mashinalari ma'lumotlari, shuningdek soliq organlarida mavjud bo'lgan boshqa ma'lumotlar asosida.

---

¹¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 7 сентябрдаги “Солиқ мажбуриятларини бажаришда тадбиркорлик субъектларига янада қулай шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6307-сон Фармони.

2023-yil 1-yanvar holatiga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va hisob-kitoblarni shakllantirishni avtomatlashtirish darajasi 86% darajasida ta'minlandi. Kelgusida davlat soliq xizmati organlari ushbu yangilikni qolgan soliqlar bo'yicha bosqichma-bosqich tarqatishni nazarda tutadi.

- tushuntirish ishlarini olib borish va soliq to'lovchilarning soliq madaniyatini oshirish masalalari bo'yicha jamoatchilik vakillari va professional jamoalar (SSP, auditorlik va buxgalteriya uyushmalari va boshqalar) bilan faol hamkorlik qilish;

- soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va soliq to'lovchilar soliq organlari faoliyatining boshqa jihatlari bo'yicha fikr-mulohaza tizimini (shu jumladan so'rovnomani) rivojlantirish.

Uchinchi toifadagi masalalar mahalliy soliqlarni boshqarishga taalluqlidir, chunki ularning miqdori iqtisodiy sharoitlar yoki soliq to'lovchilar faoliyatining xarakteriga ta'sir qilmaydi. Shu munosabat bilan hududiy va mahalliy soliqlarni soliq ma'muriyatchiligining quyidagi dolzarb muammolarini hal qilishni ta'minlash maqsadga muvofiqdir:

- ro'yxatga olish organlari bilan axborot aloqalarining yetarli darajada emasligi;

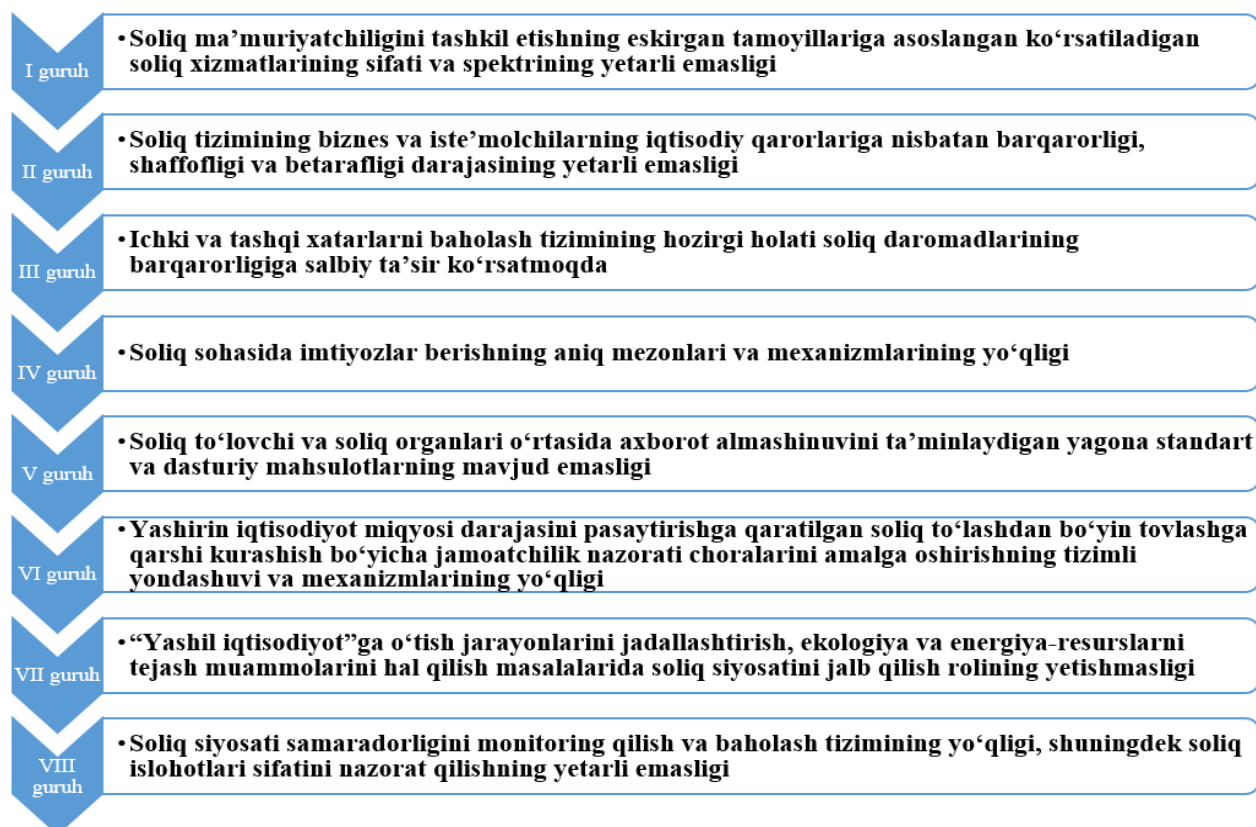
- uy-joy sektorini qurish uchun ko'p sonli hududlarni noqonuniy egallab olish, shuningdek, davlat ro'yxatidan o'tkazish bilan bog'liq bir qator muammolar tufayli mulkdorlar to'g'risida rasmiy ma'lumotlarning yo'qligi sababli yerlarni soliqqa tortishning to'liq qamrovi qiyinligi;

- ko'chmas mulk obyektlarini ro'yxatdan o'tkazishga majburlash mexanizmlarining nomukammalligi tufayli ham ijro etuvchi hokimiyat organlari, ham aholining motivatsiyasi pastligi;

- soliq to'lovchilarga manzillarini o'zgartirganda (yashash joyi va biznes joyi) xabarnomalarni yetkazishdagi uzilishlar.

Belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda soliq organlari tuzilmasini takomillashtirish muammoli hududlarda sa'y-harakatlarni jamlash, vertikal va gorizontal boshqaruv tizimini yaratish, Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha

hududlararo davlat soliq inspeksiyasini tashkil etish¹¹⁷, qo‘shilgan qiymat solig‘i ma‘muriyatchiligini bevosita hududiy boshqarmalarda markazlashtirish¹¹⁸, eksterritoriallik tamoyillari asosida soliq xizmatlarini ko‘rsatish, shuningdek, soliq organlari xodimlarining mehnatini oqilona tashkil etish va kasbiy vakolatlarini oshirish uchun muhim shartdir.

3.7-rasm. O‘zbekiston soliq siyosatining asosiy muammolarini guruhlash.¹¹⁹

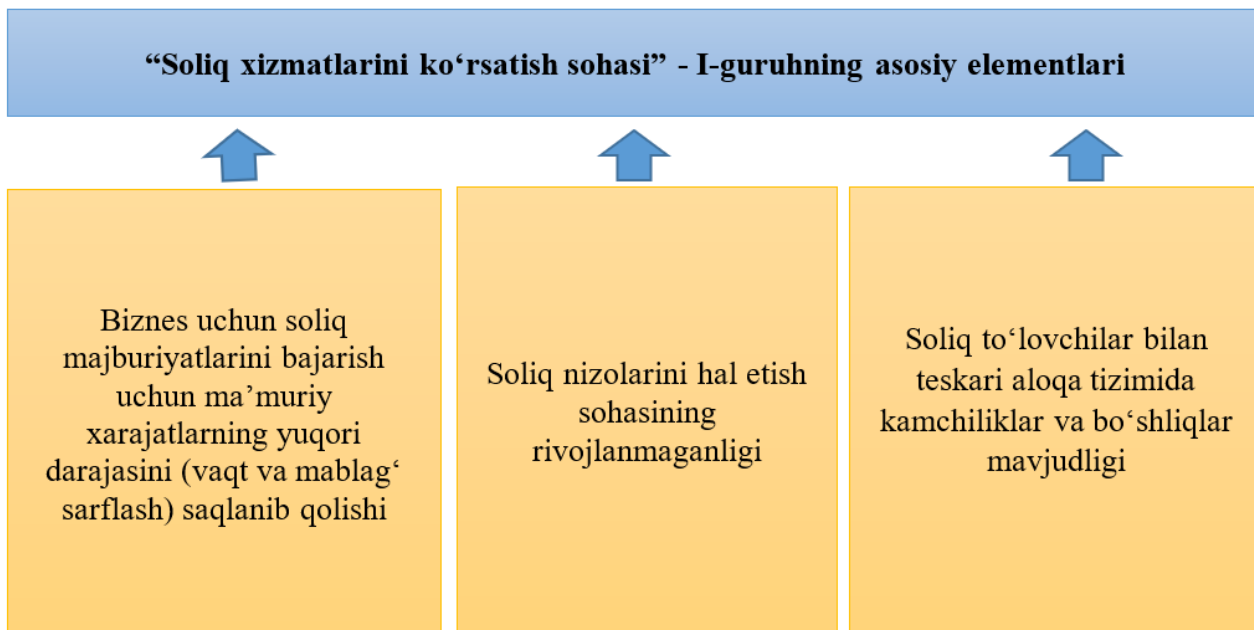
Xorijiy amaliyot natijalarini tahlil qilish asosida hozirgi rivojlanish bosqichidagi soliq siyosati pozitsiyasining sakkizta muammoli yo‘nalishini o‘z ichiga olgan, O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan soliq siyosati muammolari va nomutanosibliklarini baholash bo‘yicha muallifning yondashuvi ishlab chiqildi (3.7.-rasmga qarang). I-guruh elementlari tarkibida soliq ma‘muriyatchiligini tashkil etishning eskirgan tamoyillariga asoslangan joriy sifat darajasi va taqdim

¹¹⁷ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 17.04.2019 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 320-сон қарори.

¹¹⁸ Давлат солиқ қўмитаси Раисининг 19.06.2020 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари тузилмасига ўзгартишларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 151-сон буйруғи.

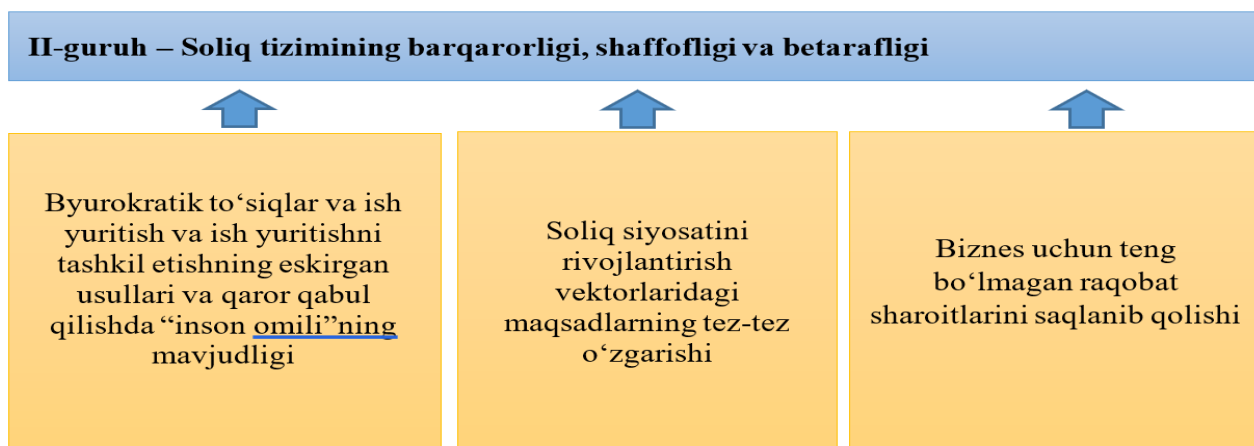
¹¹⁹ Muallif tomonidan tuzilgan.

etilayotgan soliq xizmatlari doirasidagi kamchiliklar, soliq to‘lovchilarga soliq majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarish uchun kompleks xizmatlar ko‘rsatilishini ta‘minlashga to‘sqinlik qiluvchi bir qator omillar aniqlandi.

3.8-rasm. Soliq xizmatlarini ko‘rsatish sohasidagi asosiy nomutanosibliklar. ¹²⁰

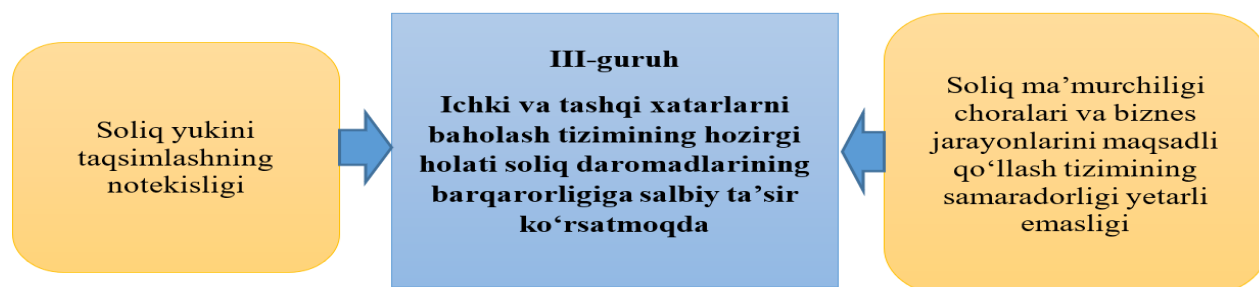
Soliq tizimining biznes va iste‘molchilarning iqtisodiy yechimlariga nisbatan barqarorligi, shaffofligi va betarafligining yetarli bo‘lmagan darajasini o‘z ichiga olgan soliq siyosatining kamchiliklarining ikkinchi guruhi uchta asosiy muammoning mavjudligi bilan tavsiflanadi (3.15-rasmga qarang).

3.9-rasm. II-guruh kamchiliklarining tuzilmasi. ¹²¹

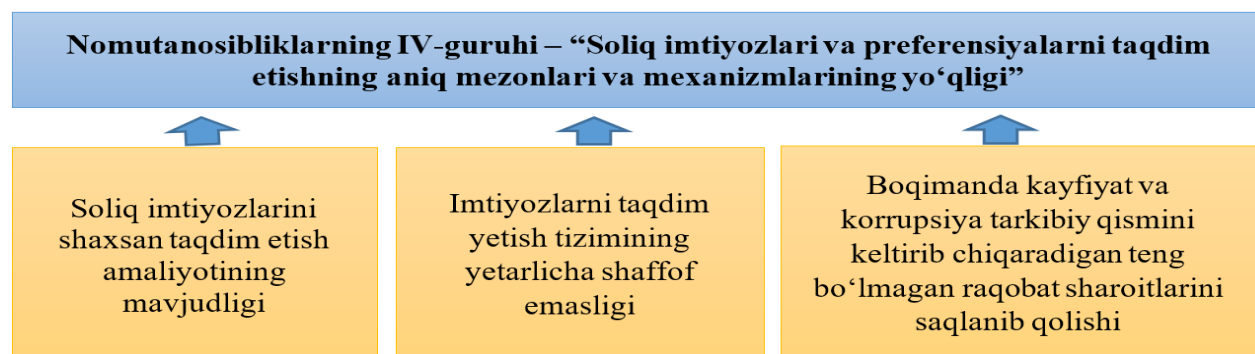
¹²⁰ Muallif tomonidan tuzilgan.

Ichki va tashqi xatarlarni baholash tizimining hozirgi holati ikkita muhim kamchilikning ta'siri tufayli soliq daromadlarining barqarorligiga salbiy ta'sir qiladi (3.10.-rasmga qarang).

3.10-rasm. III-guruh kamchiliklarining shakllantiradigan elementlar. ¹²²

Soliq imtiyozlari va preferensiyalarni taqdim etish amaliyoti bo'yicha aniq mezon yoki mexanizmlarning yo'qligi soliq siyosatining kamchiliklarining IV-guruhini tashkil etadi (3.11-rasmga qarang).

3.11-rasm. IV-guruh kamchiliklarining shakllantiradigan elementlar. ¹²³

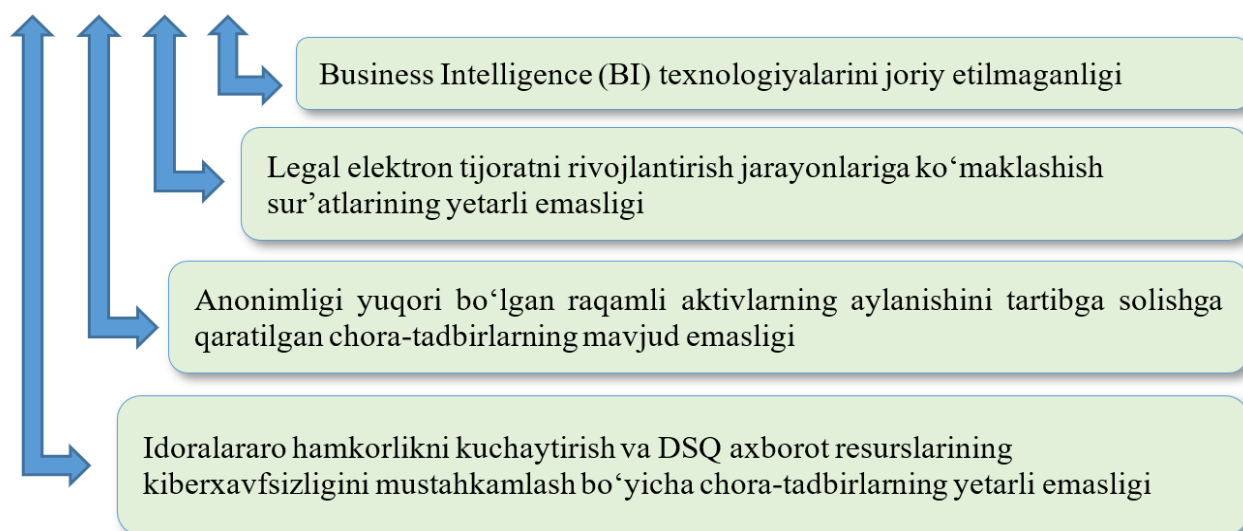
Soliq ma'murchiligi vositasi sifatida yaratilgan yangi dasturiy mahsulotlarning murakkabligi, biznesni yangi sharoitlarga moslashtirish uchun ular bilan soliq to'lovchilar tomonidan batafsilroq o'rganish va o'rganish uchun yetarli vaqt yo'qligi soliq sohasini raqamli transformatsiya jarayonlariga to'sqinlik qiluvchi va oqibatda rivojlangan mamlakatlarning jahon tendensiyalaridan orqada qolishida asosiy omil hisoblanadi (3.12-rasmga qarang).

¹²¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

¹²² Muallif tomonidan tuzilgan.

¹²³ Muallif tomonidan tuzilgan.

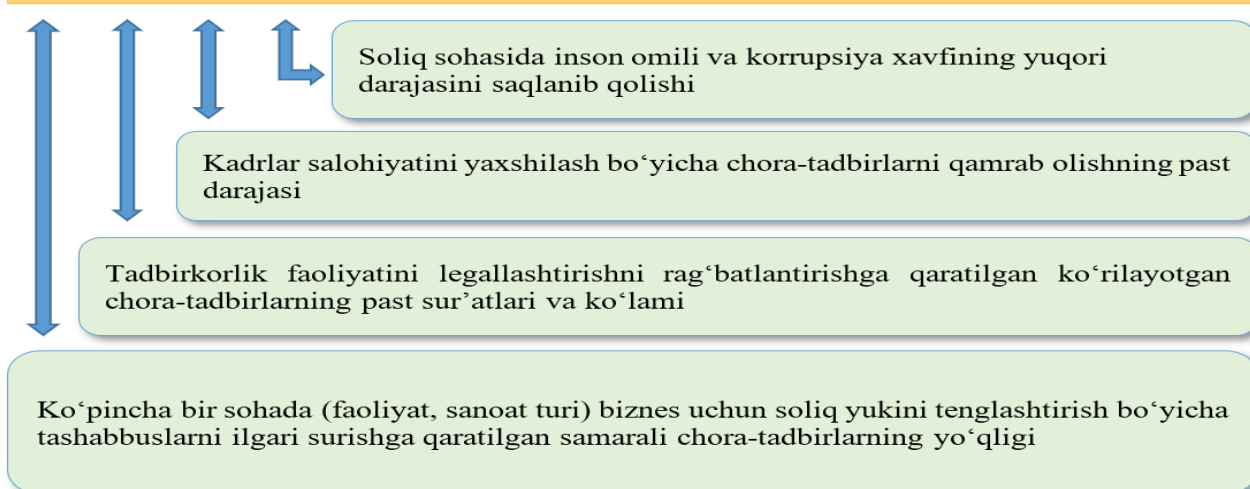
V guruh – Yangidan yaratilayotgan dasturiy mahsulotlarning murakkabligi va soliq to'lovchilarning moslashish davrining cheklanganligi

3.12-rasm. V guruh kamchiliklarini shakllantiradigan elementlar. ¹²⁴

Soliq siyosatidagi kamchiliklarning oltinchi guruhi o'zaro hamkorlikni idoralararo muvofiqlashtirish bo'yicha mustaqil organning yo'qligi, yashirin iqtisodiyot ko'lamini baholashning yagona usulining yo'qligi bilan tavsiflanadi, shuningdek, yashirin faoliyat bilan qarshi kurashish uchun jamoatchilik nazoratining samarali mexanizmlari to'rtta shakllantiruvchi element bilan belgilanadi (3.13-rasmga qarang).

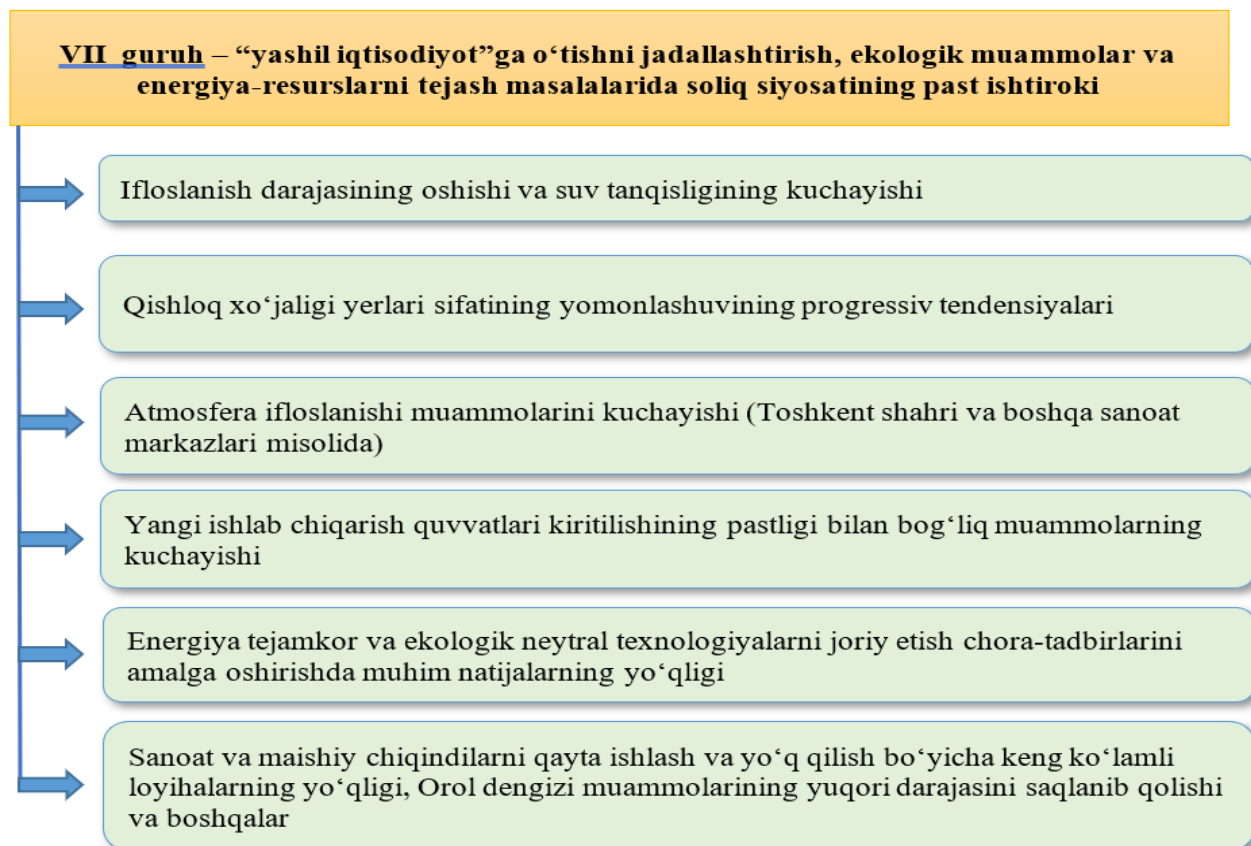
VI guruh - idoralararo hamkorlikni muvofiqlashtirish organi, yashirin iqtisodiyot ko'lamini baholashning yagona usuli, shuningdek, yashirin faoliyatga qarshi kurashish bo'yicha jamoatchilik nazoratining samarali mexanizmlari mavjud emasligi

3.13-rasm. VI-guruh elementlari tuzilmasi. ¹²⁵

¹²⁴ Muallif tomonidan tuzilgan.

Quyidagi muammolar va nomutanosibliklar guruhi mamlakatning “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish jarayonlarini jadallashtirish, shuningdek, ekologiya va energiya-resurslarni tejashning aniq muammolarini hal qilish masalalarida soliq siyosatining past darajada ishtirok yetishi bilan ifodalanadi (3.14-rasmga qarang).

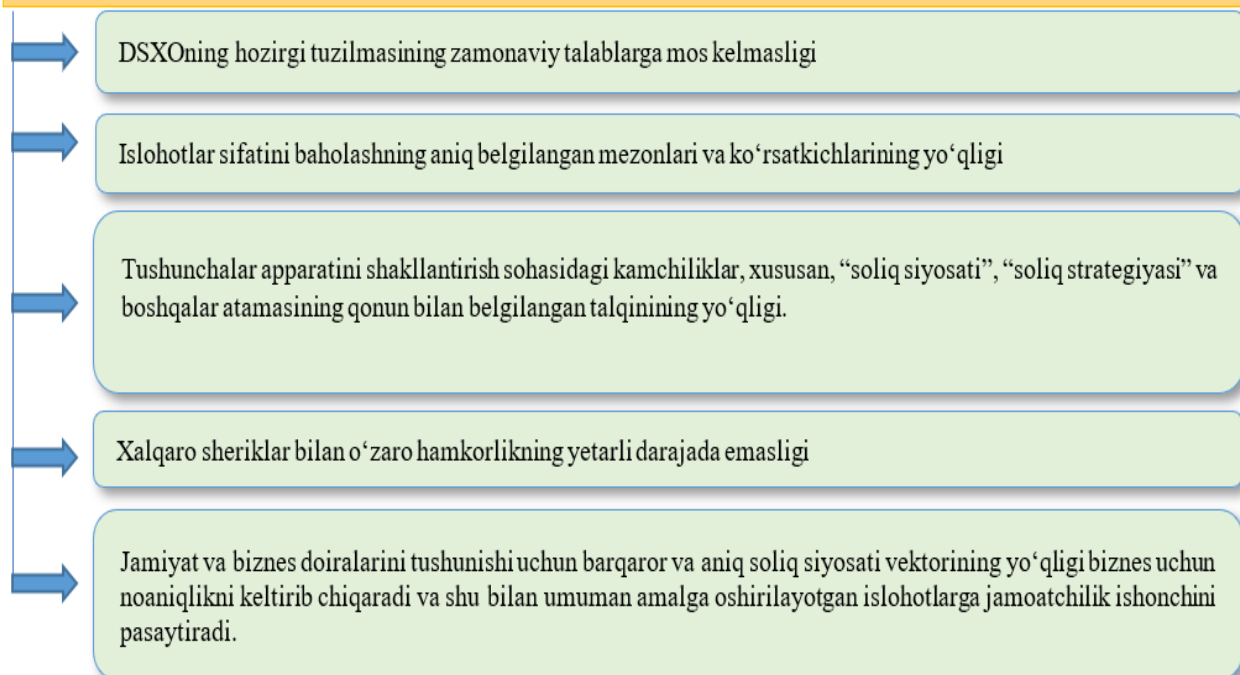
3.14-rasm. VII-guruh elementlari. ¹²⁶

Soliq siyosati samaradorligini monitoring qilish va baholash tizimining nomukammalligi, shuningdek, ijtimoiy shartnoma doirasida konsensusga erishish uchun institutlarning rivojlanmaganligi ishbilarmonlik faolligiga, budjetning daromad qismiga va pirovardida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ijodiy vektorining ustuvor maqsadlarini amalga oshirish sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda (3.15.-rasmga qarang).

¹²⁵ Muallif tomonidan tuzilgan.

¹²⁶ Muallif tomonidan tuzilgan.

VIII-guruh - soliq siyosatini monitoring qilish va baholash tizimining nomukammalligi, shuningdek islohotlar sifatini nazorat qilishning yetarli emasligi

3.15-rasm. VIII guruh kamchiliklarining elementlari. ¹²⁷

Boy nazariy va amaliy axborot bazasini har tomonlama tahlil qilish asosida amalga oshirilgan soliq siyosatining o'zaro bog'liq muammolarini tuzish va shartli guruhlash ilmiy-tadqiqot ishining keyingi bo'limida keltirilgan asosli xulosalar va asoslangan takliflarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qildi.

3.2. Yangi O'zbekiston sharoitida o'rta muddatli soliq siyosati strategiyasining konseptual yo'nalishlari.

Jamiyat evolyutsiyasi tarixi shuni ko'rsatadiki, hatto o'ziga xos o'zini o'zi tashkil etish va o'zini o'zi tartibga solish bilan tavsiflangan samarali faoliyat ko'rsatayotgan bozor iqtisodiyoti sharoitida ham davlatning ijtimoiy, mintaqaviy va xo'jalik yurituvchi subyektlar darajasidagi iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarga aralashuvi ajralmas hisoblanadi. Bu haqiqat inqirozlarning uzoq katalogi (3.1-

¹²⁷ Muallif tomonidan tuzilgan.

ilovaga qarang) bilan ta'kidlangan bo'lib, eng yumshoq oqibatlar aniq belgilangan ustuvor maqsadlarga va ushbu muammolarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlarning aniq tasavvuriga ega bo'lgan mamlakatlarda kuzatilgan.

Shunday qilib, jahonda hukm surayotgan iqtisodiy beqarorlik va inqirozlar sharoitida O'zbekistonning barqaror rivojlanishini ta'minlash puxta ishlab chiqilgan va pragmatik soliq siyosati strategiyasining mavjudligini taqozo etadi. Bu milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bilan uyg'unlashgan holda soliq sohasida soliq va yig'implarni to'lash uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlovchi soliq siyosatini amalga oshirishni nazarda tutadi.

Asosiy imperativlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-soliq yukini yumshatish: soliq yukining sezilarli darajada kamayishi.

-soliq ma'muriyatini mustahkamlash: soliq ma'muriyatchiligining samaradorligini oshirish.

-investitsion jozibadorlikni oshirish: xo'jalik yurituvchi subyektlardan ko'proq investitsiyalarni jalb qilish.

-iqtisodiy faollashtirish: iqtisodiy faollikni rag'batlantirish.

-ish o'rinlarini yaratish: yangi ish o'rinlarini yaratish uchun yo'l ochish.

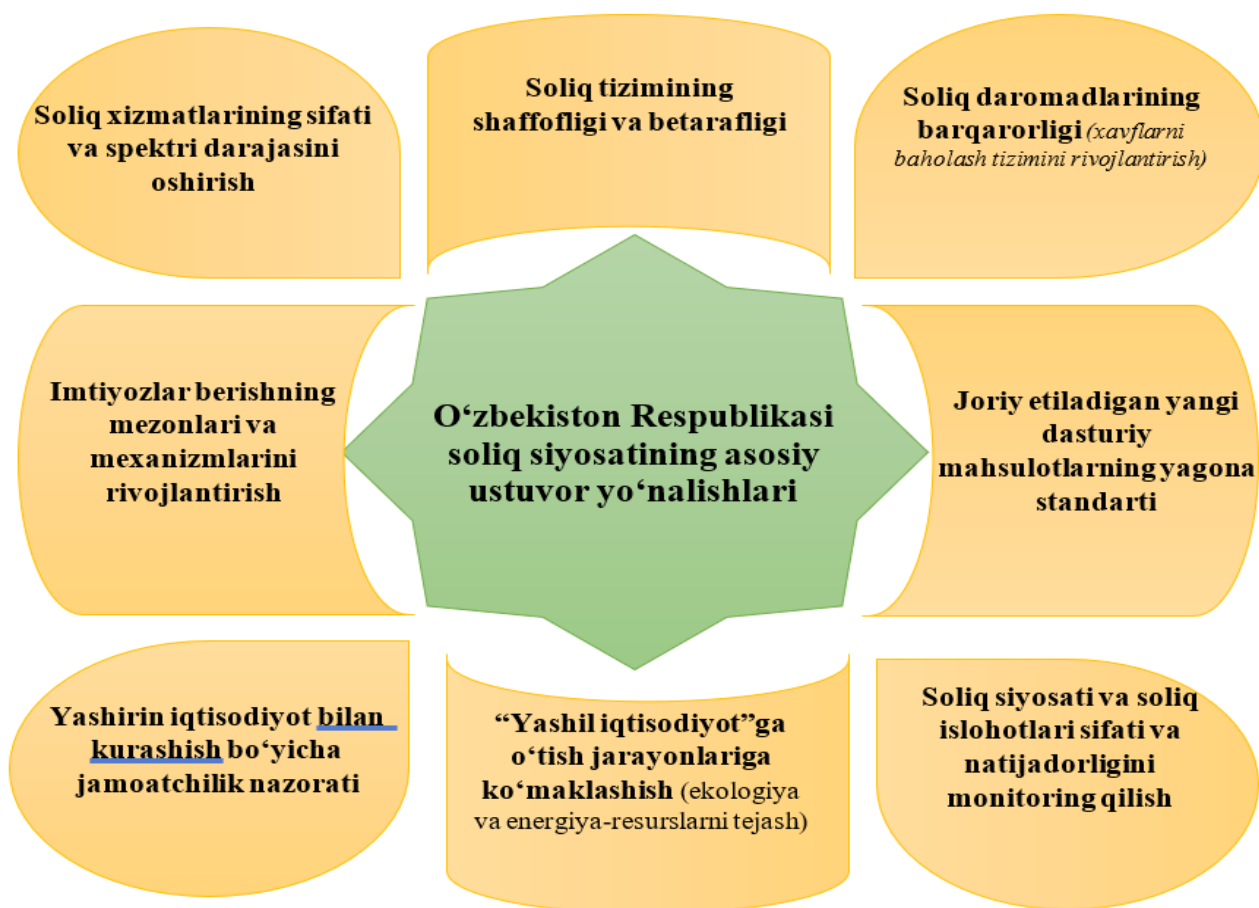
-bozorni boyitish: ichki bozorni turli xil tovarlar va xizmatlar bilan to'ldirish.

-eksport hajmini oshirish: eksport hajmini oshirish. Jamoat farovonligini oshirish: aholi farovonligini oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish.

Davlatning soliq siyosati faqat fiskal maqsadlar chegarasidan oshib ketishini tan olish zarur. Soliqlarni tartibga solish davlat iqtisodiyotini kengroq boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Asosan, soliq siyosati va soliqni tartibga solish bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, soliqni tartibga solish soliq siyosati strategiyasining o'ziga xos, ammo chuqur muhim tomonini ifodalaydi. Respublikamizning ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyotni rivojlantirishga intilishi nuqtayi nazaridan soliq siyosatining ijtimoiy jihatida ustuvor ahamiyat kasb etadi. Budget siyosati ushbu sohada davlat tomonidan tartibga solishda o'zining ustuvorligini saqlab qolgan bo'lsada, amaliy tajriba muayyan sharoitlarda muayyan ijtimoiy muammolarni hal

qilish uchun soliq siyosati vositalaridan foydalanishning hayotiyligi va samaradorligini ta’kidlaydi. Binobarin, korxonalar va tashkilotlarni rag‘batlantirish (ayniqsa, yuridik shaxslarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri soliqqa tortish) uchun soliq siyosatining imkoniyatlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, iste’molni samarali tartibga solish (bilvosita soliqqa tortish) bu borada asosiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

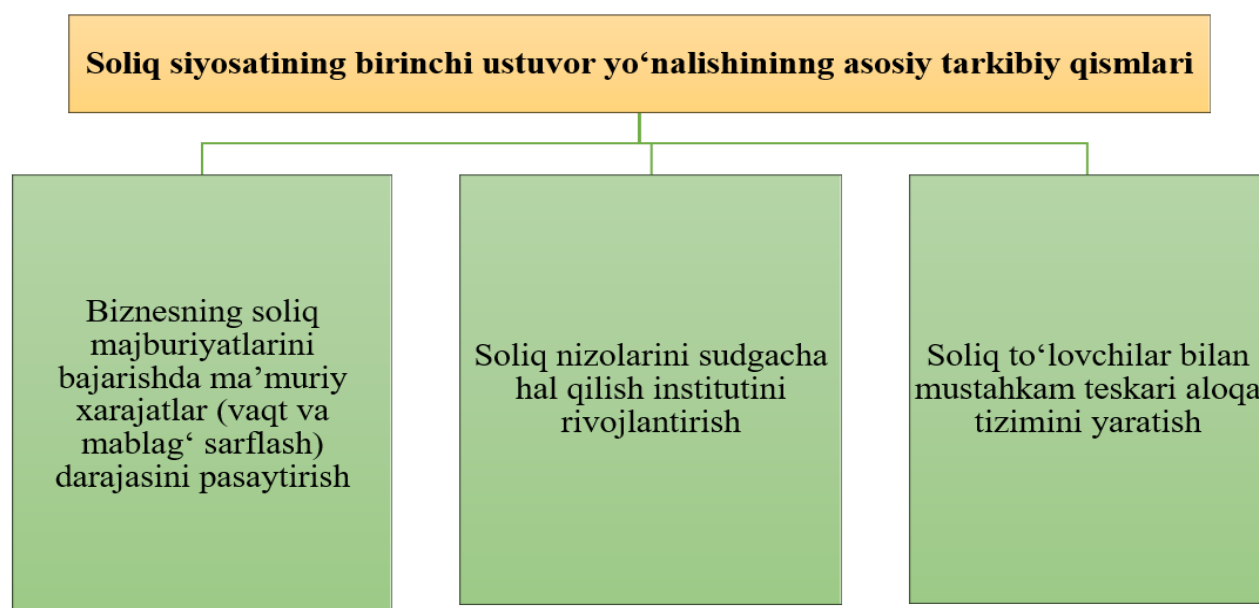
3.16-rasm. Soliq siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari¹²⁸

Turli davlatlarning soliq tizimlarida qo‘llaniladigan ijtimoiy jarayonlarni soliq orqali tartibga solish vositalarining keng arsenali xilma-xilligi bilan ajralib turadi, uning aniq tarkibi ijtimoiy rivojlanishning umumiy darajasiga va ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlariga bog‘liq. Xorijiy amaliyotni o‘rganish natijalaridan kelib chiqib, hozirgi rivojlanish bosqichidagi soliq siyosati strategiyasini rivojlantirishning sakkizta istiqbolli yo‘nalishi o‘z ichiga olgan,

¹²⁸ Muallif tomonidan tuzilgan

O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan soliq siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari va vazifalariga mualliflik yondashuvi ishlab chiqildi (3.22-rasmga qarang).

I. Birinchi ustuvor yo‘nalish. Soliq ma‘muriyatchiligini tashkil etishning zamonaviy tamoyillariga asoslangan, soliq to‘lovchilarga kompleks xizmatlar ko‘rsatish va ular tomonidan soliq majburiyatlarining ixtiyoriy bajarilishini ta‘minlash bo‘yicha ko‘rsatilayotgan soliq xizmatlarining sifati va spektri darajasini oshirish uchta asosiy tarkibiy qismni o‘z ichiga oladi (3.17-rasmga qarang).

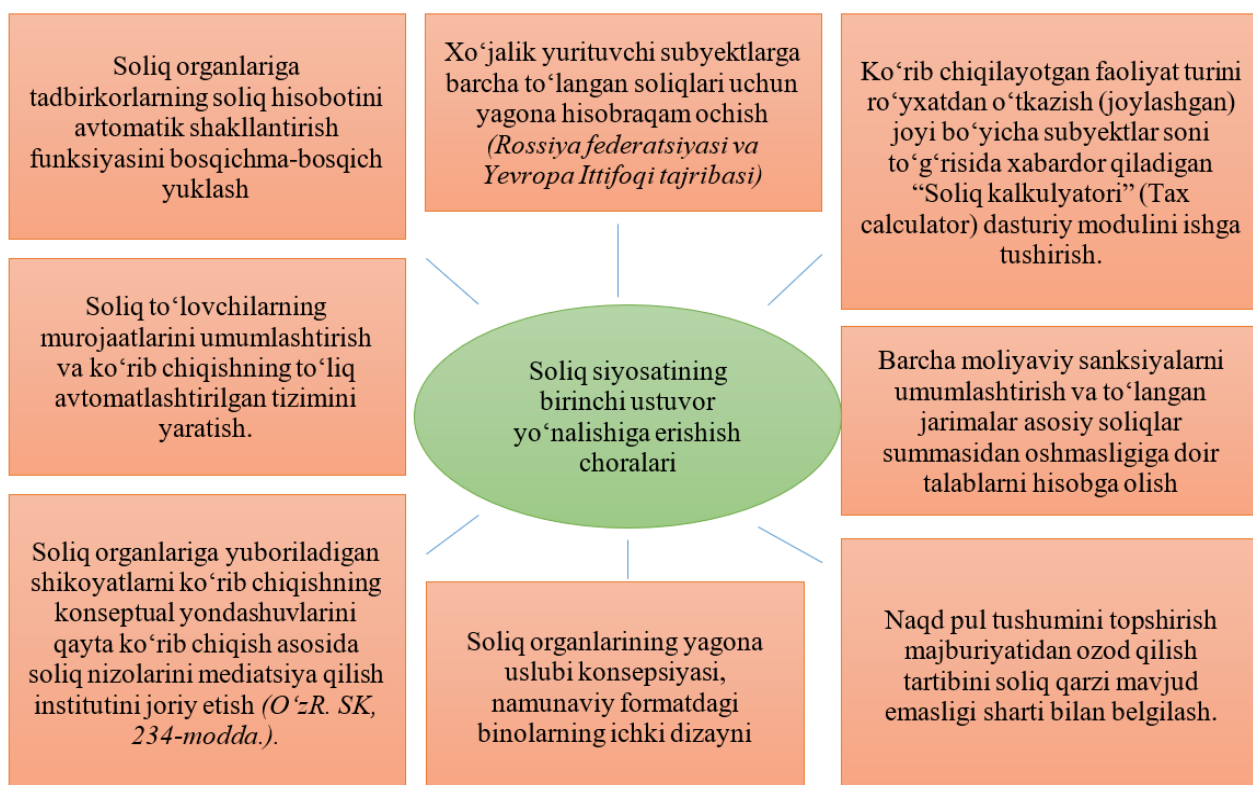

3.17-rasm. Soliq siyosatini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishining asosiy tarkibiy qismlari¹²⁹

Birinchi ustuvor yo‘nalish maqsadlariga erishish uchun quyidagi ishlab chiqilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etiladi (3.18-rasmga qarang).

Ushbu paketda bugungi kunning zamonaviy soliq siyosati va ma‘murchiligining tom ma‘nodagi ustunlari- biznesni soliqlarni hisoblash yukidan ozod etish, majburiyatni bajarishni yanada soddalashtirish, elektron muloqotlar bilan cheklanmasdan murojaatlarni onlayn kuzatib borish imkoniyati, ish boshlashidan oldin soliq yukini tanlagan sohasi bo‘yicha bilishi, sanksiya asosiy soliq summasidan oshmasligi nazarda tutilmoqda.

¹²⁹ Muallif tomonidan tuzilgan

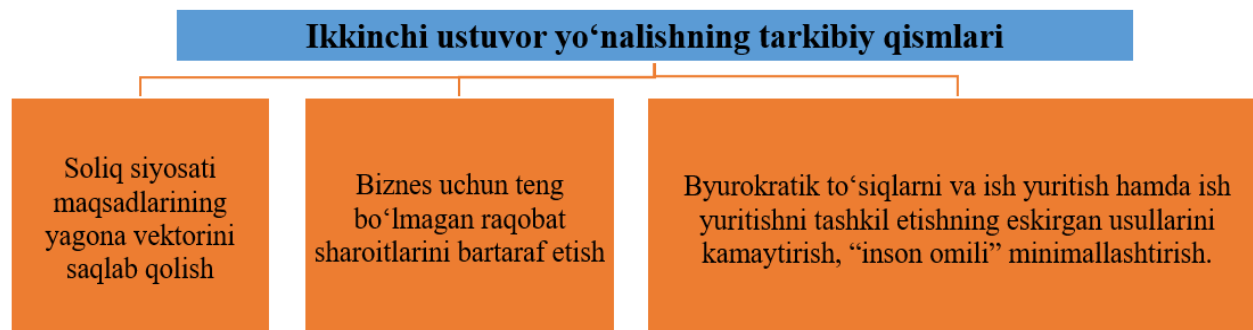
3.18-rasm. Soliq siyosatining birinchi ustuvor yo'nalishiga erishish choralari¹³⁰

Jahon bankining "2019-yil 1-mayda yakunlangan "Doing Business" loyihasi bo'yicha ma'lumotlarni to'plashning so'nggi bosqichi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda hisobotlarni tayyorlash va taqdim yetishga sarflangan vaqt ko'rsatkichi, shuningdek, soliq va ajratmalarning uchta asosiy turini to'lash bo'yicha balning umumiy qiymati yiliga 181 soatni tashkil etdi, bu esa jahonning 213 ta mamlakatidan 120 pozitsiyasiga to'g'ri keladi"¹³¹. 2021-2022-yillardagi soliq statistikasi tahlili soliq to'lovchilarning DSQga murojaatlari sonining 1,8 baravar (38 dan 69,2 minggacha) ko'payganligini qayd etadi, shundan 56,7% soliq hisoboti, soliqni qaytarish, ma'lumot berish va boshqalar bilan, 34,2% soliqlarni to'lash bo'yicha tushuntirishlar olish bilan bog'liq (3.2-ilova jadvalga qarang). Shunday qilib, keltirilgan ko'rsatkichlar soliq siyosatining ushbu ustuvorligini ta'minlash doirasida taklif qilingan chora-tadbirlarni amalga oshirishning dolzarbligini belgilaydi.

¹³⁰ Muallif tomonidan tuzilgan.

¹³¹ <https://archive.doingbusiness.org/ru/data/exploretopics/paying-taxes>

II. Ikkinchi ustuvor yo‘nalish. Soliq siyosatining biznes va iste‘molchining iqtisodiy tanloviga nisbatan soliq tizimining barqarorligi, shaffofligi va betarafligini oshirish uchta markaziy komponentni o‘z ichiga oladi (3.19-rasmga qarang).

3.19-rasm. Soliq siyosatining ikkinchi ustuvor yo‘nalishi tarkibiy qismlari¹³²

Ikkinchi ustuvor yo‘nalish maqsadlariga erishish uchun quyidagi ishlab chiqilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etiladi (3.5-rasmga qarang).

Eng muhim jihati shundaki, soliq to‘lovchilar bilan o‘zaro ishonchli muloqotga kirishish va islohotlarni qo‘llab-quvvatlanishida faol ishtirok etishlari uchun bog‘lovchi ko‘prik bu ochiq va to‘g‘ri axborot bilan bo‘lishish.

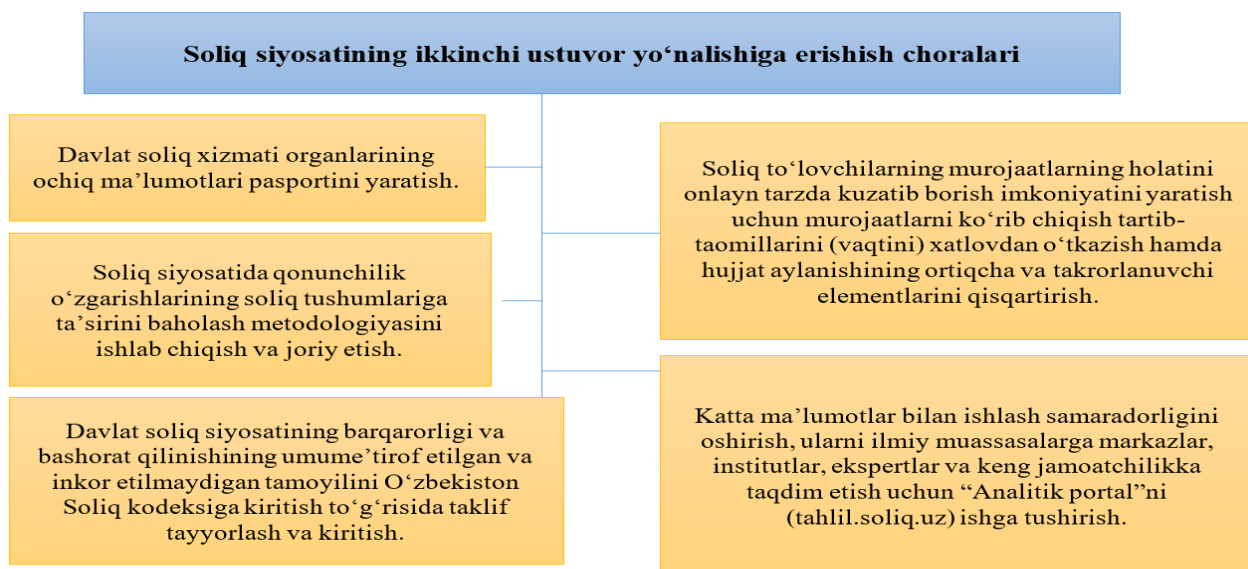
Yillar davomida soliq organlari va biznes go‘yoki ikkita tilda suhbatlashib keldi. Nafaqat biznes, islohotlarni amalga oshirishda mas’ul tashkilotlar, tarmoqlar turli axborotlarni turlicha to‘plash va turli o‘lchov va yondashuv, mezonlar, talablar bilan baholashlari ham samaradorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shu munosabat bilan, soliq organlarida 60 dan ortiq dolzarb yo‘nalishda to‘plangan katta ma’lumotlar bazasi nafaqat soliq bazasini baholash uchun balki, umuman iqtisodiy siljishlarni kuzatib borishda juda ishonchli, keng va muhimi hamda shakllanish davriyligi tez hamda barqaror axborotlar hisoblanadi.

Xususan, agar 1991-yildan 2022-yilgacha mustaqillik davrida soliq sohasida jami 2604 ta qonun, qaror, farmon va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan 2017-2022-yillarda keng ko‘lamli islohotlar boshlanganidan buyon 1 719 ta normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan bo‘lsa, bu esa O‘zbekiston yangi tarixi

¹³² Muallif tomonidan tuzilgan.

butun davrining 66%ni tashkil etadi (3.3-ildovaga qarang). Soliq qonunchiligiga o'zgartirishlar kiritish obyektiv zaruriyat ekanligiga qaramay, shuni ta'kidlash kerakki, kelajakda soliq sohasidagi o'zgarishlarning shunga o'xshash dinamikasini saqlab qolish soliq tizimining barqarorligini ta'minlashda ma'lum bir to'siq bo'lib xizmat qilishi mumkin.

3.20-rasm. Soliq siyosatining ikkinchi ustuvor yo'nalishiga erishish choralari¹³³

III. Uchinchi ustuvor yo'nalish. Ichki va tashqi xatarlarni baholash tizimini rivojlantirish quyidagi tarkibiy qismlarga rioya etilishini inobatga olgan holda soliq daromadlarining barqarorligiga yordam beradi:

- soliq yukini taqsimlashni tenglashtirish;
- soliq ma'murchiligi choralari va biznes jarayonlarini manzilli qo'llash tizimining samaradorligi.

Uchinchi ustuvor yo'nalishga erishish maqsadida quyidagi choralar ishlab chiqildi (3.21-rasm).

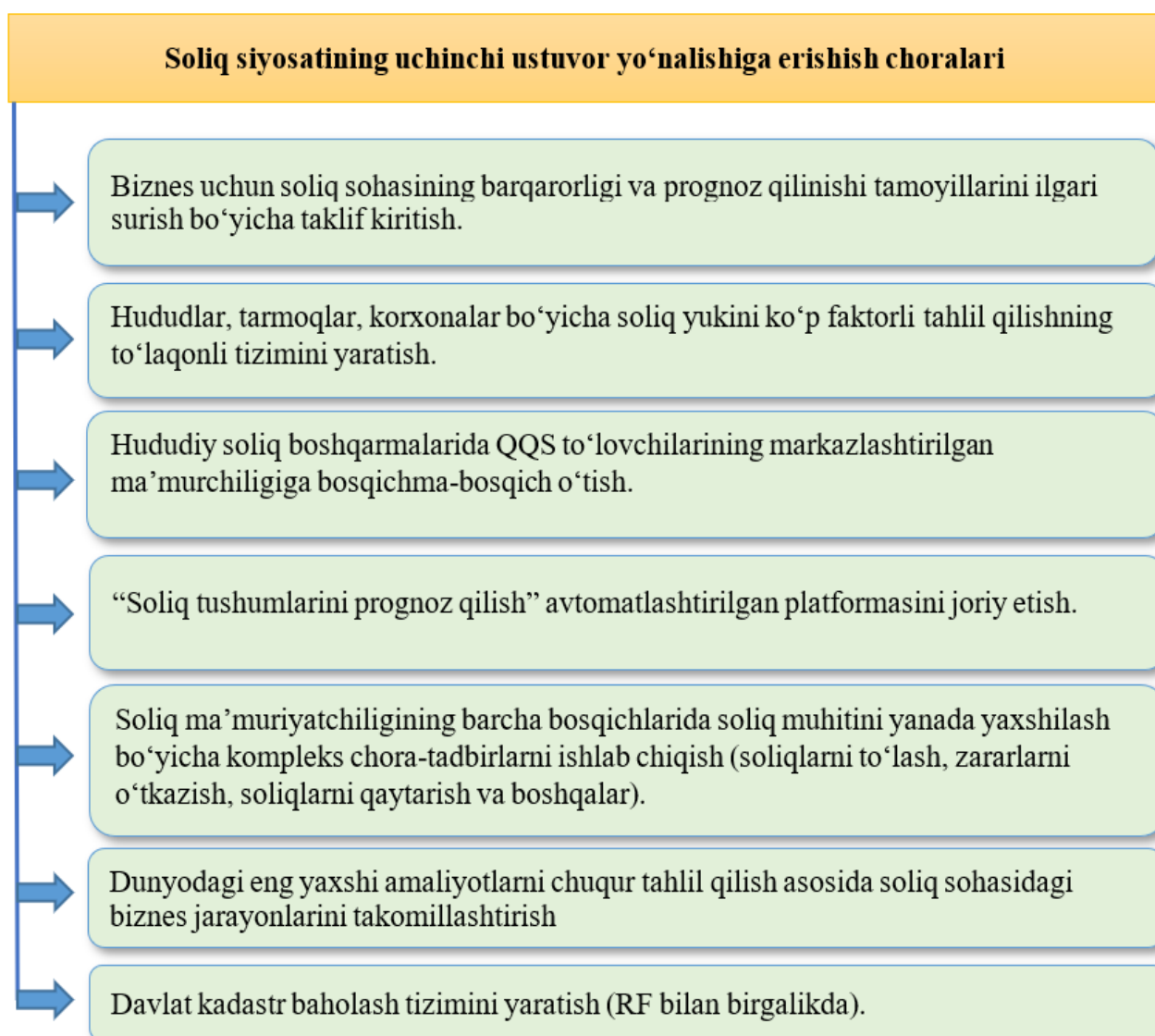
Mazkur yo'nalishda 7 ta muhim chora-tadbirlar taklif etilmoqda. Ularning birinchi rivojlanayotgan mamlakatlarga investitsiyaviy jozibadorligi yanada oshishi uchun ham –soliq stavkalari yuqoriligi va imtiyozlar ko'pligi bilan emas,

¹³³ Muallif tomonidan tuzilgan.

uzoq muddatga mo'ljallangan barqaror yoki ish boshlashidan oldin faoliyatiga ko'ra oladigan soliq siyosati kafolatini so'ramoqdalar.

Ikkinchi qismi mohiyati esa, biznesga majburiyatini bajarishga ko'maklashish bo'yicha yaratilayotgan yuqori servis xizmati orqali soliq organining asosiy vazifasi soliq tushumlari kafolatini ta'minlashga qaratilgan IT instrumentlardan samarali foydalanishdan iborat.

Jumladan, biznes faoliyat turlarini, sohalar bo'yicha daromadlilik darajasi, o'rtacha xarajatlar, haqiqiy ustamaları va qator sezgir mezonlar bilan qamrab olgan holda, real daromadini baholashni talab qilmoqda.

3.21-rasm. Soliq siyosatining uchinchi ustuvor yo'nalishi tarkibiy qismlari¹³⁴

¹³⁴ Muallif tomonidan tuzilgan.

Ushbu tashkil etuvchi omillarni, xususan, soliq yukini har tomonlama tahlil qilish uzoq muddatli soliq siyosati va boshqaruv strategiyasini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Bu daromad barqarorligining aniq prognozlarini, tadbirkorlik subyekti turi, soliq rejimi, geografik joylashuvi, yo'qotishlar yoki qo'shimcha daromadlar ehtimoli bo'yicha takliflarni segmentatsiyalashni o'z ichiga oladi. Ta'kidlash joizki, u istiqbolli xatarlarni samarali boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va shu bilan birga tezkor qarorlar qabul qilish jarayonlarini osonlashtiradi. Masalan, mol-mulk va yer solig'ini birlashtirgan holda ko'chmas mulk solig'iga o'tish taklifi ustida ishlar davom ettirilmoqda. Bunga kadastr tuzilmalarining faoliyatini raqamlashtirish, bino va inshootlarning joylashuvi hamda infrastrukturasi kelib chiqib, real bozor bahosiga o'tish qadamlari bu jarayonni tezlashishiga xizmat qiladi.

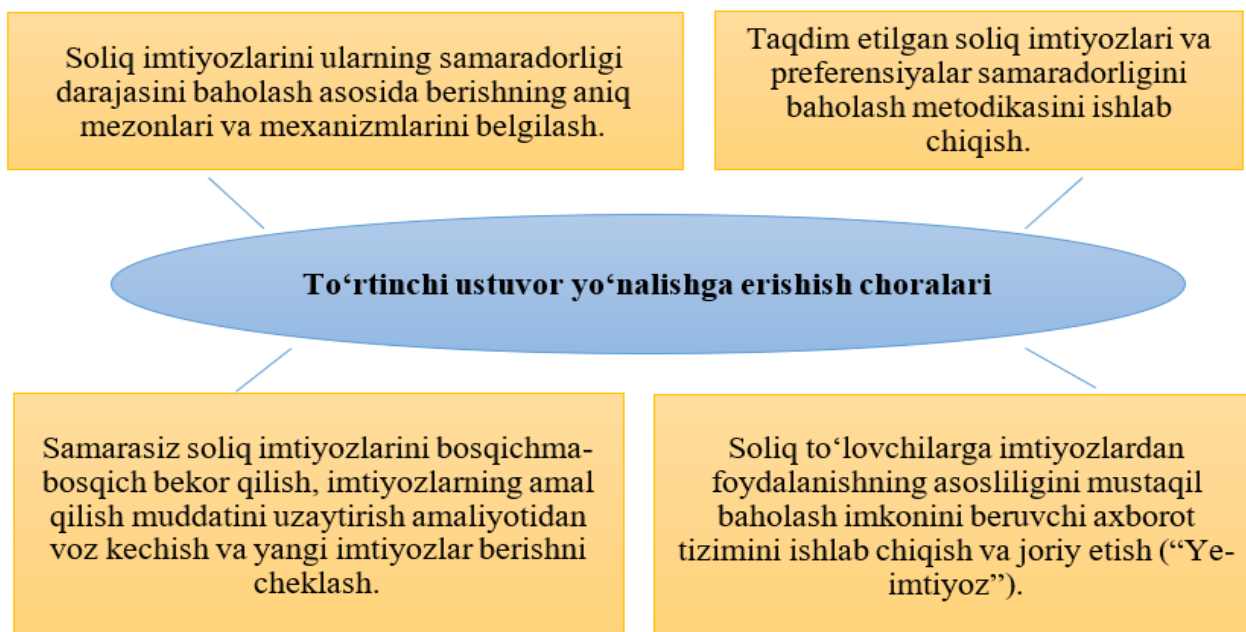
Mustaqillik davridan boshlab YAIMga haqiqiy tushumlar bo'yicha soliq yuki darajasi esa qarib, 3 baravarga, 70,5 foizdan 23,4 foizgacha pasaytirildi, shu bilan birga, ushbu ko'rsatkichni faoliyat turlari (ayniqsa, bir xil turdagi), hududiy dislokatsiya, shuningdek, tarmoq mansubligi doirasida optimallashtirish bo'yicha ko'p ishlar qilishni talab etdi. Xususan, 2026-yilga rejalashtirilgan soliq yukini 2023-yil 1-yanvardan kamaytirish doirasida qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 12 foizgacha pasaytirildi, kelgusida esa Kadastr agentligining yo'nalishi bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar yakunlangach, yer solig'i va mol-mulk solig'ini rejalashtirilgan birlashtirish uchun obyektiv sharoitlar yaratiladi.

IV. To'rtinchi ustuvor yo'nalish. Soliqlar sohasida imtiyozlar berishning aniq mezonlari va mexanizmlarini joriy etish, shu jumladan:

- jamiyat uchun imtiyozlarni taqdim etish tizimida maksimal shaffoflik;
- shaxsiy soliq imtiyozlarini berish amaliyotidan voz kechish;
- boqimanda kayfiyat va korrupsiya tarkibiy qismini keltirib chiqaradigan teng bo'lmagan raqobat sharoitlarini bartaraf etish.

Uchinchi ustuvor yo'nalish maqsadlariga erishish maqsadida quyidagi choralarni amalga oshirish taklif etiladi (3.22-rasmga qarang).

3.22-rasm. To'rtinchi ustuvor yo'nalishga erishish choralari¹³⁵

Bozor iqtisodiyoti sharoitlarini bartaraf etish bo'yicha ko'rilayotgan islohatlarga qaramay, 2017-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrda taqdim etilgan soliq imtiyozlarining ulushi YAIMGa nisbatan 2,7 foizdan 5,7 foizgacha 2 baravarga ortgan. Shu munosabat bilan, taklif etilayotgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi ushbu ko'rsatkich bo'yicha tafovutni kamaytirishga yordam beradi.

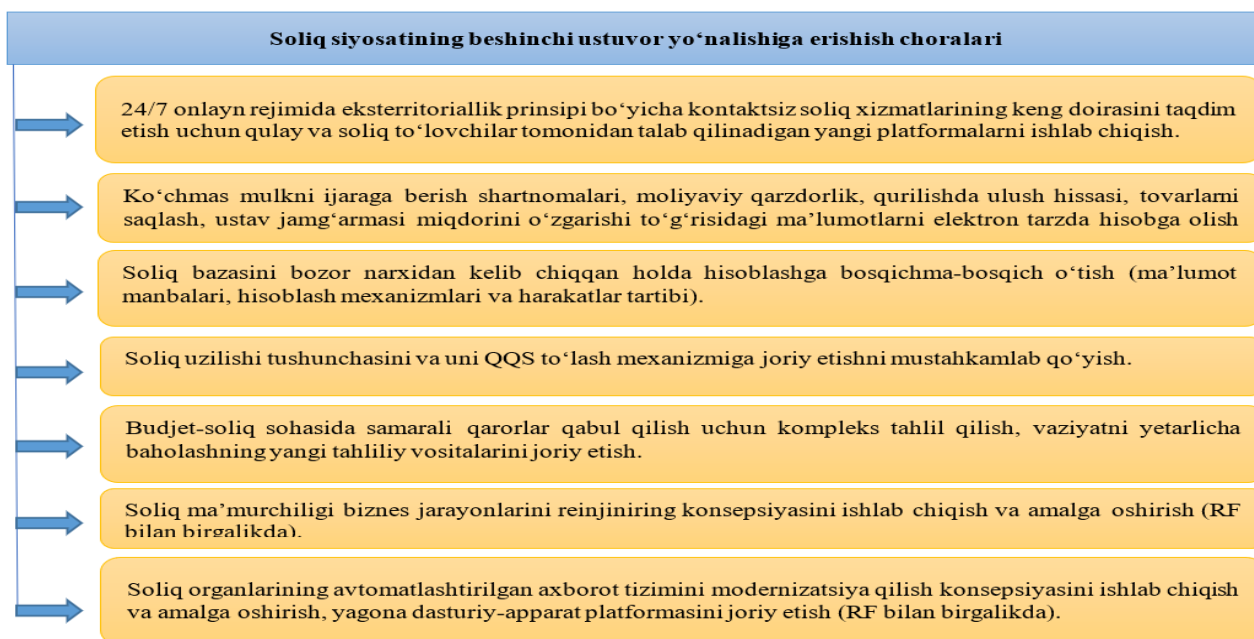
V. Beshinchi ustuvor yo'nalish. Soliq to'lovchi hamda soliq organlari o'rtasidagi axborot almashinuvini ta'minlaydigan yagona standartni qabul qilish hamda yangi dasturiy mahsulotlarni joriy etish jahon tendensiyalariga muvofiq soliq sohasini raqamli transformatsiya qilish hisoblanadi, xususan:

- Business Intelligence (BI) texnologiyalarini joriy etish;
- legal elektron tijoratni rivojlantirish jarayonlariga maksimal darajada ko'maklashish;
- anonimligi yuqori bo'lgan raqamli aktivlarni tartibga solishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- idoralararo hamkorlikni sifatli chuqurlashtirish va DSQ axborot resurslarining kiberxavfsizligini mustahkamlash.

¹³⁵ Muallif tomonidan tuzilgan.

Soliq siyosatining beshinchi ustuvor yoʻnalishiga erishish doirasida quyidagi bir qator takliflar ishlab chiqildi (3.23-rasm).

3.23-rasm. Soliq siyosatining beshinchi ustuvor yoʻnalishiga erishish choralari¹³⁶

Transchegaraviy elektron tijorat (e-commerce) savdosining jadal rivojlanishi biznesning qoʻshimcha daromadlari, aholi bandligi va farovonligini oshirishga, shu bilan davlat budjetining daromad qismini oshirishga sezilarli darajada ijobiy taʼsir qiladi.

“Retail Central Asia plas-forumi ishtirokchilarining ekspert baholariga koʻra, 2025-yilga kelib Oʻzbekistonda e-commerce bozori hajmi 12 baravarga oshishi mumkin. Shunday qilib, agar chakana savdo hajmi uch yildan keyin 52,5 mlrd.dollarga yetsa, onlayn savdo ulushi 13,1% yoki 6,9 mlrd.dollarni tashkil etadi”¹³⁷.

Ushbu ustuvorlikni amalga oshirish doirasida soliq organlarini raqamlashtirish va soliq toʻlovchilarga kontaktsiz xizmatlar koʻrsatishning zamonaviy avtomatlashtirilgan tizimlarini joriy etish jarayonlariga katta ahamiyat

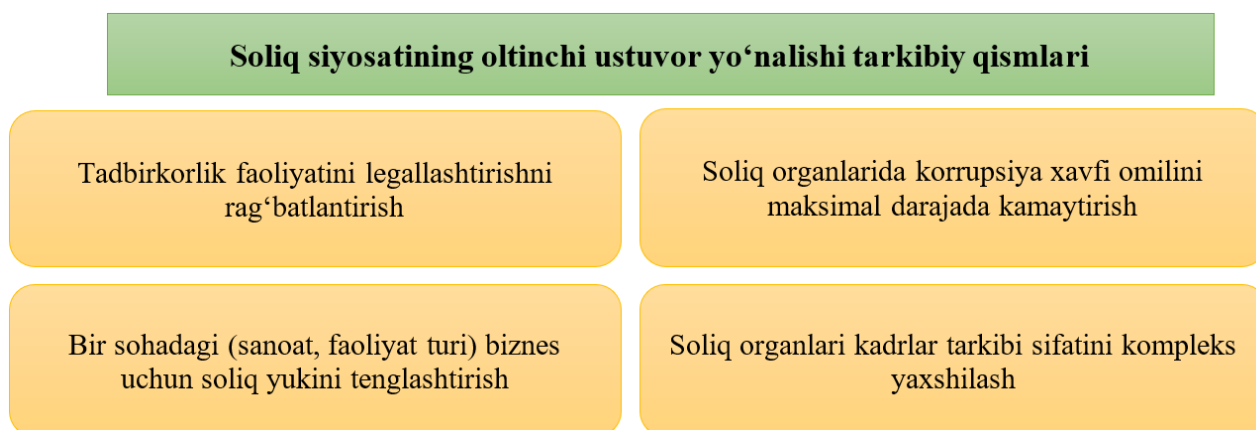
¹³⁶ Muallif tomonidan tuzilgan.

¹³⁷ Рынок электронной коммерции может вырасти в 12 раз. Электронный ресурс. <https://www.spot.uz> (дата обращения 26.01.2023 г.)

beriladi. Shunday qilib, so‘nggi yillarda interaktiv soliq xizmatlari soni 30 tadan 50 taga ko‘paydi, 41 ta avtomatlashtirilgan axborot tizimi joriy etildi va muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatmoqda (*xususan: EHF, Soliq Hamkor, Milliy katalog, Onlayn-KKM, Ye-aktiv, Ye-ijara, Ye-imtiyoz, raqamli markirovka va boshqalar*).

VI. Oltinchi ustuvor yo‘nalish. Quyidagi muhim tarkibiy qismlarni hisobga olgan holda yashirin iqtisodiyot ko‘lamini pasaytirishga qaratilgan soliq to‘lashdan bo‘yin tovlashga qarshi kurashish bo‘yicha jamoatchilik nazorati chora-tadbirlarini amalga oshirishning tizimli yondashuvini tashkil etish va mexanizmlarini joriy etish (3.24-rasm).

Bunda, to‘rtta muhim tarkibiy tuzilmani shakllantirdik. Ulardan eng muhimi tadbirkorlik faoliyatini legallashtirishni rag‘batlantirish instituti bo‘lib, ish haqidan daromad solig‘ini 12 foizga tushirilgani, 8 foiz ijtimoiy ajratmani bekor qilinganligi, 25 yoshgacha yoshlarni ishga qabul qilganliklari uchun ijtimoiy soliqni biznesga qaytarib berishning joriy etilgani daromad solig‘i to‘lovchilari sonini 6 mln.ga yaqinlashtirdi.

3.24-rasm. Soliq siyosatining oltinchi ustuvor yo‘nalishi tarkibiy qismlari¹³⁸

Oltinchi ustuvor yo‘nalish doirasida amalga oshirilishi zarur o‘ttizga yaqin takliflar ishlab chiqildi (3.1-jadvalga qarang).

¹³⁸ Muallif tomonidan tuzilgan.

Ushbu takliflar kompleks ko‘riladigan bo‘lsa, pirovardida yashirin iqtisodiyotni jilovlash va soliq organlarida korrupsiya holatlarini bartaraf etishda raqamlashtirish ishlarini izchil davom ettirish bilan bog‘liq.

Mavjud joriy etilgan EHF, onlayn NKM, xaridorgir tovarlarni markirovkalash, “Avtokameral”, “Ye-ijara”, “Ye-aktiv”, MXIK va h.k instrumentlar qatorida, elektron yuk transport xatlari, yoqilg‘i quyish shoxobchalariga elektron hisoblagichlarni o‘rnatish va soliq organlariga integratsiya qilish, P2P operatsiyalari nazorati, soliqlarni vaqtda va to‘liq to‘lagan subyektlarga ishonchlilik koeffitsiyentlarini berish, yil yakunida to‘lagan soliqlaridan ma‘lum foizlarda chegirmalar berish kabi yangi takliflar nazarda tutilmoqda.

3.1-jadval

Soliq siyosatining oltinchi ustuvor yo‘nalishiga erishish choralari

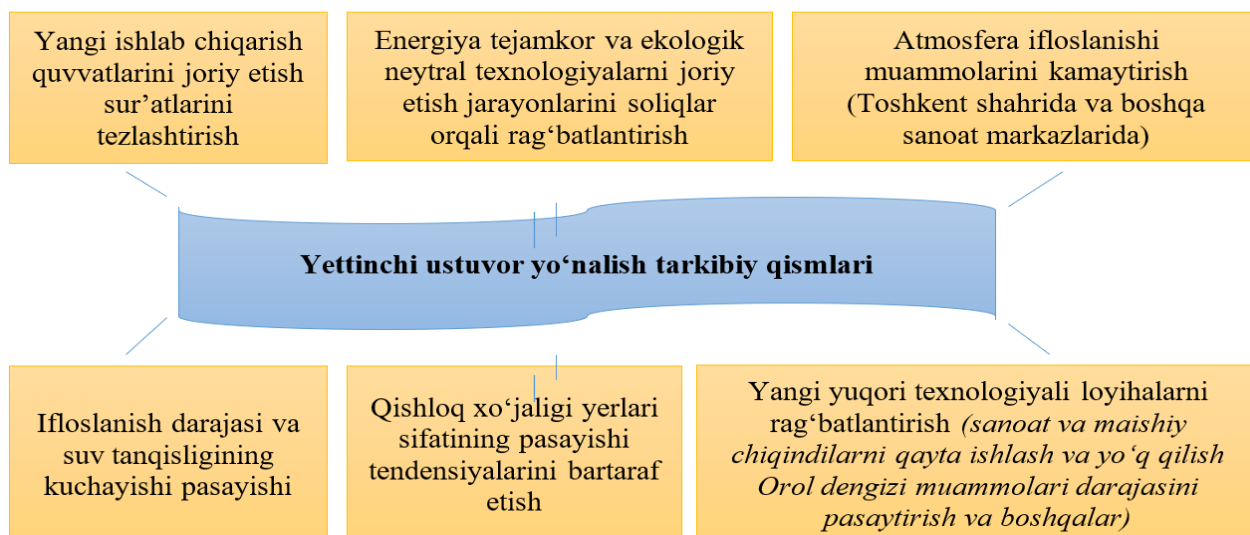
Oltinchi ustuvor yo‘nalish doirasida taklif etilgan choralar	
1. Soliqlar va soliq rejimlarini bixillashtirish, shuningdek ma‘muriy tartib-taomillarni soddalashtirish.	14. Avtomobillarga yoqilg‘i quyish shoxobchalarining elektron yonilg‘i quyish hisoblagichlari ma‘lumotlarini soliq organlari ma‘lumotlar bazasiga integratsiya qilish.
2. Soliq yukini optimallashtirish (kamaytirish va tenglashtirish).	15. Mebel va zargarlik buyumlarini raqamli markirovka qilishni joriy etish.
3. Soliq va buxgalteriya hisobi o‘rtasidagi farqlarni minimallashtirish.	16. P2P operatsiyalari uchun daromad solig‘ini hisoblash.
4. Budjetning daromad qismini shakllantirishda mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining rolini oshirish va hissalarini oshirish.	17. Xodimlar sonini yoki ish haqi fondini yashirganlik uchun pul jarimasini joriy etish (BHMning kamida 10 baravari).
5. Xatarlarni baholashning zamonaviy usullarini joriy etish, ilg‘or xalqaro tajribalarni hisobga olgan holda va iqtisodiy faoliyat doirasida oshkor etilmagan operatsiyalar hamda tartibga solinmagan daromadlarning tarqalishini minimallashtirish.	18. Faoliyatning soliq nazoratini (barcha tekshiruvlarini) amalga oshirish uchun alohida markazlashtirilgan nazorat soliq inspeksiyasini tashkil etish (XVJ tavsiyasi).
6. O‘z faoliyatini soliq to‘g‘risidagi qonun	19. O‘zini o‘zi band qilgan fuqarolarning

Oltinchi ustuvor yo‘nalish doirasida taklif etilgan choralar	
hujjatlari doirasidan tashqarida amalga oshirayotgan shaxslarning norasmiy sektordan chiqib ketishiga (legallashtirishga) ko‘maklashish (o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar instituti).	bitimlarini yagona platforma (RF tajribasi) orqali amalga oshirish imkoniyatini bosqichma-bosqich yaratish.
7. Transfert narxlar sohasida soliq ma‘muriyatchiligining yangi usullarini joriy etish.	20. Vijdonli soliq to‘lovchilar indeksini joriy etish.
8. 2021-yilga kelib jismoniy shaxslarning daromad solig‘i to‘lovchilarini 1,5 baravarga, qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilarini esa 2 baravarga, bundan tashqari, resurs va mol – mulk solig‘i to‘lovchilarini 2 baravarga o‘rinishi.	21. Yuk tashish sohasida tovar-transport hisobvara-q-fakturalarini elektron ro‘yxatdan o‘tkazish tartibini yuritish.
9. Tovarlarni raqamli markirovka qilishni joriy etish.	22. Biznesni bo‘lish (ajratish) holatlarini aniqlash qoidalarini belgilash.
10. Mahsulotlarning (tovarlarning va xizmatlarning) yagona elektron milliy katalogini yaratish.	23. “Soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash sxemalarining ma‘lumotlar bazasi” axborot resursini yaratish.
11. Soliq organlari tomonidan aniqlangan soliq hisobotlaridagi xatolarni soliq to‘lovchilar tomonidan ixtiyoriy va mustaqil ravishda tuzatish va moliyaviy sanksiyalarni qo‘llashning oldini olish uchun yangi elektron platformani ishlab chiqish (“Avtokameral”).	24. Yirik soliq to‘lovchilar va QQS to‘lovchilari ma‘murchiligining markazlashtirilishi munosabati bilan amaldagi davlat soliq inspeksiyalarini birlashtirish yo‘li bilan hududlararo davlat soliq inspeksiyalarini tashkil etishga o‘tish (XVJ tavsiyasi).
12. “E-aktiv” tizimida tovarlar va moddiy boyliklar bilan operatsiyalarni hisobga olishning majburiy tartibini belgilash.	25. CRM (Complainece risk management) tizimini joriy etish.
13. O‘tgan yilga nisbatan soliq to‘lovlarini ko‘paytirgan va qonun hujjatlari buzilishini (soliq bazasini yashirmagan) o‘z faoliyatida (Turkiya tajribasi) qayd etmagan xo‘jalik yurituvchi subyektlarga to‘langan soliqlarning 5 foizigacha qaytarish amaliyotini joriy etish.	26. “Bir kunlik” firmalar orqali amalga oshiriladigan soxta operatsiyalarni aniqlash uchun Markaziy bank, Moliya vazirligi, Davlat bojxona qo‘mitasi va boshqalar bilan moliyaviy monitoringning axborot-tahliliy hamkorligini kuchaytirish.

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

Ochiq manbalar ma'lumotlariga ko'ra, dunyo iqtisodiyotining yashirin sektorida bilvosita hisob-kitoblar bo'yicha kamida 9 trln.dollar qo'shilgan qiymat - jahon YAIMning 20% dan ortig'i yoki IHTT mamlakatlari YAIMning 40% yaratiladi. Ushbu sektorda faqat IHTT mamlakatlarida 35 millionga yaqin kishi ishlaydi. XX asr 90-yillarining ikkinchi yarmida rivojlangan mamlakatlarda yashirin iqtisodiyot YAIMning o'rtacha 12 foizini, o'tish davri iqtisodiyoti bo'lgan mamlakatlarda — 23 foizni, rivojlanayotgan mamlakatlarda — o'rtacha 39 foizni tashkil etdi. O'zbekiston bo'yicha ushbu ko'rsatkichning baholari 2016-yildan 2021-yilgacha kamaydi, uning hajmi YAIMga nisbatan 59% dan 48% gacha 11 f.p.ga kamayganligini ko'rsatadi. Bu o'rtacha jahon ko'rsatkichlariga nisbatan yuqori ko'rsatkich bo'lib, bu o'rta muddatli istiqbolda, shu jumladan ishlab chiqilgan takliflarni amalga oshirish orqali ushbu sohadagi sa'y-harakatlarni maksimal darajada jamlash zarurligini ko'rsatadi.

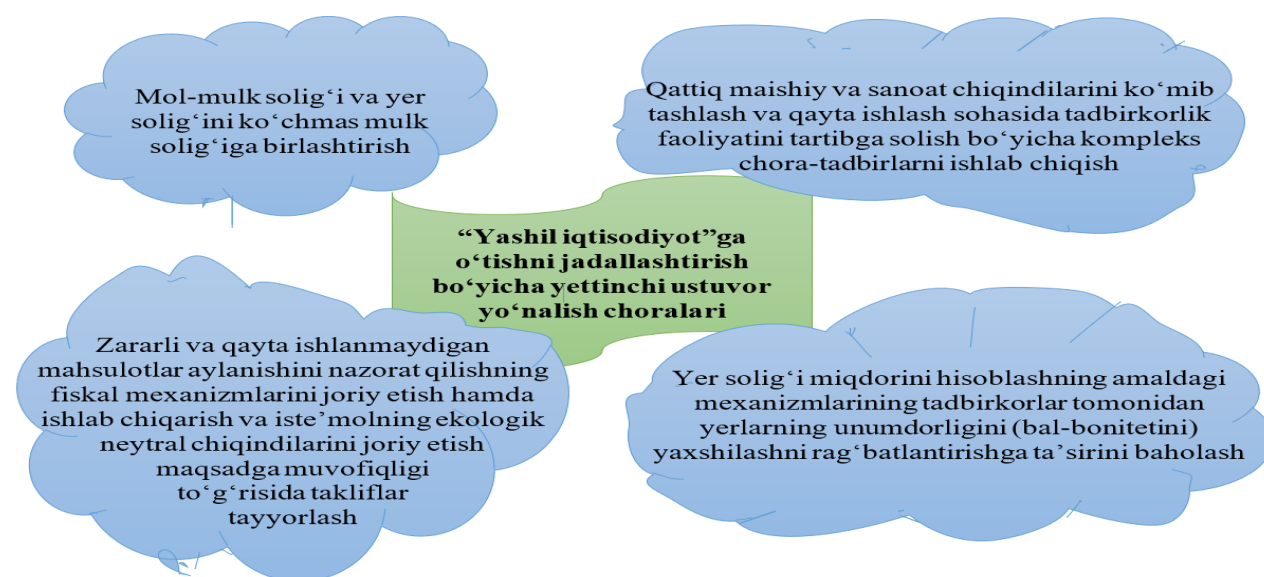
VII. Yettinchi ustuvor yo'nalish. “Yashil iqtisodiyot”ga o'tish jarayonlarini tezlashtirish, ekologiya yoki energiya-resurslarni tejash muammolarini hal etishga qaratilgan soliq siyosati chora-tadbirlari ishlab chiqishni kuchaytirish (3.31-rasmga qarang).

3.25-rasm. Soliq siyosatining yettinchi ustuvor yo'nalishi tarkibiy qismlari¹³⁹

¹³⁹ Muallif tomonidan tuzilgan.

Iqtisodiyotdagi globalashuv va tabiiy resurslarning chegaralanganligi munosabati bilan soliqlarning boshqaruv rovidan ushbu yo‘nalishda ham foydalanish kengaymoqda. Suv, yer, noruda qazilmalar resurslaridan oqilona foydalanishlari uchun “Aqlli soliq yig‘ish”, oshirilgan soliq stavkalari yoki stavkalarni indeksatsiya qilish amaliyoti mavjud bo‘lsa, endi bunga “Yashil iqtisodiyot” bo‘yicha ham vazifalarimizni belgilab olishimiz zarur. Soliq siyosatining yettinchi ustuvor yo‘nalishi doirasida bir qator tegishli takliflar ishlab chiqildi (3.26-rasmga qarang).

3.26-rasm. Soliq siyosatining yettinchi ustuvor yo‘nalishi tarkibiy qismlari¹⁴⁰

Yevropa Ittifoqi davlatlari iqtisodiy rivojlanishining zamonaviy bosqichida boylik yaratish va iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish, shu bilan birga atrof-muhitga salbiy ta‘sirlarni yumshatish uchun mo‘ljallangan iqtisodiy modellar tomon sezilarli progress bor - odatda “yashil” iqtisodiyot deb ataladigan o‘tish. Hozirgi vaqtda Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida “yashil” o‘shishni rag‘batlantiruvchi strategik tashabbuslar huquqiy asoslar orqali amalga oshirilmoqda, bu esa biznes operatsiyalari landshaftiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

So‘nggi yillarda rivojlangan davlatlar tomonidan soliqlar vositasida ekologik me‘yorlar hamda standartlarga rioya qilish, shuningdek, kompaniyalarni ilg‘or ekologik texnologiyalarni joriy etish ya‘ni “yashil iqtisodiyot”ga o‘tishni

¹⁴⁰ Muallif tomonidan tuzilgan.

ragʻbatlantirish orqali tadbirkorlik subyektlariga taʼsir koʻrsatishning samarali vositalaridan biri sifatida koʻrib chiqilmoqda. Shunday qilib, soliq siyosati strategiyasiga yashil kun tartibini joriy etishning kompleks yondashuvi innovatsion ekologik texnologiyalar, iqlim loyihalari, mamlakatda “yashil” energiya ishlab chiqarish loyihalarini faol qoʻllab-quvvatlashga yordam beradi.

VIII. Sakkizinchi ustuvor yoʻnalish. Quyidagi tarkibiy qismlarni hisobga olgan holda soliq siyosati va soliq islohotlari natijadorligi sifatini nazorat qilish monitoringi tizimini, shuningdek, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor maqsadlariga erishish maqsadida kadrlar salohiyatini rivojlantirishni baholash tizimini joriy etish (3.27-rasmga qarang).

Soliq siyosatining sakkizinchi ustuvor yoʻnalishi tarkibiy qismlari	
Islohotlar sifatini baholashning mezonlari va indikatorlarini aniq belgilash	Soliq organlari kadrlar tarkibining kasbiy malakalarini oshirish
DSXO tashkiliy tuzilmasini zamonaviy talablarga yetkazish	“Soliq siyosati” va boshqa koʻp qoʻllaniladigan tushunchalar atamasining qonuniy mustahkamlangan talqinini belgilash
Xalqaro sheriklar bilan koʻp tomonlama hamkorlikni faollashtirish	Soliq siyosati vektorining jamiyat va biznes doiralarini tushunishi uchun barqaror va aniq shakllanishi

3.27-rasm. Soliq siyosatining sakkizinchi ustuvor yoʻnalishi tarkibiy qismlari¹⁴¹

Har qanday islohotlarning natijalarini baholash va istiqboldagi vektorlarni belgilash uchun mezonlar va oʻlchovlarni aniq belgilanishi, islohotlarini amalga oshirishda inson kapitali, malakasi, biznes jarayonlarning bosqichma-bosqich rivojlantirib borish, inson omilini cheklashga qaratilgan raqamlashtirishning muhimligi hamda soliq organlarining har qanday harakatlari, ayniqsa taʼsir choralari xuquqiy asoslar bilan mustahkamlangan boʻlishi shart. *Birgina QQS maʼmurchiligi boʻyicha uchrayotgan muammolar shular jumlasida.*

¹⁴¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

Soliq siyosatining sakkizinchi ustuvor yo‘nalishiga erishish choralari

Soliq siyosatining sakkizinchi ustuvor yo‘nalishi doirasida taklif etiladigan choralar	
1. Soliq ma‘murchiligi tizimini baholash (“TADAT”, “DIAMOND” bilan birgalikda), PESTLE-soliq sohasini tahlil qilish.	11. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy va tarmoqlararo jarayonlarni o‘rganishga e‘tibor qaratgan holda mutaxassislar va tahlilchilarni tayyorlash jarayonlarini birlashtirish.
2. O‘rta muddatli davr uchun O‘zbekiston Respublikasi soliq ma‘murchiligini isloh qilish strategiyasini ishlab chiqish va tasdiqlash.	12. Xalqaro moliya institutlari bilan soliq solish sohasida hamkorlikda fundamental va amaliy-ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish tashabbuslarini ilgari surish.
3. Manfaatdor idoralar bilan hamkorlikda strategiya tarkibiy qismlari ustidan texnik va siyosiy nazoratni, shuningdek ishlab chiqish va amalga oshirishni nazorat qilishni ta‘minlaydigan yagona boshqaruv sxemasini ta‘minlash.	13. Mamlakatning iqtisodiy OO‘Yuning eng iqtidorli talabalari orasidan yetakchi xorijiy ta‘lim muassasalarida soliq mutaxassislarini tayyorlashni tashkil etish.
4. Soliq organlari tuzilmasini (DSQ, DSB va DSI) yangi vazifalar va zamonaviy talablarga muvofiq o‘zgartirish.	14. Soliq organlari xodimlarini soliq to‘lovchilar bilan mijozlarga yo‘naltirilgan o‘zaro munosabatlar (stressga chidamlilik) ko‘nikmalarini o‘zlashtirish bo‘yicha o‘qitish (RF bilan birgalikda).
5. DSQ tuzilmasida Yirik soliq to‘lovchilar bo‘yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasini tashkil etish.	15. Budjet bilan munosabatlarni tartibga solish markazini tashkil etish, hududlarda yuritiladigan barcha soliq to‘lovchilarning shaxsiy hisobvaraqlarini bir joyda, qo‘mitaning ma‘lumotlarni qayta ishlash markazida to‘plash (Fransiya tajribasi).
6. Soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatishning eksterritorialligi tamoyilini joriy etish asosida tuman soliq inspeksiyalari sonini optimallashtirish.	16. Soliq qo‘mitasi doirasida barcha budjet tashkilotlariga yagona xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha alohida bo‘limni tashkil etish (AQSH tajribasi).
7. Soliq organlarining xodimlar tarkibini qayta ko‘rib chiqish (DSQ MA asosiy xodimlar tarkibini ko‘paytirish, hududiy bo‘linmalar xodimlar sonini	17. Soliq nazorati va soliq qarzini undirish bo‘yicha hududlararo soliq inspeksiyasini tashkil etishning maqsadga muvofiqligi masalasini ko‘rib chiqish va boshqalar (XVJ

Soliq siyosatining sakkizinchi ustuvor yo‘nalishi doirasida taklif etiladigan choralar	
optimallashtirish).	tavsiyasi).
8. Xodimlarga qo‘yiladigan malaka talablarining asosiy ro‘yxatini ishlab chiqish (amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarning xabardorligi, dunyoqarashi, bilimliligi va axloqiy fazilatlari bo‘yicha potensial nomzodlarga qo‘yiladigan minimal talablar).	18. Xalqaro konferensiyalar, seminarlar, davra suhbatlari va boshqalarda ishtirok etish reja-tadbirlarini tayyorlash va amalga oshirish.
9. Soliq kolleji negizida soliq organlari uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun DSQning ixtisoslashtirilgan Oliy o‘quv muassasasini tashkil etish.	19. Xalqaro hamkorlikni soliq muvofiqlashtirish rejasini ishlab chiqish (XVF, JB, IHTT, GTP soliq dasturi va boshqalar).
10. Yangi soliq ma‘muriyatchiligi sohasida yuzaga keladigan muammolarni samarali hal etish imkoniyatiga ega bo‘lgan inson resurslarini rivojlantirish muhim ahamiyatga kasb etadi. Bu tovarlar va xizmatlar sektorlari hamda toifalari bo‘yicha ajratilgan iste‘mol bozorlarini baholashni o‘z ichiga oladi. Bu sohalarda malakali soliq tahlilchilarini yetishtirish muhim ahamiyatga ega.	20. Soliq ma‘lumotlarini almashish bo‘yicha Global forumga qo‘shilish.

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish, davlat daromadlarining barqaror manbasini shakllantirish bilan bir qatorda, 2026-yilga kelib ixtiyoriy to‘lov darajasini 95,8 foizdan 97 foizgacha oshirish, elektron soliq xizmatlari bilan qamrab olish va soliq hisobotini elektron shaklda 100 foizga taqdim etish, soliq qarzining tushumlarga nisbati 4,2 foizdan 3,8 foizgacha kamaytirish va soliq yukini 28 foizdan 25 foizgacha (DSQ bo‘yicha 19,2% gacha) kamaytirish, shuningdek, yashirin iqtisodiyot ko‘lamini qisqartirish imkonini beradi.

Mazkur tavsiyalarni amalga oshirish soliqqa tortish tizimini mustahkamlash va samaradorligini oshirish, soliqlarning motivatsion rolini kuchaytirish, davlat budjetining o‘rta muddatli fiskal barqarorligini ta‘minlash imkonini beradi.

Ushbu chora-tadbirlar, shuningdek, global moliyaviy inqirozning salbiy ta'sirini yumshatish, inqirozdan keyingi milliy rivojlanishni rag'batlantirish, "yashil kun tartibi"ning iqtisodiy afzalliklarini optimallashtirish, iqtisodiy o'sishni hamda mamlakat aholisining umumiy farovonligini oshirishga qaratilgan. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, soliq tizimini izchil rivojlantirish bo'yicha taklif etilayotgan chora-tadbirlar belgilangan ustuvorliklar doirasida shakllanayotgan O'zbekistonning rivojlanish strategiyasiga asos bo'lgan umumiy falsafa bilan uzviy mos keladi.

3-bob bo'yicha xulosa

Soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonlarini takomillashtirish yuzasidan amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalariga asoslanib ayrim ilmiy xulosalar shakllantirildi:

Har tomonlama tahlil va nazariy tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, respublikamiz soliq tizimida davlat soliq siyosatini ilgari surish va uni strategik maqsadlarga muvofiqlashtirish bo'yicha qator masalalar mavjud:

-soliq ma'muriyatchiligidagi muammolarni uchta toifaga bo'lish mumkin, ular ko'plab mamlakatlarda keng tarqalgan va o'tish davri iqtisodiyoti uchun alohida ahamiyatga ega ekanligi:

Soliq to'lovchini hisobga olish va hisobga olish bilan bog'liq masalalar:

-soliq to'lovchilarni ro'yxatga olish va hisobga olishning nomukammalligi umumiy muammolardir.

Soliq organlarining soliq to'lovchilarga xizmatlarini yaxshilash:

Soliq to'lovchilar tomonidan soliq majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarishni rag'batlantiradigan shart-sharoitlarni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Soliq xizmatining ijobiy imidjini yaratish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Soliq to'lovchilar o'rtasida soliq madaniyatini yuksaltirish asosiy yo'nalish hisoblanadi.

Mahalliy soliq boshqaruvidagi muammolar:

Mahalliy soliqlar iqtisodiy sharoitlarga va soliq to'lovchilarning faoliyatiga kamroq bog'liqdir.

Bundan tashqari, soliq siyosatida turli kamchiliklar mavjud:

Soliq tizimida biznes va iste'molchilar tomonidan qabul qilinadigan iqtisodiy qarorlarga nisbatan barqarorlik, shaffoflik va betaraflik yo'q.

Soliq imtiyozlari va preferensiyalarini berishning aniq mezonlari va mexanizmlari mavjud emas.

Soliq ma'muriyatchiligida qo'llaniladigan yangi dasturiy vositalarning murakkabligi soliq to'lovchilarning moslashuviga to'sqinlik qilmoqda.

Idoralararo muvofiqlashtirish bo'yicha mustaqil organning yo'qligi subyektlar o'rtasidagi hamkorlikka ta'sir qiladi.

Norasmiy iqtisodiyot ko'lamini baholashning yagona usuli mavjud emas.

Soliq siyosati samaradorligini monitoring qilish va baholash tizimi mukammal emas. Ijtimoiy shartnoma doirasida konsensus yaratish bo'yicha rivojlangan institutlarning yo'qligi tadbirkorlik faolligiga, budget daromadlariga, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda ustuvor maqsadlarga erishishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu masalalar mustahkam ilmiy asosga ega.

Yillik budget parametrlarini tez-tez o'zgartirish va yil davomida o'zgartirishlar kiritish o'rniga, yanada barqaror yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bu o'rta va uzoq muddatli davrlar uchun budget daromadlari va soliq siyosati strategiyalarini tasdiqlashni o'z ichiga oladi. Bu strategiyalar nafaqat soliq siyosati va boshqaruvini, balki yil davomida kuchga kiradigan qonunlar, farmonlar va qarorlarni ham qamrab oladi.

Ushbu yondashuvni samarali amalga oshirish uchun:

Yangi qo'shimchalar va yangiliklar faqat yil boshida (yoki 1-iyuldan boshlab) kiritilishi va Soliq kodeksida belgilangan muddatga rioya qilinishi va shu bilan o'zgartirishlar uchun ma'lum bir muddat belgilanishi kerak. Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirishni tartibga solish uchun soliq yuki va soliq rejimlarini standartlashtirish lozim. Ma'muriy tartib-qoidalar soddalashtirilishi maqsadga muvofiq. Mahalliy budjetlarning mustaqilligini oshirish, shu jumladan

soliq tushumlarini yuqoridan pastga taqsimlashdan mahalliy budjetlarga bosqichma-bosqich o'tish kerak. Quyi darajadagi hokimiyat organlari qaror qabul qilish vakolatini oshirishi lozim.

Ayniqsa, norasmiy iqtisodiyotni cheklashda jamoatchilikning faolligini rag'batlantirish lozim. Rag'batlantirish tuzilmalarini kengaytirish maqsadga muvofiq. Soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirishdan foydalangan holda bosqichma-bosqich optimallashtirish kerak. Soliq siyosati samaradorligini baholash va davlat mas'uliyatini oshirish mexanizmlarini kengaytirish lozim.

Mazkur strategik va taktik chora-tadbirlarni O'zbekiston soliq tizimida amalga oshirish orqali uni ilmiy va amaliy jihatdan takomillashtirishga katta hissa qo'shishi mumkin.

XULOSA

Tadqiqot ishi doirasida amalga oshirilgan ilmiy-nazariy tahlillardan kelib chiqib, ayrim ilmiy asoslangan xulosa va ilmiy takliflar shakllantirildi:

1. Shuni ta'kidlash kerakki, markazlashgan pul fondlarini tashkil etish va taqsimlash davlatning ichki ishlarida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Moliyaviy masalalarning bu murakkab tarmog'i davlat iqtisodiy kun tartibining asosiy tarkibiy qismi bo'lgan soliq siyosati bilan uzviy bog'liqdir. Davlatning har qanday sohadagi harakatlari maqsadga muvofiqdir. Ushbu maqsadlarga erishish ijtimoiy va iqtisodiy rejalarni aniq muddatlar, aniq amalga oshirish chora-tadbirlari, boshqaruv organlari va operativ jarayonlar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Bu birlashishni biz davlat siyosati deb tushunamiz.

2. Milliy daromadni taqsimlash, uni moliyalashtirish uchun majburiy badallarni (soliqlarni) belgilash, ularni undirish va bu jarayonni doimiy ravishda takomillashtirish bilan bir qatorda tartibga solish eng muhim ahamiyatga ega. Bu munosabatlarga ko'maklashish davlat tomonidan muayyan harakat yo'nalishi – soliq siyosatini taqozo etadi. Iqtisodiy masalalardan tashqari soliq siyosati ijtimoiy, psixologik, madaniy va hatto xalqaro jihatlarni ham qamrab oladi va bu uning boshqa ichki va tashqi siyosatlar bilan chuqur o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi.

3. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning iqtisodni tartibga solishdagi roli kuchayib, soliq siyosati belgilangan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda hal qiluvchi vosita sifatida maydonga chiqadi. Amalda soliq siyosati davlat boshqaruvining pul-kredit siyosati va narx siyosati kabi boshqa jihatlari bilan bir qatorda mamlakat ichidagi barcha ijtimoiy-iqtisodiy jabhalarga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Turli iqtisodiy va moliyaviy siyosatlar bilan chambarchas bog'langan soliq siyosatining har tomonlama va o'zaro bog'liqligi uning ko'p qirrali hamda o'zaro bog'liq jarayonlarda ishtirok etishini ta'kidlaydi.

4. Tadqiqot ishida nazariy tahlillarga asoslanib, soliq siyosati va uning strategiyasiga oid mualliflik yondashuvi ishlab chiqildi. Muallifning ilmiy asoslangan fikriga ko'ra:

Soliq siyosatining mohiyatini tushunishda uni tor va keng ma'noda ko'rish mumkin. Tor doirada soliq siyosati davlat va mulk (daromad) egalari o'rtasidagi soliq munosabatlarini tartibga solishga taalluqlidir.

Soliq siyosati keng ma'noda esa – milliy daromad shakllanishi, o'sishini rag'batlantirish hamda qayta taqsimlashga xizmat qiladigan iqtisodiyotda teng raqobat sharoitini yaratishga qaratilgan soliqlarni joriy etish va undirish mexanizmlarini qamrab olgan davlat boshqaruv institut shakli tushuniladi.

Soliq siyosatining bosh(doimiy) strategiyasi-davlat budjeti hamda soliq to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro manfaatlarning uyg'unlashuvi va muvozanatlashuvini ta'minlashdan iborat bo'lsa, soliq siyosatining o'zgaruvchan soliq strategiyasi esa budjet daromadlarining bir maromda shakllanishi, teng raqobat sharoitini yaratish soliq to'lovchilarning soliq madaniyatini oshirishga erishish hamda soliqlarning rag'batlantirish ta'sirini yanada oshirishdan iboratdir.

5. So'nggi besh yil ichida mamlakatda "mutlaqo yangi soliq tizimi" yaratildi, shuningdek, yangi O'zbekiston ruhiga mos keladigan Soliq kodeksining yangi tahriri qabul qilindi. Mamlakatda keng ko'lamli islohotlar boshlanishi va yangi O'zbekiston qurilishi bilan soliq sohasi ham tubdan o'zgardi. O'sha paytda amaldagi Soliq kodeksi yangi chaqiriqlarga javob bermasligi ma'lum bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 30-dekabrda O'RQ-599-sonli "O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni bilan qabul qilingan Soliq kodeksining yangi tahriri respublika hududida amalda bo'lgan soliqqa tortish masalalarini tartibga soluvchi barcha amaldagi norma va qoidalarni takomillashtirish va tizimlashtirish orqali to'g'ridan -to'g'ri amal qiluvchi hujjat sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, soliq munosabatlari tizimida yagona qonunchilik bazasini yaratishga imkon berdi. Ushbu chora soliq qonunchiligi sohasidagi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar sonini sezilarli darajada kamaytirdi.

6. Kelajakda soliq sohasidagi huquqiy hujjatlar sonining ko'payishi dinamikasini saqlab qolish soliq tizimining barqarorligini ta'minlashda ma'lum

to'siq bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shunday qilib, hozirgi kunga qadar soliq sohasida qabul qilingan ko'plab NHH (normativ huquqiy hujjatlar) soliq sohasini sezilarli darajada rivojlantirishga imkon berdi va shu bilan uning samaradorligini oshirish uchun asos bo'ldi. Boshqa tomondan, qonun hujjatlari sonining sezilarli darajada o'sishi munosabati bilan soliq sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni to'liq inventarizatsiya qilish asosida birlashtirish amaliyotini joriy etishning obyektiv zarurati paydo bo'ldi.

7. Xorijiy tajribani o'rganish natijalari, soliq siyosati samaradorligini baholash bo'yicha **ko'pkomponentli mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi**, xususan:

- umuman iqtisodiyotga soliq yukining darajasini real baholash uchun-soliqqa tortilmaydigan yoki imtiyozli oborot, obyektlarni, alohida soliq to'lovchilarning tarmoqlari va guruhlari bo'yicha yondashishning ahamiyatligi;

- davlat faoliyatini ta'minlash uchun davlat budjetining daromad qismida soliq tushumlari prognoz ko'rsatkichlarini kafolatlangan holda ta'minlash;

- soliq risklarini kamaytirish;

- resurs yondashuvidan foydalanish (erishilgan natijaning foydalanilgan resurslarga nisbati) va maqsadli yondashuv (olingan natijalarning rejalashtirilgan natijalarga nisbati) orqali amalga oshirilayotgan soliq siyosatining sifati, belgilangan maqsadlarga erishish;

- yig'ilgan soliqlarni boshqarish va minimal soliq xarajatlari bilan soliq tushumlarini maksimal darajada oshirishni ta'minlash uchun xarajatlar darajasi (tranzaksiya xarajatlari - mehnat, vaqt va boshqalar);

- investitsion jozibadorlik va ishbilarmonlik faolligining o'zgarishi (shu jumladan iqtisodiyotda iste'mol va jamg'arish jarayonlariga ta'siri);

- innovatsiyalarni joriy etish jarayonlarini rag'batlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, ITTKI, "yashil iqtisodiyot" va boshqalar;

- jamiyatda ijtimoiy tabaqalanishni tartibga solishning samarali mexanizmlarining mavjudligi va aholi farovonligining o'sishi sifati (shaxsiy

daromad, yashash minimumining yetarliligi, shaxsiy daromadlarga soliq solishning adolatligi va boshqalar).

8. Bizning fikrimizcha, nafaqat barcha mamlakatlarda, jumladan, respublikamiz soliq tizimida davlatning soliq siyosatining ishlab chiqilishi va uni amalga oshirish jarayonlarini baholash uning keyingi bosqichlarini to'g'ri belgilab olishga imkon berish bilan birgalikda, umumiy tarzda milliy iqtisodiyot darajasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning samarasini baholashga ham xizmat qiladi. Bu esa davlatning soliq siyosatining strategik maqsadlarga erishayotganligi yoki erishmayotganligi baholashni muntazam ravishda ilmiy jihatdan tahlil etgan holda baholab borishni taqozo etadi. Bu jarayonda esa yuqorida biz tomonimizdan ayrim tavsiya etilayotgan ko'rsatkich va mezonlarni qo'llash uslubiyotidan foydalanish o'zining ilmiy ahamiyatiga egadir.

9. Nazariy talqin va amaliy tahlillar asoslanib bugungi kunda Respublikamiz soliq tizimida davlat soliq siyosatini ishlab chiqishda va uni strategik maqsadlarga muvofiq tarzda amalga oshirishda ayrim muammolar aniqlandi. Ular jumlasiga:

birinchidan, soliq to'lovchilarni ro'yxatdan o'tkazish va hisobga olishda ularni segmentlashning nomukammalligi;

ikkinchidan, soliq to'lovchilarga keng yo'nalishlarda soliq xizmatlarini ko'rsatish (ayniqsa soliq rejimlarini tanlash, soliqlarni to'lashdagi hisobvaraqlari, muddatlarining ko'pligi) bo'yicha soliq organlarining ish qoidalarining takomillashmaganligi,

uchinchidan, soliq tizimining biznes va iste'molchilarning iqtisodiy yechimlariga nisbatan barqarorligi, shaffofligi va betarafligining yetarli (qonun bilan cheklanmagan faoliyat turlari bilan shug'ullanish mumkin bo'lsada, bank aylanmalari mos kelmasligi degan vaj bilan e'tirozlarning ko'pligi) bo'lmagan darajasini o'z ichiga olgan soliq siyosatining kamchiliklari;

to'rtinchidan, soliq imtiyozlari va preferensiyalarni taqdim etish amaliyotida aniq mezon, mexanizmlarning yo'qligi hamda individual imtiyozlar berishdan to'laqonli voz kechilmaganligi;

beshinchidan, soliq siyosatidagi yangiliklarni joriy etishda ijtimoiy shartnoma doirasida konsensusga erishish uchun institutlarning rivojlanmaganligi (ayniqsa kiritilayotgan yangiliklarni oldin ma'lum bir sohada ijobiy sinovdan o'tkazib keyin barchaga joriy etish o'rniga birinchi qadamdan hammaga nisbatan qo'llash amaliyoti to'xtamayotganligi);

oltinchidan, soliq ma'murchiligi vositasi sifatida yaratilgan yangi dasturiy mahsulotlarning murakkabligi, biznesni yangi sharoitlarga moslashtirish uchun ular bilan soliq to'lovchilar tomonidan batafsilroq o'rganish va bunga kadrlarini tayyorlash uchun yetarli vaqt yo'qligi;

yettinchidan, yashirin iqtisodiyot ko'lamini baholashning yagona usulining mavjud emasligi, soliq siyosati samaradorligini monitoring qilish va baholash tizimining nomukammalligi, shuningdek, ishbilarmonlik faolligiga, budjetning daromad qismiga va pirovardida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ijodiy vektorining ustuvor maqsadlarini amalga oshirish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganligi kabi muammolarni kiritish mumkin.

10. O'zbekistonda davlatning soliq siyosati va uning strategik va taklik yo'nalishlarini amalga oshirishdagi muammolarning yechimlari va mavjud mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida tadqiqot ishimizning ilmiy yangiliklarini o'zida aks ettiruvchi quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi: ya'ni, (1) yillik budjet parametrlarini tasdiqlash va u orqali har yili ma'murchilikka kiritiladigan tez-tez o'zgarishlar o'rniga, o'rta va uzoq yillarga mo'ljallangan budjet daromadlari, soliq siyosati strategiyasini tasdiqlab borish, bunda, yil davomida qabul qilinadigan qonun, farmon, qarorlar bilan soliq siyosati va ma'murchiligiga kiritiladigan har qanday qo'shimcha va yangiliklar yilning turli oylarida emas, faqat yilning boshidan (yoki 1-iyuldan kiritilishi) aniq o'zgarmas sanasini Soliq kodeksi bilan belgilab qo'yish, yangiliklarni dastlab ma'lum sohadan, undan keyin keng jabhada joriy etish, (2) soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasini amalga oshirishda soliq yuki va soliq rejimlarini birxillashtirish, shuningdek, ma'muriy tartib-taomillarni soddalashtirish, (3) mahalliy budjetlar mustaqilligini yanada oshirish, jumladan soliq turlaridan

mahalliy budjetlarga ajratmalarni yuqoridan pastga belgilab berishdan bosqichma-bosqich voz kechgan holda, quyi darajada vakolatini kengaytirish, (4) soliq siyosati strategiyasini samarali realizatsiya qilishda (yashirin iqtisodiyot ko‘lamini jilovlashda) – keng jamoatchilikni jalb qilish, rag‘batlantirish institutlarini yanada kengaytirish, shuningdek “shubhali operatsiya” vaji ostidagi tadbirkorlarga bildiriladigan e’tirozlarni qonun normasi bilan aniq belgilab qo‘yish, (5) soliq ma’murchiligi strategiyasini amalga oshirishda – soliq organlari strukturasi raqamlashtirish natijalari bilan bosqichma-bosqich optimallashtirilish (qisqartirish), (6) soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatishda to‘lov muddatlari va to‘lov hisobvaraqlarini yagonalashtirish, (7) soliq siyosati samaradorligini baholab borish va keng jamoatchilikka hisobdorlik institutini kengaytirish va shu kabi soliq siyosatining strategik va taktik mazmundagi choralarni amalga oshirish O‘zbekiston soliq tizimida davlatning soliq siyosatining mazmunini ilmiy-amaliy jihatdan takomillashuviga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1.1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017.

1.2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. Ўзбекистон Республикаси 2019 йил 30 декабрдаги ЎРҚ-599-сон Қонуни билан тасдиқланган.

1.3. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. Ўзбекистон Республикаси 2013 йил 26 декабрдаги ЎРҚ-360-сон Қонуни билан тасдиқланган.

1.4. Ўзбекистон Республикасининг 2022-йил 30-декабрдаги “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2023 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-812-сон Қонуни.

1.5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги фармони.

1.6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Яширин иқтисодий қисқартириш ва солиқ органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида» 2020 йил 30 октябрдаги ПФ-6098-сон фармони.

1.7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг “2022 йил учун Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети тўғрисида»ги қонуни ижросини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-73-сон қарори.

1.8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 20 июлдаги ПФ-6029-сонли “Коронавирус пандемиясининг салбий таъсирини камайтириш учун аҳоли, тадбиркорлик субъектлари, умумий овқатланиш,

савдо ва хизматлар соҳасини қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

1.9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 майдаги ПФ-5996-сонли “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш бўйича навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони.

1.10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 апрелдаги ПФ-5986-сон “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони

1.11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 апрелдаги ПФ-5978-сон “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони.

1.12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги ПФ-5969-сон “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони.

1.13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги ПФ-5468-сонли “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида”ги Фармони.

1.14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116-сонли “Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

1.15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июлдаги ПҚ-4389-сонли “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори.

1.16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 декабрдаги ПҚ-4086-сонли “Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилги

асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари ҳамда 2020–2021 йилларга бюджет мўлжаллари тўғрисида”ги Қарори.

1.17.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 31 майдаги ПҚ-3756-сонли “Имтиёзлар ва преференциялар бериш тартибини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.

1.18.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги Қарори.

1.19.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 24 декабрдаги ПҚ-1449-сонли “Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги Қарори.

1.20.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7 январдаги 1-сон «Солиқ хавфини бошқариш, солиқ хавфи мавжуд солиқ тўловчиларни (солиқ агентларини) аниқлаш ва солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида»ги Қарори.

1.21.Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси тўғрисидаги Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 17 апрелдаги 320-сон Қарори билан тасдиқланган.

1.22.Кўчмас мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби тўғрисидаги Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 29 декабрдаги 1060-сонли Қарори билан тасдиқланган.

1.23.Ўзбекистон Республикасининг “2021 йил учун Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети тўғрисида”ги Қонуни лойиҳаси ва 2021 йил учун Бюджетнома бўйича Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг Хулосаси.

1.24.“Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети ва давлат мақсадли

жамғармалари бюджетларининг 2020 йилдаги ижроси тўғрисида”ги ҳисобот бўйича Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг Хулосаси.

1.25.Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990–2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011–2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўпلام.– Т.: O‘zbekiston, 2011.–140 б. ва Халқаро валюта Фонд маълумотлар базаси.

1.26.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 июндаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сон қарори.

1.27.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 7 сентябрдаги “Солиқ мажбуриятларини бажаришда тадбиркорлик субъектларига янада қулай шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6307-сон фармони.

1.28.Давлат солиқ қўмитаси Раисининг 19.06.2020 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари тузилмасига ўзгартишларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 151-сон буйруғи.

1.29.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 15 сентябрдаги ПФ-6314-сон “Тадбиркорлик субъектлари учун маъмурий ва солиқ юқини янада камайтириш, бизнеснинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони

1.30. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 апрелдаги ПФ-4296-сон “Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, фармони.

1.31.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 13 сентябрдаги ПҚ-374-сон “Тадбиркорлик субъектлари фаолиятида текширувлар ўтказишни мувофиқлаштириш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори

1. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to‘plamlar

2.1. Kuznets S. Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure. Cambridge, 1971.,

2.2. А.В. Аникин Юность науки. М., Политиздат. 1971 г. История экономической мысли. М., 1998.,

2.3. Аронов А. В., Кашин В. А. Налоги и налогообложение: учеб. пособие. — М.: Магистр, 2007. — С. 99—100.,

2.4. Барулин С.В., Макрушин А.В., Тимошенко В.А. Налоговая политика России. – Саратов: Сателлит, 2004. – с.24-25.,

2.5. Т.Р. Валинуров. Сущность налоговой политики государства и содержание налогового механизма. Приложение к журналу «Современные наукоемкие технологии» №1 2010,

2.6. Денисов Э. Исследования различий в темпах экономического роста. М., 1971,

2.7. Едророва В.Н., Мамыкина Н.Н. Сущность и элементы налоговой политики // Финансы и кредит. – 2005. – №5. – с. 38,

2.8. Дж.М.Кейнс Общая теория занятости, процента и денег. – М.: 1993.,

2.9. Т.В. Куклина. Государственная налоговая политика и ее роль в социально-экономическом развитии России. Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2016. №2 (34).,

2.10.Ф.Кенэ Избранные экономические произведения. -М.Соцэкгз. 1960., Дж.С.Милл Основы политической экономии. Пер. с англ. Т.1. – М.: Мысль, 1980.,

2.11.Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. пер. с англ. 11-го изд. Т.1. – М: Республика. 1992.,

2.12.Лукьянова Н.Г. Управление налоговой системой государства: систематизация понятийного аппарата // Финансовый мир. 2002. Вып. 1.,

2.13. А.Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов.- М.: 1962., Д.Рикардо. Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. Т.1. М.: Госполиздат, 1956.,

2.14. Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. –М.: “Юрайт”, 2012. С. 118.,

2.15. Пезенти А. Очерки политической экономии капитализма. пер. с итал. В 2т. Т.2. – М.: Прогресс, 1976. с. др., Налоговая политика // Экономика. Словарь по обществознанию. — М.: КДУ.

2.16. Ю. Ю. Петрунин, М. И. Панов, Л. Б. Логунова. 1995.,

2.17. Самуэльсон П. Экономика Т.1. пер. с англ.- М. Республика, 1993; Курс экономической теории: учебник – 4-с доп. И прераб. Изд.-Киров «АСА», 1999, стр. 557-584.,

2.18. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Налоговая политика // Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с. 1999.,

2.19. Черник Д.Г. Налоги и налогообложение. М.: ИНФРА-М, 2001. 574 с.

2.20. Э.Ф.Гадоев ва б. Билвосита солиқлар: қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи. Тошкент: «NORMA», 2011. 327 б.;

2.21. Ш.А.Тошматов Қўшилган қиймат солиғи. Монография. Тошкент.: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси», 2004. -160 б.; Т.С.Маликов,

2.22. Н.Х.Ҳайдаров Молия: умумдавлат молияси. Ўқув қўлланма. Т.: «Iqtisod-moliya», 2009. -556 б.;

2.23. С.С.Азимов, “Камерал солиқ текширувини ташкил этишда ташқи манба маълумотларидан самарали фойдаланиш” мавзусидаги PhD илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси, 2022 йил.,

2.24. Б.А.Норматов, “Ўзбекистон Республикасида солиқ текширувларини ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш” мавзусидаги (PhD) диссертацияси автореферати, Тошкент-2020;

2.25.И.А.Эргашев, “Солиқ маъмуриятчилиги ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш” мавзусидаги PhD илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси, Корпоратив солиқ менежментида ички солиқ назорати ва таҳлили, “Молия” илмий журнали.-2010.-№3;

2.26.Ж.Ж.Урмонов, (2018), Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиқ механизми воситасида тартибга солишни такомиллаштириш масалалари. Иқтисодиёт фанлари доктори (DCs) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. 27-38 б. / Urmonov J.J. (2018) Issues of improving the regulation of business entities through the tax mechanism. Dissertation for the degree of Doctor of Economics (DcS),

2.27.Н.Б.Ашурова Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. и.ф.д. (DS) Диссертацияси. Т: 2018 йил. 247 б.;

2.28.Ж.Ж.Урмонов Тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш масалалари: Монография/ Т.: “Iqtisod-Moliya”, 2018 й. 240 б.;

2.29.И.М.Ниязметов “Солиқ юкини оптималлаштириш: назария, услубият ва амалиёт” Монография.-Тошкент: “Молия”, 2016. 192 б.;

2.30.Худойкулов С.К. Солиқ тушумларини прогноз қилиш методологиясини такомиллаштириш. и.ф.д. дисс. автореферати. Т., 2019. 77 б.;

2.31.Ф.И.Исаев Солиқ таҳлили методологиясини такомиллаштириш. И.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2022. 242 б.;

2.32.У.Х.Нормурзаев Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Иқтисодиёт фанлари доктори (Doctor of Science) диссертацияси. 2022. 247 бет.,

2.33.Абдурахманов О.К. Налоговые системы стран с переходной экономикой. Монография. – М.: «Палеотип», 2006. – 375 с.;

2.34.Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли: Монография – Т.: «Fan va texnologiya», 2008. – 204 б.;

2.35.Гадоев Э.Ф. Солиққа тортиш тартиб-таомилларини соддалаштириш тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим омили // «Иқтисод ва молия» журнали, 2015, 1-сон. – Б.30-34.;

2.36.Ашурова Н.Б. Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. –Тошкент, 2018. – 76 б.;

2.37.Альмардонов М.И. Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга солиқ тизимининг таъсири: Монография. – Т.2003. – 233 б.;

2.38.Жўраев А.С. Давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг самарали йўллари: Монография. – Т.: «Фан», 2004. – 243 б.;

2.39.Маликов Т.С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. – Т.: «Академия», 2000. – 276 б.;

2.40.Тошмуродова Б.Э. Солиқлар воситасида иқтисодиётни бошқариш механизми: Монография. – Т.: «Янги аср авлоди», 2002. – 127 б.;

2.41.Яҳёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. – Т.: «Фан ва технологиялар маркази», 2003. – 247 б.;

2.42.Хайдаров Н.Х. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солиқ муносабатларини такомиллаштириш масалалари // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т. 2003. – 34 б.;

2.43.Исламкулов А.Х. Бюджетлараро мутаносибликни таъминлашда солиқлар тизимини такомиллаштириш // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т. 2020. – 71 б.;

2.44.Мирзаев Ф.И. Ўзбекистонда солиқ йиғилувчанлиги даражасини ошириш йўллари // и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2012. – 24 б.;

2.45. Пардаев А.Х., Азимов Б.Ф. Корхоналар фаолиятини солиқлар воситасида бошқариш. – Т.: «Zar qalam», 2005. – 68 б.; Кузиева Н.Р. Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини рағбатлантиришнинг молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўналишлари // и.ф.д. илмий

даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент, 2008. – 293 б.;

2.46.Тошқулов А. Қишлоқ хўжалиги корхоналари иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантириш масалалари (Сурхондарё вилояти мисолида) // и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Т. 2021. – 80 б.;

2.47.Раджапов У.А. Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида солиқ механизмини такомиллаштириш // и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т. 2006. – 24 б.

2.48.Almy, R.A. Survey of property tax systems in Europe / R. Almy // Report prepared for Department of taxes and customs, The Ministry of Finance, Republic of Slovenia, 2001. – 122 p.

2.49.Жўраев А., Сафаров Ғ. Солиқ назарияси. Ўқув қўлланма. –Т.: “Iqtisod-moliya”, 2005. 48-бет.

2.50.Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. –М.: “Юрайт”, 2012. С. 118

2.51.Ф.Кенэ Избранные экономические произведения.-М.Соцэкгз. 1960;

2.52.А.Смит Исследование о природе и причинах богатства народов.- М.: 1962; Д.Рикардо Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. Т.1. М.: Госполиздат, 1956;

2.53.Дж.М.Кейнс Общая теория занятости, процента и денег. – М.: 1993;

2.54.Дж.С.Милл Основы политической экономии. Пер. с англ. Т.1. – М.: Мысль, 1980;

2.55.А.В. Аникин Юность науки. М., Политиздат. 1971 г. История экономической мысли. М., 1998.

2.56.Менько Г. Макроэкономика. М., 1994;

2.57.Денисов Э. Исследования различий в темпах экономического роста. М., 1971;

2.58.Kuznets S. Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure. Cambridge, 1971;

2.59.Леонтьев В.В. Экономические эссе. М., 1991;

2.60.Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. пер. с англ. 11-го изд. Т.1. – М: Республика. 1992;

2.61. Самуэльсон П. Экономика Т.1. пер. с англ.- М. Республика, 1993; Курс экономической теории: учебник – 4-с доп. И прераб. Изд.-Киров «АСА», 1999, стр. 557-584;

2.62.Пезенти А.Очерки политической экономии капитализма. пер. с итал. В 2т. Т.2. – М.: Прогресс, 1976. с. др.

2.63. Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристъ. А. В. Толкушкин. 2003.

2.64. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Налоговая политика // Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с. 1999.

2.65.Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристъ. А. В. Толкушкин. 2003.

2.66. Налоговая политика // Экономика. Словарь по обществознанию. М.: КДУ. Ю. Ю. Петрунин, М. И. Панов, Л. Б. Логунова . 1995.

2.67.Аронов А. В., Кашин В. А. Налоги и налогообложение: учеб. пособие. — М.: Магистр, 2007. — С. 99—100.

2.68.Н.М.Дементьева. налоговая политика государства. https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689., Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит», «Мировая экономика»/ [И.А.Майбуров и др.]; под ред. И.А.Майбурова.-М.: ЮНИТИ-ДАНА,2007.-655с.)

2.69. Н.М. Дементьева. Налоговая политика государства.
https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689.

2.70. Алиев Басыр Хабибович. Налоговая политика и её роль в регулировании экономики государства. Вопросы структуризации экономики. №3, 2012 Материалы IV Международной НПК по СТО в Махачкале.

2.71. Т.В. Куклина. государственная налоговая политика и ее роль в социально-экономическом развитии России. Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2016. №2 (34).

2.72. Лукьянова Н.Г. Управление налоговой системой государства: систематизация понятийного аппарата // Финансовый мир. 2002. Вып. 1.

2.73. Черник Д.Г. Налоги и налогообложение. М.: ИНФРА-М, 2001. 574 с.

2.74. Карп М.В. Налоговый менеджмент: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 39 с.

2.75. Барулин С.В., Макрушин А.В., Тимошенко В.А. Налоговая политика России. – Саратов: Сателлит, 2004. – с.24-25.

2.76. Едророва В.Н., Мамыкина Н.Н. Сущность и элементы налоговой политики // Финансы и кредит. – 2005. – №5. – с. 38

2.77. Т.Р. Валинуров. Сущность налоговой политики государства и содержание налогового механизма. Приложение к журналу «Современные наукоемкие технологии» №1 2010.

2.78. Майбуров И.А. Теория и история налогообложения: Учебник для студентов вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. С. 435.

2.79. Содномова С.К. Теория и история налогообложения: Учебное пособие. М.; Берлин: Директ-Медиа, 2019 – 179 с.

2.80. Carlos Silvani and Katherine Baer. Designing a Tax Administration Reform Strategy: Experiences and Guidelines, IMF – 1997. 36 pages.

2.81. Ростовцев Вячеслав Вячеславович. Бюджетно-налоговая политика Российской Федерации 08 00 10 - Финансы, денежное обращение и

кредит Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Орел -2008.

2.82.Ковалев Петр Иванович. Экономические и административные формы реализации налоговой политики. Специальности: 08.00.05 - экономика и управление народным хозяйством (макрэкономика) 08.00.10 - финансы, денежное обращение и кредит. Автореферат. Диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук..Ростов-на-Дону— 2006.

2.83.Юрий Владимирович. Формирование и реализация налоговой политики в России. Специальность: 08.00.10 - "Финансы, денежное обращение и кредит". Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Саратов – 2013. С.5.ЛАПИН

2.84.Юрий Владимирович. Формирование и реализация налоговой политики в России. Специальность: 08.00.10 - "Финансы, денежное обращение и кредит". Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Саратов – 2013. С.3.

2.85.Жўраев А.С., Сафаров Ғ.А., Мейлиев О.Р. Солиқ назарияси: Ўқув кўлланма. Тошкент Молия институти, 2017. – 181 б.

2.86.Яҳёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т. 2003. 28-бет

2.87. Зайналов Ж. Солиқлар ва солиққа тортиш. Самарқанд. 2002. 32 бет

2.88. Мирёкуб Хайдаров. Солиқ сиёсатини такомиллаштиришда ижтимоий ҳамкорликнинг аҳамияти. иқтисод ва молия / экономика и финансы 2013, 8.

2.89.Юлий Юсупов. Стратегия и тактика налоговой реформы. <http://ced.uz/strategiya-i-taktika-nalogovoj-reformy/>.

2.90.Борисовская И.В. Методология и методы научного исследования: Электронный ресурс: Учебно-методический комплекс / И.В. Борисовская. – Белгород, 2016.

2.91.Рябова И. Непростая справедливость. Электронный ресурс. <https://econs.online/articles/coffee-break/neprostayaya-spravedlivost/> (дата обращения 13.04.2023).

2.92.Законодательный процесс в зарубежных странах: учеб. пособие / Ю.И. Лейбо [и др.]; под ред. Ю.И. Лейбо. Моск. гос. Ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России, каф. конст.права. — М.: МГИМО-Университет, 2012. Стр. 3-16.

2.93.Орлова А.А. Принципиальные особенности налоговой системы Федеративной республики Германия. НАЛОГИ и ФИНАНСЫ № 4/2012. С. 32 – 37.

2.94.Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. М.: МГУ, ИНФРА-М, 1997. С. 471.

2.95.Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе М.: Дело Лтд, 1996. - 687 с.

2.96.Harberger A. Taxation, Resource Allocation and Welfare. In: The Role of Direct and Indirect Taxes in the Federal Reserve System. Princeton Univ. Press for NBER at Brookings Inst., 1964.

2.97.Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 714 с

2.98. Смоляр М.Я. Совершенствование оценки эффективности и результативности при планировании программных расходов бюджета. Ж. Наука о человеке: гуманитарные исследования Россия, г. Омск, стр. 87-93.

2.99.Гончарова Т. М. Высшая математика. Приложения определенного интеграла: учебно- методическое пособие для студентов экономических специальностей. МГУП. 2010. – 32 с

2.100. Балацкий Е.В. См. следующие его работы: Оценка влияния налоговых инструментов на экономический рост // Проблемы прогнозирования. 2004. № 4; О природе несостоятельности российской фискальной системы // Общество и экономика. 2004. №11—12;

Инвариантность фискальных точек Лаффера // МЭ и МО. 2003. № 6; Анализ влияния налоговой нагрузки на экономический рост с помощью производственно-институциональных функций // Проблемы прогнозирования. 2003. № 2.

2.101. Меркулова Т.В. Институт налога. Харьков, 2006. С. 56.

2.102. Крилав Р. Концепции распределения налогового бремени // Пособие по налоговой политике. Вашингтон: МВФ, 1995. С. 43.

2.103. Чугунова А. А. Повышение имиджа и престижа работы в налоговых органах как важный элемент сильной системы налогообложения. Ж. Молодой ученый. 2019. - № 42 (280). – С. 136-138. электронный ресурс – URL: <https://moluch.ru/archive/280/63108/> (дата обращения: 11.01.2023).

2.104. Громов В. В. Налоговая конкуренция в России на разных этапах развития налоговой системы // Финансовый журнал. 2020. Т. 12. № 1. С. 41–57.

2.105. Сборник статей IX Международной научно-практической конференции молодых налоговедов. Актуальные проблемы налоговой политики: (Минск – Москва – Екатеринбург – Иркутск – Владивосток, апрель 2017 г.). / Школа экономики и менеджмента. Владивосток: 2017. – 359 с.

2.106. Майбуров И.А. Налоговая политика теория и практика М.: Юнити-Дана, С. 63.

2.107. Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ қўмитаси раиси Ш.Д. Кудбиевнинг МДХ мамлакатлари солиқ хизматлари раҳбарларининг Мувофиқлаштирувчи кенгаши доирасидаги нутқи материалларидан. Минск шаҳри. 2022 йил 5-6 ноябрь

3. Foydalanilgan boshqa adabiyotlar.

3.1. Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитасининг ахборотномаси.

3.2. <http://www.Soloq.uz>-(Давлат солиқ қўмитаси сайти)

3.3. <http://www.mf.uz>- (Молия вазирлиги сайти)

- 3.4. <http://www.stat.uz>-(Давлат статистика кўмитаси сайти)
- 3.5. <https://www.sciencedirect.com>
- 3.6. <http://www.doingbusiness.org> – (Doingbusiness – бизнес юритиш лойихаси).
- 3.7. <https://www.indexmundi.com> – (IndexMundi – бир нечта манбалардан тузилган батафсил мамлакат статистикаси, диаграммалар ва хариталарни ўз ичига олган сайт).
- 3.8. <https://taxfoundation.org> – (Солиқ фонди – Вашингтондаги таҳлил маркази).
- 3.9. <https://www.nalog.gov.ru> – (Россия Федерациясининг Федерал солиқ хизмати).
- 3.10.<https://davreestr.uz> – (Кўчмас мулк объектларига бўлган ҳуқуқларнинг давлат реестри).
- 3.11.<https://kadastr.uz> – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ кўмитаси ҳузуридаги кадастр агентлиги сайти).
- 3.12.<http://www.gov.uz> - (Ўзбекистон Республикаси ҳукумати расмий сайти).
- 3.13.<http://www.lex.uz> – (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси).
- 3.14.<https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2018/03/akitoby>
- 3.15. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- 3.16.https://minfin.gov.ru/ru/performance/tax_relations/).
- 3.17.<https://archive.doingbusiness.org/ru/data/exploretopics/paying-taxes>
- 3.18.Рынок электронной коммерции может вырасти в 12 раз. Электронный ресурс. <https://www.spot.uz> (дата обращения 26.01.2023 г.)

ILOVALAR

Murojaatlarni ko‘rib chiqish natijalari to‘g‘risida ma‘lumot

t/r	Murojaatlar tarkibi	Jami murojaatlar soni		Shu jumladan murojaatlar shakllari:					
				Yozma murojaatlar		Elektron murojaatlar		Og‘zaki murojaatlar <i>(shaxsiy, sayyor qabul, ishonch telefon va bshq)</i>	
		2021 y	2022 y	2021 y	2022 y	2021 y	2022 y	2021 y	2022 y
1	Soliq to‘lovlariga oid tushuntirish berish to‘g‘risida	16799	23640	948	1119	14663	21281	1188	1240
2	Soliq to‘lovlaridan ozod qilish va imtiyozlar bo‘yicha	4767	2101	187	63	3806	1821	774	217
3	Savdo-sotiq sohasidagi tartib buzilish holatlari yuzasidan	1152	1179	54	32	730	955	368	192
4	Bozor va savdo komplekslari faoliyati yuzasidan	27	84	4	0	17	10	6	74
5	Musodara qilish maqsadida olib qo‘yilgan tovar-moddiy boyliklar to‘g‘risida	3	172	0	0	3	0	0	172
6	Soliq tizimiga ishga kirish hamda tizim o‘quv yurtlariga qabul yuzasidan	357	228	59	23	247	121	51	84
7	Soliq tizimi xodimlarini noqonuniy ishdan bo‘shatish, noqonuniy tarzda jazoga tortish bo‘yicha bildirilgan noroziliklar xususida	135	123	18	12	100	39	17	72
8	Soliq tizimi xodimlarining noqonuniy xatti-harakatlari yuzasidan	494	422	65	64	341	233	88	125
9	Xususiy firma, shirkat xo‘jaliklari va boshqa idoralar, korxonalaridagi qonunbuzilish holatlari yuzasidan	82	92	15	10	57	30	10	52
10	O‘tkazilgan soliq tekshiruvlaridan va soliq organlarining qabul qilgan qarorlaridan noroziligi yuzasidan	1356	1937	223	248	1029	1578	104	111
11	Boshqa turli mavzular (soliq qarzdorligi, ortiqcha to‘lovlarni qaytarish, ma‘lumotlar taqdim etish, ijtimoiy masalalar va boshqalar to‘g‘risida)	12832	39210	783	1199	10890	36500	1159	1511
Jami		38004	69188	2356	2770	31883	62568	3765	3850

**O‘zbekiston Respublikasida 1991-2022-yillar davrida soliq sohasiga taaluqli
qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risidagi
MA’LUMOT**

Yillar	O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari	Prezident Farmonlari	Prezident qarorlari	Vazirlar Mahkamasi qarorlari soni	Jami
1991-y.	4	0	0	2	6
1992-y.	3	2	0	10	15
1993-y.	6	2	0	12	20
1994-y.	2	5	0	15	22
1995-y.	2	1	0	12	15
1996-y.	5	5	0	20	30
1997-y.	8	6	0	20	34
1998-y.	9	5	0	23	37
1999-y.	6	4	0	17	27
2000-y.	6	3	0	24	33
2001-y.	8	4	0	11	23
2002-y.	9	5	0	22	36
2003-y.	10	6	0	31	47
2004-y.	7	1	0	24	32
2005-y.	7	6	6	13	32
2006-y.	6	8	16	22	52
2007-y.	9	5	18	7	39
2008-y.	1	3	20	12	36
2009-y.	4	3	24	18	49
2010-y.	5	4	4	14	27
2011-y.	7	4	9	15	35
2012-y.	7	6	9	27	49
2013-y.	3	5	17	26	51
2014-y.	7	5	15	20	47
2015-y.	5	3	7	22	37
2016-y.	10	7	17	20	54
2017-y.	6	38	107	83	234
2018-y.	10	40	97	125	272
2019-y.	24	43	76	140	283
2020-y.	21	39	59	164	283
2021-y.	33	42	95	166	336
2022-y.	21	38	85	167	311
Jami	271	348	681	1304	2604

Manba: muallif tomonidan O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy bazasini o‘rganish asosida tuzilgan.